ప్రత్యూష ప్రచురణము ౧౧

ఆముక్త మాల్యద

— పర్యాలోకనము —

★

వెల్దండ ప్రభాకరరావు.

★

సాధన సమితి
సికింద్రాబాదు.

ఒక రూపాయి

సాధన సమితి కార్యనిర్వాహక వర్గము

♦ తారణ నామ సంవత్సరము ♦

★

అధ్యక్షుడు

శ్రీ భాగి నారాయణమూర్తి

ఉపాధ్యక్షుడు

శ్రీ కందాళ సత్యనారాయణ

కార్యదర్శి

శ్రీ జమ్మలమడక ప్రాణచంద్రరావు

సహాయకార్యదర్శి

శ్రీ మునిగొండ రాజేశ్వరరావు

సంపాదకులు

శ్రీ పిల్లలమర్రి వేంకటహనుమంతరావు

శ్రీ జమ్మలమడక సూర్యప్రకాశరావు

శ్రీ భండారు చంద్రమౌళీశ్వరరావు

పరిశోధనప్రచురణము. ౧౧.

ఆముక్తమాల్యదా— పర్యాలోకనము.

కవిరేవ విజానాతి కవేః కావ్య పరిశ్రమమ్ ।
నహి వంధ్యా విజానాతి గుర్వీం ప్రసవవేదనమ్.

శ్రీ వెల్లండ ప్రభాకరరావు.

[సాధన సమితి

సర్వస్వామ్యములు గ్రంథకర్తవి.

ప్రథమ ముద్రణము. 1945.

మూల్యం రు. 1—0—0

[illegible] ముద్రాక్షరశాల, శికింద్రాబాద్.

అంకితం.

ఆంధ్రభాషాభిరుచి కల్పించిన

అస్మద్గురువర్యులగు

ఆచార్య శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్య

ఎం. ఎ. గారికిని,

ఆచార్య శ్రీ సరపల్లి విశ్వనాధశాస్త్రిగారికిని,

ఈ చిన్ని పొత్త మర్పణ సేయబడినది.

రాబోవునవి.

ఈ గ్రంధకర్త వి.

1. కావ్యతరంగిణి.

2. వ్యాసమాలు.

ఆశీస్సు

చిరంజీవి ప్రభాకరరావు నాకు శిష్యుడు. సాహిత్యోత్సాహి. ఆశీర్వదింపుమని కోరగా శిష్యుని యభ్యర్థనమును నిరాకరింపజాలనైతిని.

ఇందు చిరంజీవియొక్క పరిశ్రమయు, సాహిత్యాభిరుచియు సువ్యక్తమగుచున్నవి; విమర్శనాశక్తియొక్క బీజములును పొడకట్టుచున్నవి. చిన్నవాడగుటను, అనుభవము తక్కువయగుటను అనేక శబ్దార్థదోషములు దొరలినవి. బాల్యచాపల్యమును, గ్రంథకర్త కావలెనని యౌత్సుక్యమును గ్రంథముద్రణమును పురికొల్పినవి. సహృదయులు దోసగులను పాటింపక గుణలేశములనే పాటించి చిరంజీవి నాశీర్వదింపవలెనని వేడుచున్నాను.

ఇతడు తన విజ్ఞానము నభివృద్ధిజేసికొని ఇతోధికముగా గ్రంథరచన సాగించుగాకయని యాశీర్వదించుచున్నాను.

నిజాముకాలేజి,
హైదరాబాదు
15-3-45.

కురుగంటి సీతారామయ్య.

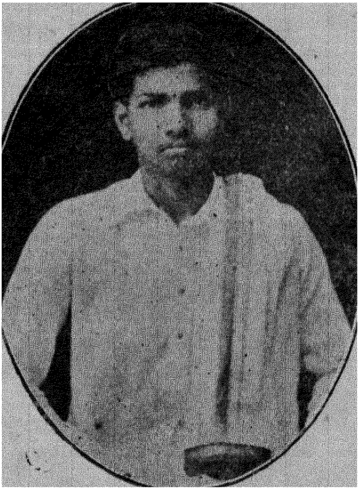

శ్రీ వెల్దండ ప్రభాకరరావు.

పరిచయము

మా సాధన సమితి యీనాటికి ఆంధ్ర సాహితీ సంస్థలలో సముచితమైన స్థాన మలంకరించి నది; సహృదయుల మన్ననలందినది; ఉదారుల దృష్టి నాకర్షించి యెుదుదుడుకులులేక సాగుచున్నది. సహృదయులైన సాహితీపరులయొక్క, సాహితీపోషకులయొక్క ఆశీస్సులే మే మాకాంక్షించునది.

ఇంతవరకు గేయ, పద్య, కథా, నాటికలలో మా సభ్యుల సాధనా ఫలితముల ప్రచురించితిమి. ఆంధ్ర సాహిత్యమును మథించి యందలి వెలుగు జిలుగుల వెలునరచు బాధ్యత సాహితీలోకము మీాద నున్నది. ఆ దృష్టితో వ్రాయబడినదే యీ గ్రంథము.

సాహితీ పిపాసియు, నుత్సాహవంతుడైన మా ప్రభాకరరావు నీ విధముగ పరిచయము చేయుట ముదావహము. 'ఆముక్తమాల్యద' 'అయఃపిండము' వంటిదని పండితులకు చెప్పనక్కర లేదు. అంతటిదాని 'పర్యాలోకనము' జేయ సాహ

సించినాడు మా సాధకుడు. ఇంతకుపూర్వ మీ విషయము 'మీజాన్' పత్రికాముఖమున వెలువడినదే. ఇందు ప్రతిపాదితములైన సిద్ధాంతములకు సమితి యెంతమాత్ర ముత్తరవాదికాదని మనవి.

ఆంధ్రసాహితీ విద్యార్థికి 'ఆముక్తమాల్యద' యొక్క సమగ్రస్వరూప సాక్షాత్కారము, ప్రతి గ్రంథపఠనమం దాభిముఖ్యత కలిగినచో నీ 'పర్యాలోకనము' యొక్క ప్రయోజన మీడేరినట్లుగా భావింతుము. సహృదయలోక మా విధి గైకొందురని విశ్వసింతుము.

బ్రహ్మశ్రీ కురుగంటివారి 'ఆశీస్సు' లకు సమితిపక్షమున వారికి కృతజ్ఞత తెలుపుచున్నాము.

మా రాబోవు 'సాహితీ విపణి' నొసుల సమాదరమును చూరగొనునని యాశింతుము.

ఇట్లు,
కార్యదర్శులు.

శ్రీరంగం బోల పుణ్యధాత్రి యనుచున్
శ్రీవిష్ణుచిత్తాత్మజన్
సంరంభంబున పెండ్లియాడి పిదపన్
సద్భక్తునిన్ మోదమున్
పారావారమునందు ముంచి మహిమా
ప్రాగల్భ్యముం జూపె నే
నీ రేజాక్షుని గొల్తు నా మధురపున్
నిత్యంబు తథ్యంబుగా.

1

తొలి మాట

ఆంధ్ర వాఙ్మయ మపారపారావారము. తీరంబుఁజేరుట దుర్లభము. ఆ పారావారమును ద్రచ్చిన సందునుండి సానెలుతీరిన జాతిరత్నములే వెలువడును గాని యేతన్మథన కార్యభారంబునకు గడంగినపుడు రత్నములొచ్చినను, హాలాహాల మొచ్చినను గ్రహించుటకు సంసిద్ధుల మై యుండవలెను. ఆంధ్ర సరస్వతిని సృష్టించినది వాగనుశాసనుడు, కవిశిఖామణియగు నన్నయ భట్టారకుడు. సోముడుత్తర హరివంశము రచించి శబ్దార్థ మైత్రి పటిమలకు 'సాహిత్య రసపోషణ సంవిధాన చక్రవర్తి' యను బిరుద మందినాడు. ఈతని కవితాప్రతిభ యెక్కువని చెన్నపురి దొరతనపు కళాశాల యాంధ్రోపన్యాసకుడగు కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు, విమర్శ తరంగిణీ గ్రంథకర్తయగు నడకుదుటి వీరరాజు గారును, శబ్దరత్నాకర గ్రంథకర్తలును ప్రథమ నిఘంటుకారులునగు బహుజనపల్లి సీతారామా

చార్యులవారును తెలిపిరి. తరువాత భాషాభిమానములకు ప్రాధాన్యమిచ్చుచు ఆంధ్రీకరణమను స్వేచ్ఛామార్గ మవలంబించి యితరులకు మార్గదర్శకమైన సంస్కృత దీర్ఘ పద భూయిష్ఠముగ గ్రంథము వ్రాసి శ్రీనాథకవిసార్వభౌము డాంధ్రభారతి కపార సారస్వత సేవ చేసి యశఃకాముడైనాడు.

తరువాత విద్యానగర మేకచ్ఛత్రాధిపత్యముగా విజయనగర సామ్రాజ్యమేలిన (1509-1529) కృష్ణదేవరాయ కవిసార్వభౌముని కాలమున సాహిత్యరంగమందున ప్రబంధరచనయను నవీన రచన మొదలయినది. ఆ సరణిలో పెద్దన మనుచరిత్రము ప్రథమ ప్రసూనము.

ఈ ప్రబంధసరణిలో శ్రీరాయలు ఆముక్తమాల్యదయను ప్రౌఢప్రబంధరాజమును వ్రాసినాడు. ఈ గ్రంథమును వ్రాయుటకు విద్యానగర సాహిత్యకస్థితియే ప్రబల ప్రమాణము. అప్పుడు స్వభాషానురాగము పొటమరించినది. మాతృ భాషానురాగము హెచ్చినది. రాజులు సారస్వత ప్రియులై, విద్వాంసులై, కవులై మెలగినారు.

అప్పటి ప్రభువులు సరస సంస్కృతాంధ్ర శృంగార కావ్యరసైక లోలురు. అప్పుడే శ్రీరాయలు "దేశ భాషలందు తెనుగులెస్స" అని స్వర్ణాక్షరములతో లిఖించెను. ఆంధ్ర సారస్వత చరిత్రలో కృష్ణరాయల యుగమొక సువర్ణఘట్టము. ప్రజాసామాన్యము కూడ భాషాప్రియులై సారస్వతమే ఆహారముగ గైకొనుచుండిరి. ఈ రాజచంద్రుడు 18-1-1471 నాడు జన్మించినట్లు చరిత్రకారులు స్థిరపరచి యున్నారు. ఈతడు తన యాస్థానమలంకరించిన మహాకవి కంఠీరవములచే "ఆంధ్రభోజుడు, సాహితీ సమరాంగణ సార్వభౌమ" అను బిరుదద్వయమును గాంచినాడు. 1512 లో దక్షిణ దిగ్విజయయాత్ర ముగిసినది. 1513–15 పూర్వదిగ్విజయయాత్ర ముగిసినది. గజపతుల ప్రాబల్యము మంటగలిసినది. వేంగిమండలమును గెల్చి కటకమును గెల్చి సింహాచలములో స్తంభమునాటి వెనుదిరిగెను. ఇప్పుడే శ్రీకాకుళక్షేత్ర స్వామియగు శ్రీరంగనివాసునిగాంచి ఆముక్తమాల్యద సంకల్పించెను. మను చరిత్ర వ్రాసినతరువాతనే ఆముక్తమాల్యద వ్రాయబడెను. ఏలనన ఆముక్తమాల్యద యందు పల్లెటూరి జీవితములను బాగుగ చిత్రించినాడు. అదియునుగాక

తానే గ్రంథమందు మున్నే కళింగదేశ విజిగీషా మనీషం దండెత్తిపోయి విజయవాటిం (బెజవాడ) గొన్ని వాసరంబులుండి శ్రీకాకుళ నికేతనుండగు ఆంధ్ర మధుమథను సేవింపబోయి హరిసరోపవాసర ముచ్చటగావించిన పుణ్యరాత్రి చతుర్యామమున అని నుడివియున్నారు. కుందుకూరి ఈశ్వరదత్తు గారు ఆముక్తమాల్యద వ్రాసిన తేదీని నిరూపించిరని అచ్యుతరావుగారు తెల్పియున్నారు. క్రీ॥ శ॥ 1519 జనవరి 26 వ తేదీని రాత్రి సుమారు పదిఘడియలకు కుంభ సంక్రమణ కాలము, ఆ దినము మాఘ బ॥ ౧౧ కాబట్టి 27–1–1519 తేదీతో సరియైన మాఘ బహుళైకాదశినాడు శ్రీ రాయలు ఆముక్తమాల్యదా ప్రబంధరచనకు గడంగిరి. ఇంతటితో తత్కావ్యరచనాకాలము సంఘటనత్రి తేలినది. ఈ గ్రంథమునకొక గ్రహచారము బట్టినది. కృష్ణరాయలు గ్రంథము వ్రాసినను వ్రాయలేదని. దానిని ముందు వివరించుచున్నాను.

2

కవి యెవడు?

ఏతద్గ్రంధరాజము నీ కవి వ్రాయలేదనియు, నెవరో వ్రాసి రాయల పేరు పెట్టి యుండిరని యందురు. ఇట్లే వాదప్రతివాదములు కలవు. జరుగుచున్నవి. రాయలు ఆశ్వాసాంత గద్యమున స్పష్టముగా కంఠోక్తిగా చెప్పెను. వీరి వాదమేమన రాజులేడ? గ్రంధరచనయేడ? రాజులందరు "బండాయాం బ్రూహి" గనుందురు. అందులో మహాకవిత్వ పటుత్వ మహత్వ సంపదతో రాయలీ గ్రంథమెట్లు వ్రాయగల్గెను అంతఃపురమందు విషయ సుఖలోలుడైన ప్రభువు దేశీయపదములు తెనుగు నుడికారము లోకోక్తులెట్లు తెలిసికొనగలిగెను. అదియునుంగాక ఏదో పోతన్నను లాక్షణిక సమ్మతుడు కాడని తిట్టి అప్పన్న అనిపించుకున్న అప్పకవి ఏదో పిచ్చిచేత కృష్ణదేవరాయలు వ్రాయలేదు, అల్లసాని వాడు వ్రాసెనని అప్పకవీయములో వ్రాసినంత మాత్రమున కృష్ణరాయని గ్రంధము కాక మానునా? డా॥ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు రాయలు వ్రాసినదేయని తెలిపిరి.

దానిపై సోరుగంటివారు తీవ్రముగా విమర్శించిరి.

ఇక కొంటెమున, ఈతడు కవి కాడనియే వీరి వాదము. రాజులుకూడ గ్రంధములు వ్రాసిరి. శ్రీహర్షుడు (చక్రవర్తి, భట్టహర్షుడు కాడు) నాగానంద, రత్నావళి, ప్రియదర్శిక యను మూడు సంస్కృత నాటకముల రచించెను. భోజరాజు చంపూరామాయణము వ్రాయలేదా? తంజనగరము రఘునాథరాయలు సాహిత్యరత్నాకరమును, శృంగార సావిత్రిని వ్రాయలేదా? నన్నచోడుడు కుమారసంభవము వ్రాయలేదా?

కొందరు విమర్శకులు పెద్దన రచించినదందురు. ఒక్కకవియే వ్రాసినదానిలో, (అనగా రెండు గ్రంథములందు) శైలియందుగాని, రచనా సంవిధానమందు గాని, కల్పనాసామర్థ్యమందుగాని పోలికలుండును. కాని యివి యేమియును లేవు. శ్రీకృష్ణరాద్యాభిమానసుడు శ్రీరంగమును దర్శించియేగదా ఆముక్తమాల్యద సంకల్పించినది. నేటివారివలె యాతడబద్ధమాడి యుండడనియేకదా వీరి నిర్వచనము. భగవంతుని యెదుట నెవ్వడును యసత్యమాడుటకు సాహసింపడు గదా! కంము

కూరి వీరేశలింగము పంతులుగారును, గురజాడ శ్రీరామమూర్తిగారును, ఆముక్తమాల్యద రాయలు వ్రాసినదేయని నాటికే వక్కాణించి యున్నారు. అదియునుంగాక మద్గురువర్యులగు శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు తమ

A Hand Book of Telugu Literaure లో యిట్లని వాక్రుచ్చినారు.

Krishna Deva Raya was himself a great Poet His Amukta Malyada a Vishnu chitiya is an unique work in its own sphere. His deep study of human nature and naturalness of description giveto his work on "Exalted place" in the history of Andhra literature. The customs prevailed in those times are vividly described in it. It is a work which stood the test of the times and ranks with the greatest of the Telugu kavyas"

సన్నిధానము వారికి—ప్రతివచనము.

సన్నిధానము సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు ఆముక్తమాల్యద పెద్దనకృతము కాదు, రాయలకృతము కాదు, వేఱొక ద్రావిడ వీరవైష్ణవుడు వ్రాసెనని యొక విమర్శనము వ్రాసిరి. (చూడుడు దివ్యవాణి విజయసంచిక 10-10-40)

దాసిలో వారు

శ్రీ వేంకట గిరివల్లభ
సేవాపరతంత్ర హృదయ చిన్నమదేవీ
జీవితనాయక కవితా
ప్రావీణ్య ఫణీశ కృష్ణరాయ మహీశా.

అని పెద్దనామాత్యుడు స్తుతించిన స్తుతికి రాయ లెంతమాత్రము దగడట. కవులతిశయోక్తిగా వర్ణింతురు గాన యది యతిశయోక్తిగా వర్ణించుటయేనట. ఇయ్యది నాకసమంజసమని తోచెడిని. ఏలనన రాయలు కవి కాడనుకొనదు! ఈతని యాస్థాన కవియగు పెద్దనామాత్యుడు మనుచరిత్ర రచించిన దెల్లరకు తెల్లమే కదా! కవి కాడేని యొకని కవితను పరికించి తగుబిరుద మొసగుట

గడుంగడు సాహసకార్యముగదా !! అదియునుం గాక కవిగాని వానికి పెద్దన మనుచరిత్ర మర్మము శాముగదా !!! పెద్దనకాంధ్రకవితాపితామహ బిరుదొసంగుట సర్వజనవిదితమేగదా !!!! శ్రీ శాస్త్రి గారు రాయలు పెద్దనకా బిరుదే యివ్వలేదందురేమో? కవి కానివాడు యింకొకని కవితను పరికింప జాలడు, ఏలనన

కవిరేవ విజానాతి కవేః కావ్యపరిశ్రమః
నహి వంధ్యా విజానాతి గుర్వీం ప్రసవవేదనమ్.

అను నాభాషణము జగద్విదితమే గదా! దీనిలో అరవజాతీయము లెక్కుడుగా నున్నవట. దానంజేసి ద్రావిడ వీరనైష్ఠ్యపుదట ఒకికి యితర భాషలు వచ్చియుండ కూడదా! శ్రీ శాస్త్రిలు గారు ఖడ్గతిక్కనలో మైదానమును హిందీమాట వాడినారు. దానంజేసి ఖడ్గతిక్కనను వ్రాసినది పిరు కారనవచ్చును గదా! అదియును ఆముక్తమాల్యద యుత్తమకావ్యము కాదట. ఉత్తమ కావ్యలక్షణములందులో యేమియులేవట. పాపము వారి కావ్యములు విమర్శనము లుత్తమశ్రేణిలో జేరు నేమో? నాకి ఆముక్తమాల్యదపై యంత యభి

కారమున్నదో నాకును వారికాముక్తమాల్యదపై
నున్న యధికారముతో సమానాధికార మున్నది.
ఆముక్తమాల్యద ఉత్తమకావ్యమే కాకపోయిన
దానిపై నీ యవక తవక విమర్శన వ్రాయుటకు
తగిన కారణమేమిటో యాలోచింప వలసియున్నది.
పాపము శాస్త్రిగారికి రాయలు స్వప్నమందగ
పడి వారుల్లేఖించిన విషయము చెప్పరేమో! ఆనాడు
శ్రీరాయలు వ్రాసిన గ్రంథమును నీనాడుకూడ
చదువబడుచు యింకను యిప్పటివరకు 500 సంస్లు
దాటినను యుండుటే యేతద్గ్రంథ ప్రాశస్త్య
మును తెలుపుచున్నది.

ఇంతకు కృష్ణదేవరాయ లాముక్తమాల్యద
వ్రాసిరా యను వాగ్వాదము క్రీడాభిరామము
వల్లభామాత్యునిదా! శ్రీనాథునిదా యను వాగ్వా
దమువలెనే బయలు దేరింది. ఇప్పు డల్లసానివాడు
మనుచరిత్ర వ్రాసినదనుటకు ప్రబల సాక్ష్యమే
మున్నది. కేవలము నమ్మకయే కదా! అట్టియెడ
ప్రతివాడు వ్రాసిన ప్రబంధము వ్రాయలేదని
నొక్కి వక్కాణింప వచ్చును. ఇంకను శాస్త్రిగారు
గ్రంథమంత నోజోగుణ భూయిష్ఠమనిరి. ఓజోగుణ

భూయిష్ఠమనఁగ సంస్కృతపద సమాస ఘటితమఁట. సంస్కృత సమాస ఘటితములేని ఘట్టము లనేకములు గలవు ఇది కేవల మసంబద్ధవాదన. అందు కుదాహరణ మీ పద్యమును తిలకింపుఁడు.

ఉ॥ నేను మహావ్రతీ మధుర సీధురయంబున
జొచ్చి యందు పాం
డీమట నాణముల్ గెలచి నించిన బ్రేలెడు
దుర్మదాంధులన్
పోడిమిమాన్చి మన్మహిమమున్ బ్రకటించి హ
రింపు శుల్కముల్
వాడునరో సినా డిహము నైష్ఠవుగా నొన
రింపు సత్కృపన్.

దీనిలోని చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము, యామునాచార్యచరిత్రము, ఆముక్తమాల్యద చరిత్రములు ఖండకావ్యములని వచించి యుండిరి. మరొక విమర్శకుఁడు ఖండకావ్యములందు రసముండదని వచించియున్నారు. పాపము శాంతించుఁగాక, శ్రీశాస్త్రులగారి ఖండకావ్యములు

నాకు వచించిన పలుకుల యనుష్ఠానాభిధానము చేయుచున్నవేమో? ఇవి ఖండకావ్యములు గావు. పూర్వకవులు వాగ్దేవిపరత్వ వరప్రసాదములు. వానికి గ్రంథము వ్రాయుటలేదన్న యెక్కుడు కాల మవసరము లేదు. మొదటి ఘట్టము మూఢభక్తిని, రెండవఘట్టము ప్రణయసంబంధ భక్తిని, మూడవది అనురాగ పూరితమగు భక్తిని తెల్పుటకు కవి యీ కథల గుచ్చి ప్రకృతరాగపు సంబంధము బొంచి పోలిన ప్రబంధరాజముగా సిద్ధము చేసెను. వీరిపై నొకరు విమర్శ వ్రాసిన కోపపడుదురు. వారు ప్రాణసంకటము విమర్శ వ్రాసినప్పుడు కవిభూషణ ఆచార్య శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి మనస్తత్వము గ్రహించి యూహింపజాల లేకపోదు రేమో! వీరిపై యీ విమర్శ వ్రాసినందుకు నన్నొకసభలో 'బాగుగ వ్రాయుండి మా బోటి వాండ్లపై మీరేనా వ్రాయండవారు మేము మీ బోటి వారికి ప్రోత్సాహ మిస్తామని' పలికినారు. అందుకు నేను "మీరింత ప్రోత్సాహమిస్తున్నారు కాబట్టి మీపై బాగుగ వ్రాసెదనని" ప్రత్యుత్తర మొసంగితిని. వారు చెప్పినట్లుగానే యీ సారి వారిపై నెక్కువగా వ్రాసినాను. ఇది

వారిని నిందించుటగాని వారి పాండిత్యమును ధిక్కరించుటగాదు. ఇది వారు వ్రాసిన విమర్శకు ప్రతి విమర్శ. వారలు పండితప్రకాండులు. వారి పాండిత్య మనన్య సామాన్యము, అసాధారణము, అపార పారావారము. విమర్శకులందఱికి నిశ్చితాభిప్రాయ ముండదేమొ? ఏలనన వారికి నొకటి యభిప్రాయము మారి యీ విమర్శను వ్రాసిరని వ్యాసములో చెప్పిరి. రాయలు వ్రాసెననుట కింకొక ప్రబల ప్రమాణ మేమనగా, శ్రీ రాయలకూతురు తన గ్రంథమగు మారీచీ పరిణయమందలి యీ పద్యమే

అకలుష మాధురీకలితమై యలసానికవీశుబోలె న
  ల్లికబిగి ముక్కుతిమ్మకవి
      లీలను ముద్దుగబల్కు పాండురం
గకవిగతిన్ బదద్రిమముకల్లు కవిత్వముతోడ పుష్టివి
  త్తకథ రచించు మజ్జనకు
      డౌరఘుబల్తి నతించి మ్రొక్కెదన్.

[చూడు నోట్రపాటి వెంకటసుబ్బయ్యగారి "భట్టుమూర్తి రామరాజ భూషణుడా" యను పుస్తకము 53 పేజీ]

3

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ఆంధ్రుడు.

సన్నిధానమువారి వ్యాసమువల్ల రాయలు కర్ణాటకుడని తేలుచున్నది. మూలములో చోళ రాజని వున్నదట. కాని దీనిలో పాండ్యరాజని వున్నదట. దానికేమి, కవి రసానుగుణముగా నిచ్చవచ్చినట్లు మార్పుజేయవచ్చు; వారు ఖడ్గ తిక్కనలో జేసినట్లు. ఇది యిట్లుండ వారి ఆచార్యులవారును, గుంటూరు క్రైస్తవకళాశాలాంధ్రోపన్యాసకులునగు శ్రీ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులవారు హైదరాబాదాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వార్షికోత్సవమునకు విజయముజేసి ప్రసంగవశమున ఆముక్తమాల్యదనుగూర్చి యిట్లనిరి:

"ఆముక్తమాల్యద వ్రాసినది కృష్ణదేవరాయ కవిసార్వభౌముడే. ఇది నిర్వివాదాంశము. అది యినుపపెట్టెలో దాచపెట్టబడిన ధనము. దానిలోనున్న యలంకారములు, దానిలోని భావగాంభీర్య మెచ్చటనులేదు. ఆంధ్రవాఙ్మయమందంత

ప్రౌఢప్రబంధము లేదని నా కిట్టి వక్కాణించు చున్నాను. దాని యర్థము విప్పిచెప్పువారు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు తప్ప వేరొకరు లేరు. దాని ప్రౌఢిమ యిదమిత్థమని చెప్పఁగలవి కాదు. దాని యర్థము విప్పిచెప్పువారలు చెప్పినసువత్తుగో మనమీ కావ్యరసంబు గ్రోలుదుమో లేమో తెలియజాలమని తను విచారపూర్వకముగ యుపన్యాసము ముగించిరి. "

ఏది యెట్లున్నను ఆముక్తమాల్యద వ్రాసినది రాయలేనని ఘంటాపథంబుగా చెప్పగలము. పెద్దనగారు యిటువంటి గ్రంథము వ్రాయుటకు జన్మాంతరము తపస్సుచేయవలెను. ఏలన పెద్దన ప్రవరాఖ్యునిగూర్చిన పద్యము రాయలు విష్ణుచిత్తునిగూర్చి చెప్పిన పద్యమును పోల్చిన దెలియడును. అదియునుంగాక దశావతారవర్ణన పద్యములు కొన్ని మనువు ఆముక్తములలో నుండుటచే పెద్దన వ్రాసినదని చెప్పరాదు. తన ముద్దుకవి గనుక రాయలు యాతని దశావతారవర్ణనా పద్యములు వ్రాసుకొని యుండవచ్చును.

ఇప్పుడు శ్రీ రాయ లాంధ్రుడా కర్ణాటుడా యని వాగ్వాదములు జరుగుచున్నవి. అతడాంధ్రుండు గీర్వాణాంధ్ర నికషోపలము గాగు ఆముక్తమాల్యద వ్రాయుటే ఆంధ్రుడని తెల్పుచున్నది. అతడు కర్ణాటుడైన "దేశభాషలందు తెనుగు లెస్స" యని స్వర్ణాక్షరములతో లిఖించడు. అతడు కర్ణాటభాషయందు వ్రాసిన గ్రంథములేవియును లేవు. గీర్వాణమున నాతడు సత్యావధూప్రీణనము, మదాలసచరిత్ర, సకలకథాసార సంగ్రహము, జ్ఞానచింతామణి, రసమంజరి, జాంబవతీ పరిణయములను వ్రాసెను. కాని యిప్పుడు జాంబవతీ పరిణయము, సకలకథాసార సంగ్రహములు మాత్రమే లభించినవి. వాటి ప్రశంస ప్రథమముననే చేసియుంటిని. అతడు కర్ణాట కవీశ్వరుల నాదరించిన నాతనికొక బిరుదముండెడిది. కాని యాంధ్రకవి కంఠీరవుల నాదరించుటచే నాతని కాంధ్రభోజ బిరుద మొచ్చినది. ఆంధ్రభోజుడనగా కేవలము కవుల బోషించినందుకు కాదు. కాని, భోజుడు తన పాండిత్యము తెల్పుచు చంపూరామాయణమును వ్రాసెనుకదా! అనగా నీత డాంధ్రమున భోజునికి సంస్కృతమందెంత

సాహితీపటిమ యుండెడిదో తద్వతే రాయ లాంధ్రమున నంత సాహితీపటిమ కేమియు దీసిపోని వాడని గూఢార్థము. దేశము కర్ణాటమై యుండవచ్చును కాని, యాతడు కర్ణాటుడు కాడు. విజయనగర సామ్రాజ్యము కర్ణాటసామ్రాజ్యమని కాదు. శ్రీనాథుడు " నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాటక భాష " యనెను. దానిని జేసి అక్కిరాజు ఉమాకాంతవిద్యాశేఖరులు శ్రీనాథుని కర్ణాటుడనెను. అతడు సంస్కృతము తెనుగు సమానముగా సమ్మిళితమైన భాషను కర్ణాటభాష యనెను. కాని యాతడు కర్ణాటుడు కాడనియే నా వచించినది. ఈతడు కర్ణాటదేశమును కాదు నేలినది. గోదావరీ నదీ తీరము నుండి శ్రీరంగమువరకునున్న దక్షిణ దేశమనబరగు విజయనగర సామ్రాజ్యమును " నా విష్ణుః పృథివీపతిః " యను నా భాషణమును సార్థకము చేయుచు నేలెను. ఈతని కులమును గురించి కూడా వాదప్రతివాదములు కలవు. మరియు నాతని దాసీపుత్రుడందురు. కాని నాకుజూడ దాసీపుత్రుడైనను పూర్వజన్మ సంస్కార పూజవలన విష్ణుభక్తిపరుడై దివ మలంకరించెనని విష్ణుచిత్తీయము వ్రాయుటచే నెల్లరకు తెల్లమగుచున్నది.

4

ఆముక్తమాల్యద కథాసారము.

విష్ణుచిత్తునికథ.

వైజయంతములమించు ప్రాసాదములతో, చైత్రరథమునుమించు రమణీయోద్యాన వనములతో, ద్రవిడాంగనల చతుర పరిహాస విలాసోక్తులచే, లక్ష్మీనారాయణుని యపూర్వమగు కోవెలతో, విద్వాంసులైన స్త్రీలతో, వారనారీ జనంబుల విలాసములచే, రమణీయ మధుర సుగంధ పుష్పవాటులతో, పోకప్రహూకులచే తియ్యని మాకందములచే, కోవెలలో ప్రతిసాయంకాలము వాయించబడు పటుపటహతాళ ఝర్ఝరంబు భేరీనాదములతో, అతిథి సత్కార పూజాసక్తులగు భాగవతోత్తములచే శ్రీవిల్లిపుత్తూరు సెలంగుచుండెను. ఆ విల్లిపుత్తూరిలో, ద్వయపద్మ పద్మవదనుండును, అద్వంద్వుండును, అన్వర్థాభిధానుండును, చందోబృందతదంత వాశ పఠనా సంజాత పర్జన్య నిష్పంద దైవ్యతసుసంవిదాలయుండును, నిష్ఠాగరిష్ఠుండగు విష్ణుచిత్తుడను వైష్ణవోత్తముడు నివసించుచుండెను. అతడు

శ్రీరంగేశ్వరపాదారవింద కంకళితాంతరంగుండునై యుండెను. ఆ భాగవతోత్తముడు హిమాచల మలయాచలములకు పోవు బ్రాహ్మణులకు "అభ్యాగతః స్వయం విష్ణుః" అను ఆచార్య న్యాయమును చేసి, తలలంటుకు స్నానమాచరించుటకై సున్ని, యుప్పపిండుల నిచ్చుచు, పెఱుగు, పాలు, ఘృతము నీరు మజ్జిగ వడియములతో, బుడమ వరుగులతో చెవులలో పొగరెక్క చిమ్మురేగెడి అరవచారులతో పొరిలి తంగాయలతో, యవ్వారిగాగ, సంతుష్ట మృష్టాన్నుల జేయుచు వారల యమందానంద సాగర పంకనిర్మగ్నుల జేయుచు నాగేంద్రశయాను దివ్యప్రబంధ సంధాన ధ్యానములతో పాపపరిహార మొనర్చుచుచు తనకు పెరియాళ్వారను నామము సార్థకము చేసికొను చుండెను.

ఇట్లుండ వజ్రస్థలీ చుంబితాంబరమైన ప్రాకారములతోడను, దివ్యాంగనల ధిక్కరించు లలితాంగీమణీ రత్నములతోడను, నర్మమర్మగర్భ మాటలాడు పుష్పలావికలతోడను, కుబేరుని ధిక్కరించు వైశ్యశిఖామణులతోడను, మేఘరంజి నాలాపన సేయగల సంగీత విద్వాంసులతోడను, సాంద్ర

నాఘురయగు వస్త్రీణా మధుర యులరాను చుండెను. ఆ ధరిత్రీస్థలినేలు క్ష్మాపాలచంద్రుడు మత్స్యధ్వజుండు " రాజానాం బహువల్లభా " యను వాక్యమును ప్రతిపదసార్థకముసేయుచు కేవలము విషయ సుఖాస్వాదలోలత్వ స్వాంతుడై భటఃకర కరవిలసిత అసి శ్రోత్స్ఫల వనవాటిలో దిమ్మరుదేటియగు లక్ష్మిసి నైవము గాపింపుకొనుచు కాలము గడుపుచుం డెను. ఇట్లుండ నొకనాడు దేశాటనముజేసిన బ్రాహ్మణుండొకడు " దేశాటనమ్ పండితమిత్రత్వా " యను శాస్త్రప్రమాణమువలన రాజ భోగినికడ కేగుచుండ

......నెలక చతుర్వ్యాయి నివృత్తి దినాళికే......

అను పద్యము చదివెను. దీనినివిని యా నృపాల శేఖరుండు మనంబున భయమొంది భోగినికడ కేగుట మాని గృహంబు కేగె. మరునాడు తన కొలువు కూటమందుగల నిఖిలమత విద్వాంసులను పిలిచి " మీ మీ శాస్త్రంబులలో నెవ్వడు మోక్షం బాలయించునో " నిశ్చయించిన వానికి వరశుల్క మిత్తునని వరాలసించిని వేళ్లాడగట్టెను. సభలో కొందఱుయింద్రుడని, కొందఱుచంద్రుడని, కొందరు

అగ్నియని కేలుచుండ శ్రీ మన్నారాయణుండు
శిష్టపరిత్యాగమునకు సాక్షాత్కరించి భక్తశిరోమణీ!
పాండ్యరాజు మోహాక్రాంతుడై యున్నాడు. ఆ వాని
ముందు నీవరిగి శ్రీమన్నారాయణుడే సత్యమని
తెల్పుమని కోరిన యాతడయ్యయ్యోగు భక్తిదోల
కాని భక్తవత్సలా! నాకు శాస్త్రపరిచయమా
నాస్తి. నేనలప దుర్విదగ్ధుడను. మీకు స్నానా
ర్ధము నీరు తెచ్చుటయో, మీ దేవాలయ
మూడ్చుటయో తప్ప యితర కైంకర్యంబులు సేయ
నోపనట్టి నే నేవిధమున వాదము గెల్తును. యింకె
వ్వరినైన యీ కార్యమునకు నియోగింపుడు.
భక్తపాలశ్రేష్ఠుని యాగ్రహోదయము గ్గిన
నయశంబుశ్రీకుగాదా యని. నీవరిగుము, జయ
మ్మగును. శ్రీమన్నారాయణుడే సత్యమని చెప్పు
మని తెల్పి పురికొల్పి భక్తశిఖామణి ముముక్షుల
నాదరించుట మాధర్మముగదా యనిన నాతడా
దేవుని యాదేశానుసారము మత్స్యద్విజుని యాస్థా
నమున కరిగెను.

యజ్ఞాస్థాన మండపమునచ్చి తత్పాండ్య
మత్స్యద్విజుని యతిథి సత్కారమునకు పాత్రుడై

రాజదనెం సరస్వతి రత్నపీఠస్థుడై " సర్వం విష్ణు మయం జగత్ " యను శ్రుతివాక్యము నాధారముగ జేకొని యద్వైతమత నిరసనగావించి శ్రీమన్నారాయణుడె సత్యము సర్వము మిథ్యయని " ఏష సర్వభూతాంతరాత్మాఽపహతపాప్మా దేవ దివ్యో దేవఏకోనారాయణో హరిః " యను నుపనిష ద్వాక్యంబు ప్రమాణము జూపి వైష్ణవమత స్థాపన చేసి విష్ణుభక్తి నిచాటు నాథ వేదాంతులగల దాలి కింపుడను యుక్తి వచింప మొదలిడెను.

ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము.

పూర్వము నిమివంశాలంకారుడగు ధర్మ జుడను ప్రభ్వధ్వజునకి కృతధ్వజుడను, మితధ్వజుడను నిద్దఱు తనూభవు లుండిరి. వారిలో మొదటి వానికి బ్రహ్మజ్ఞానియగు కేశిధ్వజుడును రెండవ వానికి ఖాండిక్యుడను కర్మకాండుడును కల్గిరి. వీరొండొరులు రాజ్యకాంక్షులై పెక్కుదినములు జనభయంకరము లైన సమరము నొనర్చిరి. తుదకు ఖాండిక్యుడు కేశి

ధ్వజునకోడి పారిపోయి గుడిసెలో నివసించు చుండెను. కేశిధ్వజుడు తుదకు రెండురాజ్యములను తనకే చేరగా సంసార సాగర తాపత్రయ ఘోషము నుండి విముక్తుడగు నిమిత్తంబున నొక యజ్ఞంబు సేయంగ సమకట్టియుండగా యాజ్ఞధేనువు యజ్ఞ శాలనుండి యడవిలో గడ్డిమేయుచు పులితోకను దాటి దానిగని వెఱగంది యఱచుచు దాగెను అంత నా కంఠీరవము భయంకరారావమొనర నల్ల యచ్చట పసువులకాపరి త్రెళ్ళి నేలఁబడెను. అంత నా శార్దూలము మొదవును లాగుకొని గుహాలోని కేఁగిపోయె. ఇట్లుండగ నా పొలము కాపులు కోలా హలము సలుప నెఱగంది ఆ పులి నా గవిని వదలి పారిపోయె. యజ్ఞగవి వ్యాఘ్రిభక్షితమైనందులకు కేశిధ్వజుడు ప్రాయశ్చిత్తంబడుగ ఋత్విక్కులు తమకు తెలియదనిరి. శునకముని ఖాండిక్యుని యడుగుమనెను. అంత నా కేశిధ్వజుండా మునీంద్రా నాతడు నన్ను చంపెనా నాకు కీర్తి ఫలము దక్కును. సాధుత్వముచే ప్రాయశ్చిత్తము తెల్పెనా నా క్రతువు సంపూర్ణముగ నెఱవేఱును. ఎట్లయిన నను మంచిదే అతనివద్ద కేగెదను. అతని ప్రశాంత వేషమును గాంచి ఖాండిక్యుడో దుష్టుడా ధనధాన్యా

దుల హరించి మరల నన్నుజంప పరిశాంత వేషము
ధరించి వచ్చితివా యనెను. అందులకు కేశిధ్వజుడు
తాన వచ్చిన నిమిత్తంబు తెల్ప నాతని ప్రజలంతయు
"సూధవైరి ద్రుమోత్ఖాము కృత్వైవ కుననమ్
సుఖమ్" కావున యాతని జంపుమని వేనోళ్ళ పలి
కిరి. కేశిధ్వజు "డన్యనా శరణం నాస్తి త్వమేవ
శరణం మమా" యనెను. అంతట ఖాండిక్యుడు
"బద్ధాంజలి పుటనీమః గుద్ధుండై శరణుజొరగ
గూల్చుట కడుగీ దుద్ధశ పరలోకార్జున బుద్ధి" కను
కణ్వమహాముని వాక్యమునుజేసి తత్కేశిధ్వజాగమ
నంబునకుగల నిమిత్తంబు చిత్తంబునందరసి తగు
ప్రాయశ్చిత్తము తెలుప నాతడును క్రతువొనర్చి
కృతకృత్యుడయ్యె. ఇట్లొనరించి ఖాండిక్యునియొద్దకేగి
ఆచార్యవర్యా మీకు గురుదక్షిణ యిచ్చుకొనకై
యిటుదెంచితి వలసిన దడుగుమనిన తత్ఖాండిక్యుడు
నిఖిల జలధి వేలావలయితమగు రాజ్యము నాకు
వలదు. కాని సంసార పారావారతీరంబు జేరు
మార్గం బుపదేశింపుమనిన శ్రీమన్నారాయణుని
ప్రార్థింపుమని చెప్పె. తదనంతరంబ నా ఖాండి
క్యుడు విష్ణునుపాసింప తపోవనంబు కరిగెనని పాండ్య
రాజుకు చెప్పి విష్ణుచిత్తుడు శ్రీమన్నారాయణుడే

నువాస్వ్యదవి బోధించినంత నాతడెందముల కియ్య
కొనిన మరుక్షణమే వరాలసంచి నేలగూలెను. ప్రతి
వాదులందఱు విస్మయావిష్ట చిత్తులైరి. రాజు విష్ణు
చిత్తుని సామర్థ్యమునకు భగవన్మహిమకుంబు కచ్చె
రువొంది యాతని భద్రగజారూఢుని జేసి యుత్స
వము జేసెను.

దేవతలు పుష్పవర్షముల గురిపించిరి. విష్ణు
చిత్తుని జయమునకు దేవతలు భళిభళి యనిరి.
యతులు వైష్ణవమత స్థాపన యయ్యెననిరి.
పాండ్యుడు విష్ణుచిత్తుని భద్రగజారూఢుని జేసి, శ్రీ
విల్లిబుత్తూరులో దిగవిడిచి రమ్మనుటయు వారు
తదాజ్ఞాపాలన గావింప విష్ణుచిత్తుడు స్వనగరంబు
జేరుమార్గమధ్యంబున విష్ణుచిత్తునకు లక్ష్మీశ్వరుండు
సాక్షాత్కరించిన, ప్రత్యక్షుండైన, పరమేశ్వరుని కను
య్యాంబగు భక్తితో స్తుతింప, హర్షతరంగిక స్వాం
తాంతఃకరణుడై భక్తప్రివరా! నీవుగెల్చిన వరాల
సంచి నిటుతెమ్మని దీసికొని తిరోహితుడయ్యెను.
విష్ణుచిత్తుడును స్వనగరంబున కరిగి తొంటికంటె
యెక్కువ భక్తిపరుడై వుండె. ఇట్లుండ నొక్క
నాడు మధ్యాహ్నసమయ మాలికా సమారోపణా

సంహారమును మందిరమునకు బోవుచుండ మందస్మిత సుందర వదనారవిందుడై వీక్షించి యయ్యరవింద నందనుండు శతపత్ర నిలయు కిట్లనియె. ఈ విష్ణు చిత్తుడు యామునాచార్య లోకక్క రేసుమిా యనగ రమా కాంత మనోహరా! యా యామునాచార్య డెవడో యెఱింగింప వలయుననుటయు శ్రీహరి కరుణాయత్త చిత్తుడై యిట్లు సెప్పదొడగె.

యామునాచార్య చరిత్రము.

మద్భక్తుడగు యామునాచార్య డొకడుం డెను. ఆతడు బాల్యమందె అష్టాదశ విద్యలందస మాన పాండిత్యంబు గడించె. ఇట్లుండ పాండ్య రాజొకండు యీ మత్స్యధ్వజునకు పూర్వు డు గలడు. యింతే, యాతని దురంతం బింతింతని మతింప శక్యముగాదు. ఆతడు శివభక్తి పరుడు. మద్భక్తుల నాదరింపడు, శివభక్తులకే యగ్రహా రము లిచ్చును. ఇంక, నాతని యర్ధాంగలక్ష్మి మద్భక్తురాలు. ఎప్పుడు నప్పడతి మత్కథల

సుశాంతతో విసుచు కాలము పుచ్చుచుండెను. ఇట్లుండ నేను యామునాచార్యుని యీ సతీమణి ద్వారా సభామంటపంబు ప్రవేశించి వైష్ణవమత స్థాపన చేయుమని చెప్పి పంపితిని. మదాజ్ఞానువర్తియై యీతను చేరబోయి శివభక్తుల గెల్తునని శపథము చేసెను. అంత నకాంత మదింతింత జంకుచు నాథునొద్దకేగి కలతెలంగెరింగించిన వెఱగంది సర్ధగశీరముబు డెట్టకేలకు సమ్మతించెను. యామునాచార్యుడు సభకరుగు సమయమున రాణి వృత్తమొకటియె సాక్ష్యముగా నుండెను. యామునుడు "శూన్యహస్తేన నోపేయాద్రాజానం దైవతం గురుమ్" అను స్మృతి వాక్యంబు ప్రమాణముగ జేసి పాండ్యరాజు సభాస్థలి ప్రవేశించి యజ్ఞోపవీత మర్పించి కూర్చుండెను. అప్పుడు పాండ్యరాజు సతీమణితో నిట్లనెను. ఉవిదా! నీ మతస్థుడో డెనేని శివలింగములు కట్టుకోవలె. మా మతస్థుడోడిన మురఘస్మర భక్తాంకితుడనై యర్ధరాజ్య మొసగగలనని ప్రతిజ్ఞ చేసికొనిరి. యామునునిగాంచి చిన్నవాడవు నీకు వాదనైపుణి తెలుసునా యని యడిగెను. అంత నాతడో నృపాలా శ్రేష్ఠ యాదేశానుసార మరుదెందితి యొకవేళ

ష్ణువే యపజయము గల్పించినయెడల నే నేమి చేయులేను. నేనేమి నీ వద్ద ధనముకై వాదమిష్టం బున రాలేదు. నే నోడిన నమ్మదెచ్చిన విద్వాంసు డనవద్దు అని పలువాక్యములు విన్నవించి వాదసభ లో యన్యమత ఖండనగావించి స్వమత స్థాపనజేసి యీ రాజసాంద్రుని వైష్ణవునిగ జేసి యర్ధరాజ్యము పొంది రాజు చెల్లెలిని వివాహమాడి కేవలము విషయ సుఖాస్వాద లోలుపస్వాంతుడై యుండెను. అతడు దిగ్విజయము చేసియుండెను. నేను కలలో కనబడిన క్షణమే మేల్కాంచి తపోవనంబున కరిగి శ్రీరంగేశ్వరుని గొల్చెను.

ఆముక్తమాల్యద చరిత్రము.

ఒకనాడు విష్ణుచిత్తుడు విశాలమైన వృక్ష వాటికలో నొక తెల్లతామర కొలనుచెంత తులసి తోటచెంత చెట్లనీడల ప్రతిబింబముచేత పచ్చరా కృవేదిక యొప్పారు పాలగచ్చు తిన్నెయపైన నొక చిన్నినాడు నిసుగును సద్యోజనిత పద్మరాగాంకురా

రములగు వర్ణములగు నరకాళ్లును చేతులును మోవి
యునుంగల దానిని గాంచెను. ఆ శిశువును గాంచి
యాశ్చర్యమొంది చెంతకేగి యాకోమలి కోమ
లత్వ(ము) మేనివన్నెను, శుభలక్షణ సముదాయము
గొంత సేపు రెప్పవాల్పక సప్పాపుబోణిని పరికించి
సంతసమంది అహాహా! ఏమిది నా పూర్వపుణ్య
దినము నేను బిడ్డలులేని వాడనని నా మీద కరు
ణించి నారాయణుడు కూతుగ నిచ్చెనని తలంచి
ముదమేపారగ తన తొయ్యలికిచ్చె నయ్యలవేణి
నెయ్యంపుకూతుగ బెంచుచుండె. ఇట్లు దినదిన
ప్రవర్ధమానయగు సబ్బాలికారత్నంబు యవ్వన
వతియై భగవంతునియందు కందర్పబాణుని నిశిత
శరపరంపరలకు లక్ష్యమగుచు శ్రీపతినిగూర్చిన
పాటలను చర్యలను లక్ష్మీకల్యాణముల గాంచుచు
సంశసించుచు తా నా విష్ణువును పరిణయమాడి
యాతనితో కుసుమాస్త్రకేలిని దేలుచెన్నడో యని
చాతకంబు మేఘాగమంబు కరణి వేచియుండె.
అదియునుగాక దుర్భర మనోజ విపాక వేదనానల
దందహ్యమానయగుచు కాలము గడుపుచుండెను.
జనకుడు కట్టినమాలికల తాను ధరించి తన ప్రతి
బింబము చూచుచు యానందించుచుండె. విష్ణుచి

త్తుఁడు మాలికల ధరించుచున్నదని యెఱుఁగక యే స్వామి కర్పించె. ఒక్క నాఁ డామె యిట్లు విరహ వేదనానలమందు దందహ్యమానయగు తెఱంగంత యెఱింగి వెఱఁగంది స్వామికి గల తెఱంగెఱింగించిన యయ్యరవింద నందనుండు సుందరవదనారవిందుఁడై యిట్లని యానతిచ్చె.

చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము

నా భక్తుఁడు మాల దాసరి యుండెను. వాఁడు పూర్వము వామనావతారమున సేవించి యున్న పుణ్యనివాసంబుకుఁ బోయి మూఁడామడల దూరమందున్న నొక గ్రామము కరుగుచుండి నివసించుచుండి ప్రతిదినము బ్రాహ్మణముహూర్తంబున యిచ్చటికివచ్చి నా స్తోత్రముల (కురుగడి) కై శికిరాగమున పాడుచుండెడి వాఁడు. మత్ప్రతి రోజుకు తనకు నిర్దేశింపబడిన జాతిధర్మంబు నాచరించు చుండెను. ఒకనాఁ డా దాసరి యర్ధరాత్రిమున చెంత నొకయింట పిల్లిచోరగా దాసికి గృత

వాకము కూయుగా మాతలకు వేగుకూతయని తల చినవాడై లేచి వెంటనే నన్ను బాడుటకు వచ్చుచు దారిలో కొన్ని కంటక భరితములైన మార్గముల దాటి పోవుచుండెను. ఆ విష్ణుభక్తుడట్లు పోవుచుండగా నాతనికొక పెద్దమఱ్ఱి గాన్పించె. దానికి రెండేశి క్రోశముల నిడివిగల యూడలు దిగియుండెను. వాని పైభాగములనిండి కొమ్మలు మొలిచినవి. ఆ కొమ్మలలోనుండి కొమ్మలు మొలిచి యుండినవి. గాలివల్ల ఆ వృక్షపాకులలోని గీరలు నా దగ్గరకు రాకుడు, నాలో బ్రహ్మరాక్షసు డున్నాడు యని నివారించు చున్నదో యున నొప్పుచుండెను. ఆ దాసరి ఆ చెట్టునసమీపింప ఒక బ్రహ్మరాక్షసుడు కాన్పించెను. అ బ్రహ్మరాక్షసుడు మాళ దాసరిని పోకుము. నిలుపుము నిన్ను చిత్రవధ చేతుననెను. ఆతనిజంప నుంకించుచున్న బ్రహ్మరాక్షసునిగని ఓయీ! నిన్న నిమిషులైన గెల్వజాలరు నీవు నన్ను ఛంపుట మంచిదే. చంపిన యీ చండాలజన్మ తొలగును వైకుంఠప్రాప్తమగును. నే నొక అనిమిషుని యగుదును. అందులకా బ్రహ్మరాక్షసు డో మాతంగీ! అమరులు చెడ్డవారట్ల, పలన "ప్రథమాం పిబ తేవహ్నా యను" శాస్త్ర

వాక్కు మోయింగనా! ఓయూ త్రిభువ్వరాక్షసదా సీకు నా దేహేంద్రియాంబుకు పాపకనుమూల్ని సేను [illegible] దినము నాచరించు సత్యసమయము సేయను. గాని పేను సత్కర్మ సాధ్యన [illegible], నాహృ కీర్తి మోన గాడునా సుష్మా దిక్కు వాయిసాలిపొందు మాలదాని యుట్టినను.

ఉ॥ ఎన్నఁడు పాపిష్ఠచే యని యగు గా నని యు న
సించు దర్శనం
కొన్ని యుపాసనాలు మానె సుకర్మ యుండదిది
యెవ్వరి కిట్టు వే
పిన్నల నెక్కడెల్లా నిన్నెంచిన పాతకీ
సెదు సేను నే
వెన్నెల నెన్న సేయని నన్ను
బంధ మూర్తికి.

అంతట నా దాసరి నిష్ఠం భక్తి సంకీర్తన గావించి మరల నా రాక్షసునిద్దరుగ దాడు సంతసించి మాటలాడన కిట్టుయె.

ఓ మహాత్మా నీకెవ రొయ్యరు? నీవు నమ్మక మయిన హరిస్తోత్ర గానతరంగభంగికలవలన సంసార

సాగరంబు దాటుచున్నపుడు “ [illegible] ” యని
యూహించని గౌరవించుకొనెను. అంత నాతఁడాన
ఓ మహాత్మా! నా దేహమున్నంచుచుండఁ గోరి వేం
డై కోరఁగా యాదృచ్ఛగ రామనామస్మరణ సంశోధ్యాంత
రంగుఁడై నేను సరిమారు సమయు ... నిరంతర
భావ... నాకేమి యుక్కు. నేను
మాటాడ్స... నెర్పల సాధారణ వరించ లేదు.
అంత చరిత విప్పి చెప్పమొదలిడెను.

బ్రహ్మరాక్షసుని పూర్వవృత్తాంతము

పూర్వ జన్మమున చోళదేశమునందొక యూరిలో నుంటిని. నాకై నెవ్వరును చే... అనేక కవుల గెల్చుచుంటిని. శాస్త్రములయందు సమానులు లేర? ... పాట్లు ఒయుట వేయుచు సూత్ర కర్తల ... ఖండించనకారణ ఘనత్వముల విప్పగానే పరిహాసము చేయుచుంటిని. విద్యాంసులు గ్రంథపరిచయము ... జన్మవిధానమున నవమాసపరిచయ... చుంటిని. ఇన్నడ వడిం పరిభిన్నగండంబగు వేదండంబువోలె యుల్ల

విశ్వామిత్రునిమున వలెనే నిశ్చయించుకొని తెల్ల
యునట్లే. నలుదిక్కుల వృద్ధులైన పెద్దల
తెక్కి నాశీయు పరిగ్రహించియు పరపోయి జయిం
చితి.నియు అబ్బురాగాడి చిల్లరిభృత్యుల జయిం
చుచుండి దీక్షితురాండ్రాది యుద్యోగులను గర్వ
భీష్మాన్వై వెదురింబోయి సన్నిధింబున నానా
గర్భముల దుఃఖము హరించి కోమటిసొమ్ము
దక్కినది యుక్కోరి యాతేకుంచి యాదన
మును గుకోరు. నాఁడు వాడలో గొల్లవాళ్ల
జోడుకొని నాటకమెత్తించి పెరికనలంగును మూసం
బుతో దిగొంగి సిగరాలు మిగిలించు గలుగ నొక
దొంగ నాకు ప్రియురాలవలెనే నాకు కుటుంబములోని
తాఁడెత్తిని పెడసాగరమున నడిపించు మెలిపెను.
ఇట్లు పోనుపోయి పెంపొందుకొనిన తెలివి కల్గెను.
దొంగలువచ్చి మీకు మీకు ప్రాణములు దక్కవలెనని
మిమ్మును సంహరించుమని. వారిట్లు దోచుకొను
చుండగ నేను పిక్కబలముజూపి పారిపోవుచుంటిని.
ఇంతలో నన్నుజూచిన మొక్కటి దొంగవాడొకడు
నన్ను వెంటాడి మస్తకమంతయు పొడిచి నన్ను
దెబ్బకొట్టి నుఱికి చివరమూలఁబడుచుండగా కాలు
పారుల గుంపొకటి యరుదెంచెను. వాడు కొట్టిన

దెబ్బలకు మిక్కిలి గాయపడిరి. ఇట్లలో నాం-
బిడారంలో నా యాత్రలోని అనేకగాథలను నాను
వల్లక తీసుకొనివచ్చి దారిలో నన్ను వెళ్ళ ఓడించిపోవు
సుండ యాత్రకి దారిచూపించిన సిరి దారిచూపే
దాము. అందులోనే చ ప్రీతిని. అందులోనే నాకి
రూపు వచ్చినను మార్గాంతరము నుండే నాయుడు పోను
శిష్యయాసు శ్రీపట్నభోగముల దయాళునకు భగవం
తుని విగ్రహముగుచేయుచు నీయాభినయమును ఆమెక్కు
వినాల్యక, ఆమె శ్రీరంగవిగ్రహని పలుచియున్నది.
ఆమెను శ్రీరంగనాథస్వామిని నా శ్రీరంగేశ్వరున
కల్ప ఘనసి కిరోహితుడయ్యెను.

స్వామి యాజ్ఞానుసారము కూరేశుని వెంట
బెట్టుకొని వస్తూచిత్తము శ్రీరంగమునకు తిరిగి యొక్క-
వెలయుండు స్వామికి కైంకర్యములు సేయ నిర్మా-
ణించెను. అంతే గాక్కునాడు భగవంతుడా మెను
'కామార్థోపి సంశ్రితః' మరియు 'కామాతు
రాణాం నలజ్జ నభయం' అనుచు యూ భగవం
తుడు అనుక్త మూల్యమ రూపవిభవ చిన్నవిభూ
మాది సౌశీల్యంబులకు మానంబె.యు చలింప
చక్కనివిటివాని కొంపవంపరల కాగలేక తనలో

వైక్యము చేసుకొనియెను. అప్పు డీ విషయమెఱిగి విష్ణుచిత్తుడు చీవాట్లుపెట్టెను. అప్పు డా భగవంతుడు సంతసమంది ఆముక్తమాల్యదను పరిణయ మాడుటకు సమ్మతించెను. అప్పుడు విష్ణుచిత్తుడు తనయతోఁగూడ శ్రీవిల్లిబుత్తూరు కరిగి తరలివచ్చిన బృందారక బృందంబులకు తగు సన్మానంబుగావించి విశేష వైభవములతో తనయకు వివాహము గావించెను. భగవంతుడుకూడ "మాంగల్య తంతు నానేన" యని నామెకు మంగళసూత్రముగట్టి వివాహము చేసుకొని సుఖంబున నుండెను.

5

మాతృకకు–దీనికి మార్పులు

ఆముక్తమాల్యద యితివృత్తము, ద్రవిడ వాఙ్మయమునుండి గ్రహింపబడినది. ఏలనన కళా పరిపూర్ణ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు సంజీవని వ్యాఖ్యలో

ఉ॥ వ్రాసితిమున్ ప్రతాపరుద్ర పండితమానుల
గుండెసెదరుగా, వ్రాసితి వెన్క నయ్యుషవివాహము
సిద్ధ సుధా ప్రవాహమున్,
వేసరకాంధ్ర నైషధము విప్పినిఘుల్ నెఱచూఱ
లిచ్ఛితిన్ జేసితినిప్పుడు తత్పరత సేవలు "చూడుకు
డుత్త దేవికిన్"

అని వ్రాసెను. ఆముక్తమాల్యద చరిత్రము పెరియాళ్వారు చరిత్ర ద్రవిడ వాఙ్మయమునుండి గ్రహింపబడియెనని తేలుచున్నది. దీనిలోని పెరియాళ్వారు చరిత్రము చూడుకొడుత్త నాంచియారు వైభవమునుండి అరవవాఙ్మయములోనుండి గ్రహింపబడె. దీనికి నంబూరి కేశవయ్యంగారు (పన్నిద్దరాళ్వారు చరిత్రను) ఆచార్య సూక్తిముక్తావళి యనుపేర యాంధ్రీకరించెను. యామునాచార్యచరిత్రము, ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదములు సంస్కృత విష్ణుపురాణమునుండి గ్రహించి యలతిపూర్పులు గావించి రసానుగుణముగ వాక్చతుత్కృతిచే వ్రాసెను. చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము వరాహపురాణాంతర్గతమైనకథ. నంబూరి కేశవయ్యంగారు ఆచార్య సూక్తిముక్తావళిలో పెరియాళ్వారు చరిత్ర

9 పద్యములలో కలదు. ఆముక్తమాల్యద దానిలో 24 పద్యములు కలదు. ఇవియే దీనికి మాతృకలు. ఆముక్తమాల్యదను యీ క్రిందిఘట్టములలోనికి విభజింపవచ్చును.

1. విష్ణుచిత్తుని కథ.
2. ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము.
3. యామునాచార్య చరిత్రము.
4. చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము.
5. ఆముక్తమాల్యద చరిత్రము.

వీటి నన్నింటినిగురించి, తన వాగ్విశేష రచనాచాతుర్యమేపారగ, రసానుకూలముగ వసంత వర్ష శరదృతువుల వర్ణనలపెంచి, రాజనీతి యను పేరట 84 పద్యములతో నాటికాలపు రాజనీతిని దేశ కాలానుసారముగా వర్ణించి, యేడాశ్వాసములుగల ప్రబంధముగ గీర్వాణాంధ్రనికషోపలమ యనగ విద్వన్మణులు స్తుతింపపూరించెను. మాతృకకు అముక్తమాల్యదకుగల మార్పులు రసానీరసములకొంత చర్చింతము. మొదటి రెండవ ఘట్టములుకాక మిగిలిన మూండు ఘట్టములుగ్రుచ్చి

గ్రంథము పూర్తి చేయుటలో రాయలు తనకొక లక్ష్యము పెట్టుకొన్నాడు. ఈ పరిచారమంతయు భక్తిమయమే కదా.

దీనిలో మూడు విధములగు భక్తి గలదు. యామునాచార్యునిది జ్ఞానసంబధమగు భక్తి. బ్రహ్మ రాక్షసునిది మూఢభక్తి. ఆముక్తమాల్యదది అనురాగపూరితమౌ భక్తి. కవితాకన్యక వశ్యంబగు భావ, వస్తు, రచనలలో భావమునకు భాష కు నెక్కువ ప్రాముఖ్యమిచ్చెను.

సంబూరి కేశవయ్యంగారు రచించిన ఆచార్య సూక్తిముక్తావళి(ఆఱువశూడుకొడుత్తాళ్) కాంధ్రానువాదము. అందులో పురవర్ణన మొక్క పదములో చేసెను. పురము పేరు పేర్కొనలేదు. కాని శ్రీరాయలు విలిబుత్తూరని నామమిడి దానిని 26 పద్యములలో రచించెను.

సీ॥ శ్రీమదంగోపాంగ శీర్షాన్వి తామ్నాయ
విద్విప్ర సాహస్ర విలసితంబు
కమనీయరత్న సంకలిత కాంచనసౌధ
మందిర ప్రాసాద సుందరంబు

పటహ కాహళశంఖ భవ్యభేరీ వేణు
వీణామృదంగా నిస్సాణరవము

ఫలపుష్ప పల్లవ భగనమ్రి తరువర్గ
కలకంఠ శారికా కలరవంబు

రమ్య పుష్కరిణీగత రాజహంస
శాంతిమనోహర పతిదేవతాంగనాఢ్య
మంరుధన్వ పురీరత్నమును గనిచి
వాదిభీకర గురుడనె మోదమలర.

విష్ణుచిత్తుని వర్ణన గనుడు. ఆచార్య సూక్తి ముక్తావళి.

సీ॥ ఆ పట్టణమునందు, శ్రీపతితుల్యుండు
పరమ వైదికుడ నే బ్రాహ్మణునకు
మహోదయమగు జేష్ఠ, మాసమునందున
స్వాతి తారకయందు సకల వేద
మయుడైన శ్రీగరుత్మంతుని యంశము
చే బుట్టె నేవిషు చిత్తసూరి

అమ్మహాకవి హాలుకు సన్నిహితుని పోలిక
జన్మ వైష్ణవుడయ్యె శౌరిభక్తిపను

అట్టి భట్టనాధుండు హరి కశేష
శేషతాత్పర్యములందు శ్రేష్ఠమైన
దాస్య మొప్పారగుని మురదంచుచునుచు
వాది భీకర గురుడని మోదమునరి.

1. దీనికి లలితోద్యాన పరంపరా విశదుకా యను పద్యము.

2. దీనికి " నాయం కాలమున్ మురజిత్ " యను పద్యము.

3. దీనికి "సారవి హస్తిగాల " అనుపద్యము.

ఇంకను నాట్టి యాచార వ్యవహారములు ప్రతిబింబించునట్లు పరివర్తన చేసెను. మూలముకన్న యెంత మెరుగుపెట్టెనో పరిచి యూహించవచ్చును.

దీని కాముక్త మాల్యకలో రాయలు

శా॥ అంభుంభున్ ద్వయమన్నపన్న పదముండ
ద్వంద్వము డశాంత మో

గానమార్గ మహాద్విపద్వరము ఒక్క గాథ
    ధారయందు
ఛందో గ్రంథసంతతి వ్యాకరణ సంహిత
    లక్షణ ని
ష్పందద్రవ సూపలిదాలయము నిష్ఠ నిష్ఠ
    షుడగుచుండెన్.

ఎట్టి భాషాశాస్త్రజ్ఞుఁడో గ్రహించవచ్చును. రంగలు వాగ్గేయకారుడను పేరుతో ప్రసిద్ధుఁడు "శృంగార వాయకోటము" యను పద్యములో బోధించు యొకరు వ్రాసినది తెలియగలదు.

శ్రీ రాగము పాడుకొనుచు సంగీతము. ఆస్వాదించు వారిని వినిపించు రాగము గుణగణములు, రాగము సంగీతస్వరములు సప్త స్వరములలో నొకటిగా ఉండిన యుక్తి పాడుట నేర్పు గ్రహించునో పరీక్షించు.

శా॥ అనిష్టాసిద్ధి గేహాసిని నగుచే
    యాలించిన ప్రాయము నెం
తే నాగేంద్రశయనుని పద్య
    కథలుగ దివ్యప్రబంధావసం

ధానధ్యానము నాస్తి శాక
బహుతానాస్త్యన్నతానాస్త్యపూ
పోనాస్త్యోదన సౌఖ్యమున్న
కృపయాభోక్తవ్యమన్నాటలుక్ ॥

మూలములో మధురాపుర వర్ణనలేదు. ఈ కవి తత్పురవర్ణనము పుష్పలావికాదుల సర్మగర్భింపు వాక్యములతో చెర పద్యములలో పూర్తి చేసెను. ఈ మధురానగర ఝల్లుపాలుడు వల్లభ రాయుడని కలదు. కాని మత్స్యధ్వజుడనికూడ కలదు. మూలములో రాజు నాగవాసమునకు పోవుటలేదు గాని శ్రీరామచంద్రుని పరిది సగరీ పరిశోధనార్థ మరుగుచుండ నై దేశికుండైన నొక విప్రుడొక్క హొంగణమున నిద్రించుచుండ నతనిని మేల్కొలిపి మహాత్మా మీ నామ మం దెయ్యది? మీ రెచ్చటికేగుచున్నవారని యడుగ నపుడు యాతడేను గంగాతీర్థముల గ్రుంకివచ్చితి, యిప్పుడింకొక పుణ్యక్షేత్రము కేగదలచినాడనని యనగా రాజిది యాలకించి, నాతనితో "దేశాటనమ్ మిత్రత్రితాచ" గనుక మీకు దోచిన శ్లోక మొందు పఠింపుమని పృచ్ఛ సేయ నాతడు:

వర్షార్ధ మష్టౌ ప్రయతేత మాసాన్
నిశార్ధం దివసం యతేత
వార్ధక్యహేతో ర్వయసా న
వేన రత్రహేతో రిహ జన్మనాచ.

దీనిని విని రాజు మోక్షమార్గ మెరయుట గలదు. శ్రీగారాజులు చేసి మార్గే సమంజసమని తోచెడిని. ఏలన నాగనాసులకు బోవు విషయము విషయసుఖాసాందలోలుపత్వము తెలుపును.

మూలములో విష్ణుచిత్తునకు శ్రీమన్నారాయణుడు స్వప్నమందగపడి మధుర కేగుమని చెప్పెను. కాని విష్ణుచిత్తీయములో విష్ణుచిత్తుని కృష్ణ వోలేఖనముగ మాలిక వేయునపుడు మధుర కేగుమని తెలిపినాడు. మూలములోని వచనము గనుడు. విష్ణుచిత్తునిగాంచి, "మహాత్మా నీవు మధురానగరమున కేగి వల్లవదేవరాయని గని యామ్మహీపతి విద్వత్సభయందు పరపక్ష విక్షేపణ పూర్వకంబుగా సర్వవేదాంత ప్రతిపాదకంబైన పరతత్త్వంబును నిర్ణయించి స్వపక్షంబు సాధించి విద్యాశుల్కము హరింపుమని వచింపు" మన.

నాతఁడు, "భక్తవత్సలా! సర్వవేదాంత ప్రతిపాద్య వేదశాస్త్రాధ్యయనాది జనిత జ్ఞానవాసనాహీనుం డు" నగు నే నెట్లుపహరింతు ననగా నా శ్రీహరి జయామ్యాగుని భూమీభృత్సభకు ఘోరగోష్ఠి భక్త శిరోమణిపఁ బంపెను.

పద్యము హృద్యమగు భావమునకు ప్రధా నంబు గావున శ్రీరాయలు చక్రిని సిద్ధంపు సరస మృదుమధురమగు పలుకులతో రెండు పద్యములలో వాక్రుచ్చెను. "సర్వవేదాంతప్రతిపాద్య వేదశాస్త్రా ధ్యయనాది జనిత జ్ఞానవాసనాహీను" డనుదానికి రెండు పద్యము లాముక్తములో గలవు.

శా. స్వామీ నన్ను నిశాఃపురా
పఠిత శాస్త్రగ్రంథ జాత్యంధునా
రామంత్రామ్నఖనన క్రియా ఖర
ఖనిత్రాగ్రాహింతోద్యత్కిణా
స్తోమాస్నిగ్ధకరున్ భవ
ద్భవనదాసు న్వాదినా పంపుచో
భూమీభృత్సభ నోటమెన
నయశంబు ల్మీకు గాకుండునే.

మ. గృహసమ్మార్జనమో, జలా
హరణమో, శృంగారపల్యంకికా
వహనంబో, వనమాలికా
కరణమో, వాల్లభ్య లభ్యధ్వజ
గ్రహణంబో, వ్యజనాతపత్ర
ధృతియో, ద్రాగ్దీపికారోపమో
స్పృహరీ నాదము నాకు లేరె
యితరుల్ నీలీలకుం పాత్రముల్.

ఎంత మనోహరముగా వర్ణించెనో గనుడు. ఇంకను ఖాండిక్య, కేశధ్వజ సంవాదము, యమునాచార్య చరిత్రములు గీర్వాణ విష్ణుపురాణమునుండి గ్రహింపబడియె. చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము వరాహపురాణము నుండి గ్రహింపబడియె. ఆముక్తమాల్యదా చరిత్రలోని రసానీరసముల కొంత చర్చింతము.

ఆముక్తమాల్యదలో గోదాదేవి తులసి వనముదగ్గర యరుగుమీద లభించినట్లు గలదు. నాగటి మూలములో జనకమహారాజునకు జానకి లభించిన త్రిశసికి లభించినది. ఆముక్తమాల్యదలో

ఆముక్తమాల్యద భగవంతునికై సేయుబడిన సౌరభభరితములైన ప్రసూనమాలలను ధరించుచుండును. మూలములో దీనిని తెలిసికొని పెరియాళ్వారగు విష్ణుచిత్తుడు మాధవునకు మాలికల నర్పింపకయుండిన సుముహూర్తమందే భక్తవత్సలుడు స్వప్నమందగపడి "భక్తశిరోమణీ! నీపుత్రి మాలలేల యర్పింపవైతివి. నీతనూయ ధరించినవే మాకు పావనములు ఆమె శ్రీమహాలక్ష్మి యగుటచే శ్రీరంగనాథుని వలచియున్నది. ఆమెను శ్రీరంగమునకు గొనిపోయి శ్రీరంగేశ్వరున కర్పింపుమనెను. కాని ఆముక్తమాల్యదలో భగవంతుడు విష్ణుచిత్తులకు విష్ణుభక్తిప్రతిపాదకమగు వరాహపురాణాంతర్గతమగు చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదమును చెప్పెను. ఇంతియే భేదము. అయినను మిక్కిలి రసానుగుణముగ వర్ణించి ఆచంద్రతారార్కము కీర్తిశేషుడయ్యెను.

6

కవనము.

చారిత్రక దృష్టితో గాకున్నను సారస్వత దృష్టితో శ్రీ రా య లు మనకు చిరస్మరణీయు డదియునుగాక కవిసృష్టి బ్రహ్మసృష్టికన్న విలక్షణ మని కదా మన లాక్షణికులు వచించిరి. షెల్లీకవి **Poets are unacknowledged legsilators of the world** అని యుల్లేఖించెను. శ్రీరాయలు నాటికాలపు రాజనీతిని రాజనీతియను పేరుతో 84 హృద్యపద్యములగల యొక ఘట్టమును జొప్పించెను. శ్రీనాథు డొక్కడే దేశకాల పాత్రాదుల ననుసరించి పురవర్ణనాదుల గావించె. దానిని గాంచియో రాయలాముక్తమందు విద్యానగర విభవమంత యుట్టిపడునట్లు పురవర్ణనాదుల నతి ప్రతిభతో గావించియున్నాడు. ఏతద్గ్రంథ ప్రౌఢిమ పరికింపవలెనన్న కవనముకూడ యించుక పరికింపవలెను. ఆంధ్ర వాఙ్మయమున రెండె మహాకావ్యములు. మొదటిది భట్టహర్షుని గీర్వాణ నైషధమున కాంధ్రానువాదమగు శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముని శృంగారనైషధము, రెండవది శ్రీరాయల

విష్ణుచిత్తీయము. వీనిలో పగముకన్న యెక్కువ సంస్కృతము వాడఁబడి యున్నది. శ్రీనాథుడు కవిసార్వభౌము డైనను యాతఁ డాంధ్రీకరణమందే స్వేచ్ఛామార్గ మవలంబించెను. ఈతడు సంస్కృత సమాసాలను నాంధ్రమున కీడ్చెను. కాని యీ సంస్కృతసమాస పదభూయిష్టమందుకూడ మధు రత్వము కలదు. స్వకీయ కల్పనా రచనా చాతుర్య ములకు రాయని దే య్యగహస్తమని చెప్పకతప్పదు. దిట్టకవి యనిపించుకొన్న రామకృష్ణుడుకూడ పద గుంభనంబుతో కావ్యంబువల్లినాడు. ప్రతికవియును తన కవిత్వరీతిని గ్రంథాదిని పేర్కొనును. శ్రీహ ర్షుడుగూడ "గ్రంథిగ్రంథి" యను శ్లోకమున బేర్కొనినాడు రాయలీ పద్యమున తెలిపియు న్నాడు.

సీ॥ పలికితుత్ప్రేక్షోపమలు జాతిపెంపెక్క
రసికులౌ ననఘుదాసల చరిత్ర

భావధ్వని వ్యంగ్యసేవధిగాఁగ జె
ప్పితిని సత్యావధూ ప్రీణనంబు

శ్రుతిపురాణోప సంహితలేర్చికూర్చితి
సకలకథాసార సంగ్రహంబు

శ్రోత్రఘుచ్ఛటలు విచ్చుగ రచించితి సూక్తి
నైషధజ్ఞాన చింతామణికృతి

మరియు రసమంజరీముఖ్య మధురకావ్య
రచన మెప్పించుకొంటి గీర్వాణభాష
ఆంధ్రభాష యసాధ్యంబె యందునొక్క
కృతివినిర్మింపుమిక మాకు ప్రియముగాక.

దీనినిబట్టిచూడ యీతడు గీర్వాణ కావ్యములు వ్రాసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కాని వీనిలో కొన్ని కానవచ్చుటలేదు. సత్యావధూప్రీణనము దొరికినదని వేదమువారు, జాంబవతీ పరిణయము దొరికినదని భావరాజు కృష్ణారావు గారును, సకల కథాసార సంగ్రహము దొరికినదని వేటూరువారును, ప్రత్యేక వ్యాసరాజములద్వారా [illegible]పడియెట్లున్నను యీతని కవిత నలంకార యుక్తముగను, రెండవ చరణమువల్ల భావధ్వని వ్యంగ్యప్రధానముగను, వినువారికి పాపహరంబుగ నుండుననియు, వేదముల నీతివిశేషముతో రాజిల్లుచున్నదనియు తెలియవచ్చెడిని. ధ్వని ర్గుణీభూతం వ్యంగ్యమ్ కావ్యమ్ ఉత్తమమ్ యను నలంకారికుల

పలుకునుగూడ యీ గ్రంధము సార్థకముచేయుచు న్నది. వేదమునందలి వాక్యములకు సంబంధ ముండునట్లు కావ్యమల్లినాడు. పాపహారంబుగను కూడ వున్నది. ఏలన సీతమ్మ వ్రాసినది పరమ భాగ వత చరిత్రయేకదా! దీనికి నామాంతరము విష్ణు చిత్తీయమనయేకదా విష్ణుకథలు వినువారలకు పాపములు "నలినీదళం నకుర్వంతి మంభసా" యనురీతి నంటవనిగదా శ్రీకృష్ణరాయలుండు వాక్రుచ్చినది. మధురమగు శైలిలో వ్రాసెనను టకు యీ పద్యముదాహరణము.

మ॥ లలితోద్యాన పరంపరా
పికశుకాలాప ప్రతిధ్వానము
లల్వాభ్రీ నీలహారిన్మణే
పికశుకస్వానభ్రమంబూన్ప మి
న్నలతోరాయు సువర్ణసౌ
ధముల నెందుంజూడ జెన్నొంది శ్రీ
విలిబుత్తూరు సెలంగు పాం
డ్యనగరోర్వీరత్న సీమంతమై.

ఇందులోని పాండ్యనగరోర్వీ రత్నసీమం తమై యనునది కడుంగడు సుధా మధురారస

ధారల నొల్కుచున్నయది. ఇందె "నేను మహా మతీ" యని శ్రీమన్నారాయణుడు వ్రాక్రుచ్చిన పద్యముకూడ సుధారసము జిప్పిలిచున్నది. ఈతని కవన మలంకారయుక్తము గనున్నదనుట కెన్నియో పద్యము లుదాహృతము లు. మొదటిది విలిబుత్తూరు వర్ణన. దీనిలో భ్రాంతిమదలంకారము ఇంక నీ గ్రంథము ధ్వనిప్రాధాన్యమ్ కావ్యమ్ ఉత్తమమ్ అనుదానికి చక్కని యుదాహరణము జూడుడు.

మ॥ తరణుల్ తొల్దొలుతం గు చం
ద్రులును పండచైత్యముల్ దీ
ములై పరదేశం జనుదెంచి
గాక రవిదీప్తిం గ్రుంగి పాతా
ళ గహ్వరముల్ దూరిన వా
రి నీయుతకు తారాఖ్యా తెచ్చు
వా దీర్ఘ తచ్ఛిర కృష్టింగనునట్టి
శైత్య మలరించె నూతులందత్తరిన్.

ఇందు కవి చెప్పదలచిన విషయ మొకటి వ్రాసిన వొకటి. దీనిలో గ్రీష్మమును వర్ణించుచు భర్తలు భార్యల తో సుఖించుటకై ప్రచండ

మార్తాండుని కిరణములైనను నోర్చి వత్తురని వ్యంగ్యముగ చెప్పెను. ఇట్టివింక చాలగలవు. వాటిని పాఠకమహాశయులే గ్రంథపఠనమున తెలిసి కొందురుగాత. నీనిలో వేదవాక్యములుకూడ వున్నవని చెప్పితిని. అందుకుదాహరణము,

క. చంపకు చమువుల మేముప
లింపని శాస్త్రములె మాకు లింపని శ్రుతులే
యింపనవి, నమ్మనే " ప్రథ " మాం
పిబతే నహ్నాయనెడి మాటవుగాదే.

ఈ వాక్యము దేవీపురాణములోనిది. ఇంకను నుపనిషద్వాక్యంబులున్నవి. విష్ణుచిత్తుడు స్వమతస్థాపన చేయుచు " సయేష సర్వభూతాన్తరాత్మా పీహతపాప్మాదివ్యో దేవ ఏకోనారాయణః " యను వాక్యంబుల నాముక్తమలో ప్రయోగించెను. ఇంకెటి గాఢబంధము శ్రీనాథుని యందు గానము. దాని కుదాహరణము కాశీ ఖండము.

సీ. దోర్దండఘట్టనత్రుటితత్రగ్రావ,
ఘూర్ణపాళిమిళి ద్యుస్థలములు

ధ్వజపటపల్లవోద్ధత మరుత్సంపాత
పరికంప మానోడు పరిస్పృశములు

గ్రాసాభిలాషానుగత పిపుంతోపహాసః
ప్రాప్త చక్ర వ్యథోపద్రవములు

శ్రాంతాశ్వసిపిడపిశ్వాస ధారాహత
స్వర్గస్థసిద్ధరీ జలచరములు

గగనపదలంఘనైన జంఘాలికములు
పద్మవన బాంధవుని రథపరిస్థితములు
నాగనది దక్షిణాయన సమయమగుట
దర్దురము మోదమలయ భూధరముమీద.

దీనికంటె నెక్కువ కాఠిన్యముతో నిర్వ
హించుటకును నాతికష్టతరమగు దశావతారస్తవ
మున "స్యందనస్థితబీజః" యను పద్యమును
వ్రాసెను.

7

కవనము-పాకము.

శ్రీ రాయలను సాహితీపటిమలో నాచన సోమునకి పోల్పవచ్చును. శ్రీ రాయలు రచించిన "వసుకాంచేః పిరజాభి" యనుదానికి సోమ ముత్తర హరివంశమందీ క్రిందిపద్యము రచించినాడు.

"గాండీవారావ భీషంపాషుణకీళ భయద వాకః పురాతః ఘుర్ఘ్రీ గండాభోగ శ్రమాంభః కణకలుషిత గంగా తరంగాభిషంగా ఖండాస్త్ర త్ర్యాండ వాళీ కబళిత సకలకల్పాకాశ సీమానిశాం తోద్దండా తిక్రాంత గర్జాంతో యుమాభట సంతా పముంగానసైతిన్" ఇందు ప్రథమమున సగము కన్న నెక్కువ సంస్కృతము వాడియుండెనని యుల్లేఖించియుంటిని. అందుల కుదాహరణమున కీ పద్యముల తిలకింపుడు.

శా. అద్ధా దాగ్నిబుధమ్మహోవచః
కవ్యాహార మహావచ
సిద్ధమాస్త్రః కృతాంతాం గతః
కలితి శ్రీసూక్తి విద్యాధర

మిశ్రగ్రా ధత్త్వముగ్ల్యాం
హింసాధయా మిద్ధం వదత్యక్షస్వర
మృత్రధ్యా రాగ్రణి గెల్చు టుత్సవము
నందయ్యో స్వభమ్రంతయుక్.

శా॥ కాంచెన్ వైష్ణవుడగ్ర యోజన
జటాఘాటోత్త శాఖోప శా
ఖాంచఝ్ఝాటచరస్మరుత్రయ దవీయః
ప్రేంఖితోద్యచ్ఛదో
దంచత్కుట కృత్రవణచ్ఛల
సలిష్వ్యాపాది తాధ్యాస్య ని
ష్పంచారోత్త మహాఫలోపమ
ఫలస్ఫాయద్వటక్ష్మాజము.క్.

మ॥ చసిక్రాన్త్రెన్ విరజాభిధాం
తరవవుస్పహ్యోద్భవాతీర సం
దనవాటీ విలయద్రుమావళి
దళాంతర్ద్రుశ్య హాపాళిభం
జనచాంపేయ సుమాయమాన
విసమస్వర్ణావృతిప్రాత ర

శ్రీన భస్స్ఫూర్జన్మ ఖరాతిదీపకలికా
శృంగంబు శ్రీరంగమున్.

ఈ పద్యము లెంత సంస్కృత ప్రౌఢదీర్ఘ సమాస ఘటితంబుగనున్నవో పరికింపుడు. ఎట్లుగు నను గ్రంథము ప్రౌఢవాక్యాటమైన శైలిని నలరారుచున్నది. పాషాణకల్పకము, నారికేళ పాకము అని పాకములు రెండు.

ద్రాక్షాపాకోభవేత్సో
యం బహిరంతః స్ఫురద్రసః
బహిః ఖరోనారికేళ
పాకస్త్వంతస్స్ఫురన్నదుర్భవేత్.

(సాహిత్యరత్నాకరము)

ఇందు చదువంగనే యర్థమగునది ద్రాక్షా పాకము. దాని కుదాహరణములు మనుచరిత్ర పారిజాతములు. పైకి నాతి కఠినముగనుండి లోపలి యర్థము మృదుమధురముగా నుండునది నారికేళ పాకము. దీని కుదాహరణములు ఆముక్తమాల్యదా నైషధాదులు. పాకమన నేమి? అర్థభావ గాంభీర్యమే పాక మనంబడును. పైకి చదివిన

యెంత శీఘ్ర వేదన జనించినను యర్థము తెలిసికొను
యోపిక మనకుండెనేని మనము కావ్యరసికలోలు
రమై డెందమం దానందసందోహా నిష్యంద పారా
వార తరంగ భంగడోలికలలో తేలియాడుదుము!
అదియేకదా మంచి కావ్యలక్షణము; ఎట్టి భోజుని
సనకుగల గీర్వాణ వాఙ్మయ సర్వజ్ఞత్వమును
చంపూరామాయణములో ప్రకటించెనో తద్వత్తే
శ్రీరాయలు తనకు గీర్వాణాంధ్ర వాఙ్మయము
లందుగల యఖండ విద్యాప్రావీణ్య వైదగ్ధ్య నైక
ల్యంబు లాముక్తమాల్యదలో నెల్లరకును గో
గావించినాడు. వేయేల ఆముక్తమాల్యద గీర్వా
ణాంధ్ర సీకపోపలము యని నొక్కి వక్కాణించుటకు
నేను సాహసించుచున్నాడను. వేదము వేంకట
రాయశాస్త్రిగారు ఆముక్తముపై నిచ్చిన యభి
ప్రాయం బొకింతుక వీక్షింపుడు. "శ్రీరాయలకు
గీర్వాణాంధ్రాది కావ్యాది వాఙ్మయమెల్ల జిహ్వా
గ్రగతము. సంస్కృతశబ్దశాస్త్ర పాండిత్యం బపా
రంబు. ఇమిడికకు బిగువున కాంధ్రవాఙ్మయము
లోనిది యగ్రగణ్యము. ఆశ్వాసాంత పద్యములు
వర్ణ్యంతంబు లసమానములు"

ఈతని కవిత్వములో యచ్చటచ్చట మాధుర్య ప్రసాద కావ్యగుణంబులు కానవచ్చెడిని. అందం దోజోగుణముకూడ కలదు. మాధుర్య ప్రసాద కావ్యగుణములకు

చ. విను మొకమాట రాత్రిచర వే-
 శ్వర మేటికిసిన్ జయింతురే
అనిమిషులైన భాజనతాన్నము నే
 సిక నెందుఁ బోయెడిన్
వెనకక ప్రాణరక్షణము
 పేక్ష యొనర్చుట పాపము గూర్తై
కనలకు నాకు మేనియెడ కాం
 క్షయు లేదిది పోవుటేయగన్.

సుకుమార కావ్యగుణమునకు "వెలది యీదండ వెల యెంత?" యనుపద్య ముదాహృతము. ఓజో గుణమునకు "కాంచెన్వైష్ణవు" దనుపద్య ముదాహరణము. అందందు శ్లేష గాన్పించెడిని. అందుల కుదాహరణము

శా. అప్పాల్వారిధి చేతబుచ్చికొని..
 కార్యంబైన మున్గొన్న యు

యస్యాస్య స్తావనియు న్స
ప్రత్నికముగా నన్యార్థకే తిప్పగా
నస్యాణ్యాపి విశగ్గజేవుడు ని
జాచార్భాంగంబులం దోచు న
ట్లాస్పార్క శశిబింబ గ
ర్భితముత్తె ద్యోచారిశ్చాక్రముల్.

గాడియాను కాన్యదీకి "కాంచేక నైష్ణవ దర్ధరాజస" యనుపేర ముద్రాప్యేసము/ భట్ట హర్షుని శ్రీగారంశ్రై షధము నాంకేళపాదము లో గలదు. ఆతడు తన గ్రంథములో ముదుకల పైతానో యాతడు గ్రంథాదని సిగ్ధించియున్నాడు శ్రీహర్షుని సూక్తిని గనుడు.

“ గ్రథ్నాం గ్రథ్నిలహాశశ్రాంచిశ్రాంచి
దపినాగ్రపి పరిమత్తా నృదూ
ప్రొష్ణాన్మస్వ మనాహాశేన
పఠతీ మాస్మిక ఖలః ఖేలతుః
శ్రద్ధా రాద్ధగురు శ్లథీకృత
దృఢగ్రంధి ప్రమాసోదయా

శ్వేతాశ్వతరసారము

జ్ఞాన సుఖ దాసజ్ఞం సజ్ఞః"

అర్థము:— బ్రహ్మరహస్య మెఱుగ్న వోట్లు నాటిని
ముముక్షువులు తెలిసిరి. అని నానార్థముగ బోధపడెను.
పండితు బ్రహ్మ నిద్రలో పడజాలు సాధులు గాంచి
పరమానందములో క్రీడించుచున్నారు! కాని శాస్త్ర
రహస్యములు తెలియరాని సత్యార్థులు "ఉచ్చార్యస్య పాదః
నాస్త్యాం సర్వరూపి ససంశయః" అను యోగనిష్ఠ
లను గురువులు ఖడ్గముగా తెలిసికొని సాహిత్యరసమును
దర్శింపలేకుండుచున్నారు! ఈ సగాక అపుడు నా
ల్గాకు చెప్పుదు. ఏలన నిర్గుణుడు లింగధనుండు
గలవు గుణిగా కైవల్య విగ్రహముగ పోల్చి సాని
కి వనవారి సర్గశ్రేయత్వ ధారయా గాసి చనవును
డిచి నిసుఖ జనించును. కవికి ంచు సహాపర సాక్ష్య
సంపద లోకంగునట్టి మహానర్ప్పన్పృక్ష మీ పుద్రుని
రాయంగా వేరొండు లభించదు. సర్గ్రధముకు చె
ళాశ్ర సక్తిరి. ప్రమాదము స్వర్గలోక సత్యానాస
దాయముగు సదాధి మై వేరొండు గడుడు.
శాస్త్ర సక్తిరి, సిరంతర హృద్యలో తారాసమనరన,
సి పాలకి సౌఖ్యమునకు, సత్యానందమునకు,

సిద్ధాంతమునకు స్థైర్యమునకు, సుజ్ఞానార్జనమునకు యీ కవి గ్రంథ మొకటి యారంభము. కావున మన మొన్న డాముక్త నగారీక చెప్పు టొప్పు. శ్రీ రాజా ఉమాకాంత విద్యాశేఖరులవా రాముక్తమా ల్యదలో దోషము లున్నవని వచించిరి. కాని వాటిని "ప్రమాదో ధీమతా మపి" యని మన్నింప వలెను. ఇది లాక్షణికుల "కావ్యం కాంతా సమ్మిత తయోపదేశ యుజే" యను దానికి ప్రతిపద నార్థము చేయుచున్నది. రాయలు మంచి ప్రకృతి శాస్త్రవేత్త. పల్లెటూరి జీవితముల చిత్రించినాడు. ఇతడు సార్వకాలీన మహాకవి. ఇతని పద్యముల తూగునకుగా, శబ్దార్థపుష్టిమున కెవ్వనికి తీసిపోడు. వేయేల నీతని కవిత యీ క్రింది పద్యమును ప్రతి పదార్థము చేయుచున్నది.

మ. పదలాలిత్యము, వర్గశుద్ధి
యును శబ్దస్థైర్యమున్ మంగళా
స్పదభావంబును రాజ్యయోగ్య
తయు దోషస్ఫూర్తి రాహిత్యమున్

పదలంకార విశేషములు గలిగి
విశ్వప్రాణ సౌభాగ్య సం
పదమై తేజముపోలి ప్రాలు
వలచా పద్యంబు హృద్యస్థితిన్.

ఇంక దీనిలోని సాహిత్యమును, రసమును కొంత చెప్పెంతము.

8

సాహిత్యము-రసము నాటి విజ్ఞానము.

ఇంపలి పలక్షణమైన ప్రాంధికభాష నేటి వరె వ్యావహారిక భాషగాక సిద్ధంపు ముద్దులొలుకు జిలిబిలి పలుకులతో నలరారుచున్నది. ఇది కటువు ప్రబంధమైనను యందందు వాఙ్మాధుర్యం బొప్పి కదము లందందు గాన్పించెడిని. స్వార్థకారపం

ధులు, అన్యసంధులే మొదలి దోషములు, భావానుగుణముగు భాష, భాషానుగుణముగు రచన ప్రశంసనీయము.

పూర్వ మాంధ్రభాషయున్న గీర్వాణాంధ్ర సమ్మిళితమనియే వారి యభిప్రాయము. తెనుగులో వ్రాతునని గీర్వాణాంధ్ర వాక్ప్రౌఢిమలు పొదలగ వ్రాసినాడు. దీనికి సాహిత్యమందున్న స్థానమింతింతని చెప్పనలవికాదు పలువు దేశీయ పదప్రయోగములు, క్రొత్త పోకడలు, నవ్యత లింపుగలవు.

రాయల కాలమునుండియే ప్రబంధ యుగ మారంభమైనది గనక ప్రబంధము లన్నిటిలో ఆముక్తమాల్యద ప్రౌఢప్రబంధమై యొప్పారుచున్నది. అలుపజాతీయములుకూడ యందందు గన్పట్టుచున్నవి. శ్రీనాథుని నుడికారపు సొంపు లోకోక్తుల ప్రయోగింపుడుకూడ యీతనికి కుదిరినది. కాని వాటిని వ్యాసవిస్తరభీతిచే నుదహరింపనైతిని.

రసములు ముఖ్యముగా పది. కాని కొందఱు రసములు తొమ్మిదని వాదించుచున్నారు. ఈ

గ్రంథమందు భక్తి, రౌద్రము, వీరము, భీభత్సము, అద్భుతము, శృంగారములు అభివర్ణితములైనవి.

భక్తికి "గృహానమ్మానగ్నవమో"; శృంగారమునకు "వాతెరతోంటికైవడి"; రౌద్రమునకు "ధనధాన్యదిర్దరదాశ్య"; భీభత్సమునకు "ఏలనీటి బొండెంబులు"; యిత్యాదు లుదాహృతములు.

ఆముక్తమాల్యదలో పవిత్రమైన శృంగారమభివర్ణితము. పోతనామాత్యుడు రుక్మిణీ కళ్యాణ యిత్యాది ఘట్టములలో చేసినట్లు, ఆముక్తమాల్యదలో ఆముక్తమాల్యద విరహము భగవంతునిపైనున్న అనురాగపూరిత భక్తిని ప్రకటించెడిని. అదియే పవిత్ర శృంగారము, భగవంతుడు గోదాదేవిని తనలో నైక్యము చేసుకొనునప్పుడు సంభోగ శృంగారము కలదు.

కావ్యమున కఖండత్వమును కల్గించునది నాయకాశ్రయమైన రసమని సాహిత్యవేత్తలు సిద్ధాంతీకరించిరి. ఈ రసము నాయకునియందే యభివ్యక్తమగుచున్నది. పాఠకుడా రసాస్వాదన చేయుచున్నాడు. దృశ్యకావ్యమున పాఠకుడు

దృశ్యరూపేణ యనుభవించుచున్నాడు. శ్రీవ్యాఖ్యానములో తన కుతానే యనుభవించుచున్నాడు. ఆముక్తమాల్యద నిశ్చయముగ, నిస్సందేహముగ నిశ్శంకాస్పదముగ కావ్యమే. ప్రధానరసము భక్తి, అంగి శృంగారము. విష్ణుచిత్తునికథ ప్రధాన కథ. యాతడు సంపూర్ణ భక్తిస్వరూపుడు. ఆతని భక్తికే మెచ్చి శ్రీమన్నారాయణుడు కూతునొసంగి నాడు. ఆమెను మరల శ్రీహరియే యర్పించి యల్లునిగా జేసుకొనియె. ఆముక్తమాల్యద చరిత్రయే శృంగారరసపూరిత మయినది. ప్రధాన రసము భక్తి అంగిరసము శృంగారము.

9

నాటిసంస్కృతి

కృష్ణరాయల చరిత్రము.

మనకు సంస్కృతిచరిత్రయే లేదు. దానికి సమగ్రాధికార చరిత్ర వ్రాయబడలేదు. ఎప్పుడు రచి

యింపబడునో మనము నిశ్చయముగా తెలుప జాలము. కాని ఈ సంస్కృతి కొంతకొంత పూర్వ కవుల కావ్యములయందు సాహిత్యదర్పణములందు కొంతవఱకు ప్రతిబింబించును. కావుననే షేక్స్పియరు కావ్యము ప్రకృతికి ముకురమేయని వచించెను. ఇది కొంతవఱకే సమంజసము. కృష్ణరాయల కాలపుసంస్కృతి కొంత ఆముక్తమాల్యదలో ప్రతిబింబించి యున్నది. తత్కాల సాంఘికాచార వ్యవహారాదుల తెల్పుట కేవల మాంధ్రరాజ మొక్కటే కాదు, యింకను మనుచరిత్ర, వసుచరిత్ర, పారిజాతములు తోడ్పడవలెను.

1 కాకతీయులకాలములో శైవమతమెక్కువప్రచారములో నుండెను. కాని శ్రీరాయలకాలము వచ్చుసరికి శైవమతస్థానమును వైష్ణవమత మలంకరించినది. రాజులు సాహిత్యప్రియులైరి. స్వభాషానురాగము పొటమరించినది. సంస్కృతాంధ్ర నికషోపలమగు గ్రంథములకు నాడు యెక్కువ ప్రచారముండెడిది. నాడు కావ్యములు భాషాజ్ఞాన మావశ్యకమను దృష్టితో సాహిత్యాభిమానులాదరించుచుండిరి. ప్రభువులుకూడ భోగలాలసులై కవులై

విద్వద్గోష్ఠీలోలురై వాగ్వాదంబుల గావించుచుం డిరి. రామకృష్ణకవిసాంగ్రుడు నాటి బిరుసు వాఙ్మయవిమర్శకుడై యలరారుచుండెను. రాజులు నేటివలె Divide are Rule సిద్ధాంచి పాలింపకను న్యాయమనుసరించియే పాలించుచుం డిరి. శ్రీరామచంద్రుని పగిది పరరాష్ట్రశోధనార్థ మరి గూఢచారులవలన (C. I. D.) శత్రురాజుల సన్నాహముల తెలిసికొనుచు, " రాజానాం బహు వల్లభః " అను నా భాషణమును ప్రతిపదసార్థకము చేయుచు సాధుజనసన్మానితుడై బ్రాహ్మణసమ్మా తుడై పాలించుచుండెను. నాడు విజయనగరము మహోన్నత రమ్యహర్మ్యములతో నలరారుచుండె డిది. విద్యానగరము నైజసౌందర్యము మించు ప్రాసా దములతో క్రీడాంగణముల చతురపరిహాస విలాసో క్తులతో, కవయిత్రులగు వేశ్యల విలాసములతో దేవేంద్రాది యాస్థానముల ధిక్కరించెడి కొలువు కూటములతో, ఆస్థాన విద్వాంసుల వాగ్వాదముల సంధానధ్వనములతో యలరారుచుండెడిది.

నాటివారలు సంతతము శ్రీమన్నారాయణుని పాదారవిందకలితాంతరంగులై యనవరత మాతపితసన్నిధి జేసుకే పరమధర్మమని యెంచు

గూఁడెడివారలు. పాశ్చాత్యులు పూర్వులున్నను నీటియందు నిర్భయముగా నొకఁజేరుచుండి వర్తకము చేయుచున్నవగా పరిణయించెను. విప్రోత్తముల వేద శాస్త్రములకు కొంత గౌరవముండెను. వేదముల వైష్ణవులును యజ్ఞశాస్త్రోక్తముగా ననుష్ఠానములను నాగరికుల స్వీయలో శ్రేష్ఠ రాజ్య విద్యాసనములో యోగియును సంయమి శ్రేష్ఠ. భక్తవత్సలుడు భక్త శిరోమణులు నా నరసింహ స్వామి ముక్తిభుక్తి యియ్య చుండెను. నాటివారలు (హూణులు) నావలు యిత్యాది వస్తువులను భక్ష్యభోజ్య చేయుచోట్ల దారిగా నెంచుచుండిరి. పల్లెవారును సముద్రపు సరిహద్దులను చూచుచుండిరి. ప్రాచీనుల్నీ యాత్రా దున్న గౌర మార్గంబని శాస్త్రానుగుణ! స్వ లిఖిత దాసుఁడై శ్రీనివాస రామానుజుడు నాటి యాత్రికులు చేయుచుండెనుగదా. జ్యోతిష ముంద సత్ర సమ్మేళలుండెను. వేదాంతములన్నియు రాజసభలలో పిపాసులు వివిధమత వాదముల గావించుచుండిరి. సర్వం విష్ణుమయం జగత్ యనా దెల్లెడలను తెల్లమై యుండెను.

జె. చెలికూర బాలంటీనూనియలతో వండి భక్షించుచుండిరి. రాజనీతి యెక్కువ ప్రబలియుం

దేవి. నాగరికులు కూడ భక్తులై తమ జాత్యభిమాన [illegible] నాచరించుచుండిరి. నేడు ప్రపంచ[illegible] సామాజికమందు మొదలైన సమస్తము మారినదేవి. భక్తి గౌరవములు సర్వము నశించుచున్నవి నాస్తి[illegible] [illegible]. ఈనాడు దేశాభిమానము [illegible] రాధనలు [illegible] [illegible] పోయినవి [illegible] [illegible]. కో దేవాలయ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] చుచు [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]చుచుండిరి. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] మొదలైనవి. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] Environments [illegible] [illegible] యుద్ధములు మొదలైనవి జరుగుచుండినవి [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] మొదలైన సమస్తము [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] పినలు దేవాలయ ముందున్నవో, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] మో, [illegible] [illegible] చుట, [illegible] గుచ్చులవో, లక్షల[illegible] ములు జరిపించుటవో, తిరుకట్ట [illegible] [illegible]

చేయుటయో యిత్యాదులే, ఆనాడు కూడ యీనాటికంటె యెక్కుడు నాగరికముగు ఆచారణములుండెను. భగవంతునియం దప్పుడె యింకను నమ్మకము లడుగంటనే లేదు. వేయేల ఆముక్తమందు వైష్ణవోత్సవముల కాడుగుజట్లు, రెడ్ల లోభత్వము, రాజకీరి, ఎలకిటి బొండెము లనుపేర నమ్మబడు లేత కొబ్బరికాయలు, యుద్యానతోపులలోని ప్రసూనమంజరులు, విద్యానగర సౌందర్యము, వైష్ణవుల కింపగు నీరుమజ్జిగలు, బ్రాహ్మణసంతర్పణలు, వైష్ణవుల మంగళస్నానములు, రాజుల చేష్టలు, విద్వాంసుల ప్రశస్తులు, వివిధాగ్రహారములందలి విచిత్రచర్యలు, ద్రవిడాంగనల చతురపరిహాస విలాసోక్తులు, భోజనములందుపయోగింపబడు శాకపాకములు అచ్చుగ్రుద్దినట్లు వర్ణింపబడినవి.

ఇంకకొంత కృష్ణరాయల చరిత్రము పరిశీలింతము. కృష్ణరాయలను దాసీపుత్రుడందురు. కాని యిట్లయినను యేతద్గ్రంథము వ్రాయుట బట్టి యాతడు తరించి విష్ణుభక్తుడై విష్ణుసాయుజ్యమును పొందియుండెనని సిద్ధాంతీకరించవలసివున్నది.

కుమారునికి స్వప్నమువచ్చినదని చెప్పుటచే శ్రీమన్నా రాయణుడు సాక్షాత్కరించియుండవలెనని తప్పని నొప్పించుట యెవ్వరికి శక్యము? ఇట్టిదియు సహి ంచువాడెవ్వడు? కృష్ణరాయలు నాస్తికపుత్రుడనుట కెట్టి యర్థమును దెలియు ప్రబల పరిస్థితిప్రమాణము లేదు. శ్రీరాయలు నాటి విశిష్ట శాస్త్రవేత్త, వేదవేదాంగ పారంగతుడు. వైష్ణవమత పక్షపాతి, జ్యోతిష్కుడు, గీర్వాణాంధ్ర భాషలందు ఉద్దండప్రజ్ఞ నార్జించుటయేగాక యేతద్దేశ్యభాషలందు గూడ గొప్ప కవియైయుండెననుట తప్పక నొప్పుల కుప్పలందలి కొప్పుగుల్లు తెలియును.

10

సంఘట్టనాసంవిధానము—వర్ణనలు

ఇందలి సంఘట్టనలు 5

1. విష్ణుచిత్తుని కథ. 2. ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము, 3. యామునాచార్య చరిత్రము, 4. చండాల బ్రాహ్మణుల సంవాదము, 5. ఆముక్తమాల్యద.

విష్ణుచిత్తుని కథ.

ఇంక వైవాని వైవభక్తులగారి విషయమున
కొంత పరిశీలనాలేశము. విష్ణుచిత్తుని కథదో
కు గ్రంథమునకు మూలాధారము గా వ్రాసే
దేతముక్త గ్రంథముగా విష్ణుచిత్తీయమును నామాం
తరము కలదు. ఈ విష్ణుచిత్తుని కథకు మూలము ను
గాకకిని దీక్షిని వారా గ్రప్పలు ప్రవచనమునకే
చెప్పించియుండిని విష్ణుచిత్తుడు భక్తిపరుడైయున్న
న్యాయార్జిత ధనమున వైష్ణవోత్తములకు విధి
పత్రి పూజాదుల నాచరించెనే గాని యన్యాయా
ర్జిత ధనమునగాదు. అతడు నిరాడంబరజీవి. మృష్ట
న్నోపేతమయిన భోజనములు పెట్టుచును తృప్తిగా
భోక్తవ్యముని వైష్ణవోత్తములను ప్రార్థించినాడు.
ఆనిస్తుతి గొప్పవారల కసహ్యాత్మముగదా! ఇతడు
పూర్వజన్మ సంస్కారమువల్ల నఖిలవేద యుపనిష
ద్రహస్యములు నెఱిఁగియు శ్రీమన్నారాయణుతో
"ఆరామకృష్ణ ఖపన క్రీడా ఖరఖులీః ధాత్రిహితో
ద్యతి స్వర్గకరః" అని తెలుపుచున్నాడు.
అదియును రాజసభలో జనులత్యాశ్చర్య మొందు
నట్లుగా వైష్ణవమతస్థాపన చేసినాడు. తనకు

జగమునకెరిగినదని గ్రహించి నిజభక్తిని గానముచేసెను. తొంటింటను యెన్నడు భక్తితో మెలంగుచుండి శ్రీమన్నారాయణుడే నాతని భక్తికి లొంగి శ్రీదేవితో సహితుడై గర్భితను నివసించినాడు. ఇట్లు నిష్ఠాచితుని భక్తి మీరగా పరవాసముచెంది నారాయణుని అల్లునిగా జేసుకొన్న మహానుభావుడు.

11

ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము.

ఈ ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము విష్ణుపురాణమునుండి గ్రహింపబడినది. వెన్నెలకంటి యన్నన రసవంతముగ రాగములు రచించినాడు. దీనిని వైష్ణవమతస్థాపన చేసి విస్తరింపుచు వైష్ణవమత ప్రాశస్త్యము చెప్పుటకీ వాదమును జొప్పించినాడు. ఈ ఖాండిక్య కేశిధ్వజ వాదము రచించుటలో గొప్ప నేర్పు జూపించినాడు. ఈ గ్రంథమునకు కొన్ని విషయములు ప్రత్యక్షముగ నున్నటుు

ప్రదర్శించినాడు. ఇట్లు చేయుటెంత గొప్పకార్యమో పరిశీలించువారలకే స్పష్టమగును. ఇందు యాజ్ఞగవి వ్యాఘ్రఘాతమైన ముహూర్తమాననే భీతుడు వెళ్లిన సివెక్కి పద్య మొకటో హృదయసద్యస్స్ఫురితమై యున్నది. దానిని దలంపుడు.

ఉ॥ గబ్బునముక్కి కంబలు నెం
గండడు వద్దరు ఖడ్గముల్పడన్
ద్రొబ్బుచు గార్త్యగిళ్ల రో
దంతో బురిగించెదు బొబ్బరింత గా
ద్బబ్బలి సంజ్ఞగా జెవు
లూదిన పల్లవు దుర్గ్యగూంలగా
బెబ్బలి గొంతు కొల్గిజచి
పిల్లుల మార్మెడ ద్రెళ్ల దాటుచున్.

ఈ పద్యభాగము యథార్థముగ ప్రత్యక్షముగ నున్నది. కేశిధ్వజుడు ఖాండిక్యునకు వేదాంత ముపదేశించు ఘట్టముకూడ నీతిరస స్ఫూర్తి సహృదయ హృదయంగమముగనున్నది. ఖాండిక్యుడు రాజ్యము వేడమికి కారణము చెప్పు పద్యమెంతో హృద్యముగ నున్నది.

మ॥ విను కేశిధ్వజ ధాత్రి వేదమికి
నావేదించెదఁ హేతు వ
జ్ఞానకుంగాక వివేకి కేవల జ
నియించున్ లౌల్యమెందుఁ గాం

బున బాడిఁ రిపుగెల్పు వాడియు
ప్రజాపోషంబు ధర్మంబురా
జున కౌనైన సశక్తు త్వద్విజిత
రాజ్యాన్న న్నఘుంబంటునే.

ఇట్టి యీ ఘట్టమంతయు రత్నమయమై యొప్పారుచున్నది. ఇంక కొంత వేదాంత స్వ మును పరికీర్తము. భావనాత్రయ స్వరూపమెంతో హృద్యముగ వ్రాసినాడు.

ఆ॥ ప్రాణికోటికెల్ల బంధంబు మోక్షంబు
చేరుటకును మనసు కారణంబు
విషయ సంగియైన విను బంధకారి ని
ర్విషయమైన ముక్తి విభవకారి॥

అదియునుగాక శ్రీమన్నారాయణు స్థూలరూపమెట్లు వర్ణించి చెప్పెనో గనుడు.

సీ॥ శరదిందు చంద్రిక స్మేరముఖ ప్రసన్నాస్య
దొడ్డ కెందమ్మి కనుఁగొలువాని
నతికమ్రము గల్లభాగాభోగ ఫాలాఢ్య
ముక రాంకరత్న కర్ణకలనాల
గాంచ వక్ర ప్రచ్ఛాది డంబన్న నిరోధ
సీపాలు మచ్చ పీఁరమువాని
నతనాభియును వలిత్రయము భాసిల్లు
జానులంబి చతుర్భుజములవాని

గరికరకరోరు, రుచిర జంఘాననోజ్ఞ
సముపబాంధిన పద పల్లవములవాని
హైమానమున కిరీట హారాంగదాది
కలితు శంఖ రథాంగాదు లలరువాని.

12

యామునాచార్య చరిత్రము.

యామునాచార్య చరిత్రము జ్ఞానసంబంధ
ముగు భక్తిని ప్రకటించును. యామునాచార్య

చరిత్ర కూర్పులో దేశకాలాదిపాత్రానుగుణముగ మార్పులు గావింపబడినది. అయినను కవసరమే. మూలము [మూడవది వాశిష్ఠ వారి శ్రీమహాభక్తవిజయము]లందు రామునకు 10 ఏండ్లలో అష్టాదశ విద్యలందు నేర్పరియగునని పలికితురు. అతను రాజసభలోనికి ప్రవేశింపజేసిన దానిని గూర్చి. కాని దీనిలో యతనికి రాజదర్శనము రాజమహిషిగారి ద్వారా కలిగెను. అదిగాక రాజు దీనిలో శైవుడు, విష్ణుమత పక్షపాతి శివుని పూజించి వానికే యాగహోమము లిచ్చును. విష్ణుభక్తులను తన కొలువుకూటములకు రానివ్వడు పిలువనిన మండిపడును. విష్ణుభక్తుల నానావిధముల హింసించుచున్నాడు. నా మూలములో యేమాత్రము పేర్కొనబడలేదు. ఇది యంతయు శ్రీరామదాసు మార్పే. రాజు రాజమహిషులు చేసుకొన్న ప్రతిజ్ఞ లౌకికముగాని వాదములు భిన్నములు.'

మూలములో నిట్లుగలదు. రాజసభాస్థలిలో విద్వాంసు డొకని గనుగొని "నీవు విద్వాంసుడవైనను బాలకుడవు. మాతో వాదింప శక్తి నీకు లేదు. గావున నీకు దోచిన మూడు లౌకిక

వాక్యములు పలుకుము. ఖండింపఁజాలను. లేదేని నేను పలికెదను నీవు ఖండింపు" మనెను. అందులకు యామునుడు తానే

"నీ తల్లి గొడ్రాలు కాదు"
"ఈ రాజు సార్వభౌముడు"
"ఈ రాజమహిషి పతివ్రత" అనెను.

అందుల కా యాస్థాన విద్వాంసు లందఱు నిరుత్తరులైరి. ఇదియే మార్పు. ఇంటిలో కూడ రాజుకు కూరదెచ్చి యిచ్చుట తత్కారణమున నాతఁడు శ్రీరంగము కరుగుట కలదు. కాని దీనిలో శ్రీరంగము కేగుఘట్టమున 84 పద్యములు గల రాజనీతి ఘట్టము జొప్పించి నొప్పులకుప్పగా మెప్పించె. ఈతఁడు ఈతఁడు వ్రాసిన గ్రంథములు 1. సిద్ధిత్రయము. 2. ఆగమప్రామాణ్యము. 3. పురుషనిర్ణయము. 4. చతుశ్శ్లోకి. 5. గీతార్థసంగ్రహము. 6. స్తోత్రరత్నము. 7. మాయావాద ఖండన. ఆముక్తమాల్యదలో యామునాచార్య ఘట్టము. 250 పద్యములతో విరాజిల్లుచున్నది. అందులో రాజనీతియను 84 పద్యములు గలవు.

ఈ రాజనీతి రెండు మాటలలో జెప్పి ముగించిన బాగుండెనేట కాని యట్లుచేయక విపులీకరించుట యీ నాటి పరిస్థితులకు ప్రతిబింబమై యుండును. ఈ రాజనీతి కొంత సంక్షిప్తముగా యిచ్చట బొందు పరచుచున్నాను.

13

రాజనీతి.

ఈ రాజనీతి ఘట్టము చాలా పెద్దది. 84 పద్యములు కలవు. రాజనీతిని వర్ణించుట నీతడే ప్రథముడు కాడు. ఈ రాజనీతిని దుశ్యాంగద చరిత్రలో, భారతము శాంతి పర్వములో, కథాపూర్ణోదయములో కాదంబరిలో పంచతంత్రములో, శకుంతలా పరిణయములో గల సద్గ్రంధములలో సభి వర్ణింపబడియె. కాని యింత వివరముగా గాదు. సూక్ష్మీకరించి వర్ణించిరి. (ఇంత విపులిగా వర్ణించి రాజనీతిని వ్రాయుట కాంధ్రభోజునకు హేతువులు

లేకపోలేదు. మొకటి దేమన యాతడు వర్ణనాంశైచిత్రియందు యుపరబాణు డనిపించుకొన దలచినాడు. రెండవ హేతువేమనగా యీ రాజనీతి నాడు శ్రీరాయాత్మ్నాభు డవలంబించి యీ సూత్రముల ప్రకారము రాజ్య మేకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ నేలెనని నొక్కి వక్కాణించుటకే. నిజము పరికింప శ్రీరాయ లొకడే 'నావిష్ణుః పృథివీపతిః' యను నాభాషణమును సార్థకముచేయుచు రాజ్యమేలినది శ్రీరాయలుచెప్పిన రాజనీతి కొంత శుక్రనీతి సారములో, భారతములో, భాగవత యిత్యాగాలలో కలదు. శ్రీరాయల రాజనీతి నిట సంక్షిప్తముగ బొందు పఱచుచున్నాను.

ఎట్టి కష్టములనుండి యేనియు నినుగొనక పాలింపుము. ప్రజాసంరక్షణమే రాజు భారము కావున ప్రజల కయ్యాలించి లాలించి పాలింపుము. రాజు ప్రజారంజకుడైన ప్రజలు రాజుమేలు కోరుదురు. అందువలన రాజునకేమి ప్రయోజన మనగాను. అడవిగొల్లలు బోయలు లోనగు పాలెగాండ్రకు అడవిలో ఆజ్ఞచెల్లును. ఎట్లనగా వారు ఎవనికైన అభయమిచ్చినచో వానిచేతికి యంపకట్టైను

గాని నూతిపోగునుగాని గుప్తగానిత్తురు. దానింగని వారి పజ్జలైన దొంగలు వానిని చెనకరు. అని ప్రసిద్ధి. అట్టివారికే యాజ్ఞయావలె దుర్గములు స్వాప్తయుః బ్రాహ్మణోత్తముల కీవలెను. వారి మీఁద శత్రువులు వచ్చినను నిర్భయులై తెగ టాస్పటకు నియనగ్గళాధ రాజ్యమువలన యీ దుర్గములందు వాసిన సేనలు సమృద్ధిగా నుంచవలెను. దుర్గాధిపతులు బ్రాహ్మణులుండుటే శ్రేయము. ఎంత గొప్పవాడైనను వానికి క్రమ క్రమముగా వారి సంగతి గుర్తెఱింగి వృద్ధికి తెమ్ము. రాజు రాజ్యము చక్కగానుండ కోరెనేని సేవకుల జుని బోయులనడుమ జీవించువానని, గురుశుశ్రూష చేయనివానిని, అసత్యవాదిని, అధర్మపరుని, పర దేశాగతుని తన దరి జేర్పరాదు. జాతిభ్రష్టుడైన బ్రాహ్మణుని దరిజేర్పరాదు. శుక్రనీతిసారము యిత్యాది రాజ్యాంగ గ్రంథములు చదివినవానిని మంత్రిగా ప్రతిభావంతుడగువాని నుంచుకోవలెను. అట్టి మంత్రి దొరకని యెడల రాజు తనంతకు తానే రాజనీతిప్రకారం బనుసరించి పనులు చేసుకోవలెను. ఒక దొర చేయవలసిన గొప్ప కార్యమును పలువురు దొరలను నియమించుట మంచిది. ఆ పలువురిలో

వారి వారి యోగ్యతలు వుండునుగావున హెచ్చింతురు. తగ్గించినచో దుఃఖింతురు. గొప్పవని యేదియేని యున్న యిది పలువురు గలిసినగాని పూర్తి గాదు. గావున దొరలను వశీకరణము జేసుకొనుటకు హేరాళముగ ధనము నీయుదురు. రాజు మంచి యమాత్యుల సంగ్రహించికొనవలె. తగిన మంత్రి లేకుండేసి రాజ్యంబు గాలిలోని దీపకళికవంటిది.

రాజు బ్రాహ్మణుని గొప్ప యధికారమందు నియమింపవలె. అట్లొనర్చుటచే మేలొందును. రాజునకార్జింపవలసిన యధికారము దేవాలయ ధనార్జనాధికార మొకనికే యీయగూడదు. ఇద్దరికి పై యధికారములు వేఱువేఱుగా యియ్యుము. రాజు దేశమును స్వాధీనముచేసుకొని నిరప యోరాజ్యము కాపాడుకొని యచ్చటచ్చటి శత్రువుల నిగ్రహింపవలెను. కొండెగాని, అసత్యవాదిని దరిజేర్చక జాగరూకుడనై మెలంగుము. చోరశక్యముగాను సాంద్రారణ్యములందు నివసించుచు రాష్ట్రపీడ చేయు కిరాతకుల నివానము తాత్కాలికముగా పరాయిశూరుల కొసగుము. వారిద్దఱు యెట్లు కీచులాడినను నీకు మంచిదే. లోకులకు చెంచులకు నడవి మనుష్యులకు స్వల్పములోనే స్నేహద్వేష

ములు కలుగును గావున జాగరూకుడవై వర్తిల వలెను. ఉత్తమాశ్వమును, ఉత్తమ గజము ను యోద్ధయోధునకే నీయవలెను. అతడు నీ సేవకే వాటిని వినియోగించును. ఒక దోషకనిపనిని సరిగా కనిపెట్టి సభలో తెలుపగా వానిమీది ద్వేషముచే మఱియొకడు కాదనెనేని యా జాడను కనిపెట్టి యా యిరువురి పలుకుల నిషేధింపక సంభావించి పిమ్మట యా మొదటివాడు చెప్పినదే గ్రహించిన మేలగును. దుష్టసచివులు సేయు దుండగముల కను జాగరూకుడై యేడు మెలంగవలెను. రాజు యెప్పు డును సేనను తన చేతిలో నుంచుకోవలెను. జీవన భంగముచేయక తేదధికారులతో చరింపవలె. రాజెప్పుడును బలముల తన చేతిలో నుంచుకొనుట శ్రేయస్కరము. జీవనభంగము చేయక నీ కొలువు దొరలను గాపాడుము. ఇక్కట్టులో నెవడు చెరుపు సేయ ప్రయత్నించునో వానిని నీకు పలక దొరిక తదుపరి శిక్షింపక వాని సిరిమాత్రము గైకొనిన కోఱలు పెఱికిన పామువలె కీడుచేయకనుండును. దేశ మెంత విస్తీర్ణమైన నంత ఆదాయ మెక్కువ. ఆ యాదాయమునకుగాను యెంతచిన్న భూభాగ మందైనను జలాధారముల నిర్మించి పంటకాల్వలు

త్రవ్వింపవలెను. పేదలకు పన్ను తగ్గింపవలెను. అట్లయిన నాదాయము బాగుగవచ్చును. నష్టపడి సేద్యములు చేయలేక వెడలిపోవువారల కుయ్యాలించి లాలించి పాలింపుము. వారికి తగు సాయమొనర్పుము. రాజు తన యాదాయము నాల్గుపాళ్లుగాజేసి యందు స్వానుభవమున కొకభాగమును, చతురంగబల రక్షణ శిక్షణార్థము రెండుపాళ్లు, భండారము నిండుట కొకపాలుగా ధనమంత వినియోగించవలెను. దొంగ దొరకినవెంటనే దండింపుము. శిక్షించుటలో నుపేక్షచేసిన రాజుకే మోసము వాటిల్లును. రాజెప్పుడు నీతిమార్గము వదలకూడదు. ఎఱుగవలసిన విషయములన్ని ముప్పాతికవంతు తా నెఱుగవలెను. మిగిలిన నాల్గవ వంతు యాప్తమిత్ర బృందములవల్ల తెలుసుకోవలెను. తన మతమే జరుగవలెనని దురభిమానమొందక యాపదలందు పరాధీనుడు యాతడు చిరకాలము రాజ్యమేలును. రాజు కేవలము సుఖాస్వాదలోలుడు కాకూడదు. నొకవేళ నట్లయిన భూరుహాగ్రముమీద యుచ్ఛృంఖలంబు నిద్రించుగతి మెలంగవలె. జడదారులకు, సన్యాసుల గుణములకు మెచ్చి యగ్రహారము లీకుము. ఇచ్చిన వారు బ్రహ్మ

చర్యవ్రతము చక్కగా పాలింపక చెడిపోదురు. అప
రాధులను మూడుమార్లు క్షమింపవలెను. అపా
యము కల్గించెడు వధ్యుని తప్పక శిక్షింపును.
రాజు తన కొలువుకూటమందలి వీరులుపల్కు
శూరాలాపములు వినవలె, వినినచో వారి కుత్సా
హము గల్గును లేకున్న క్షీణించును. రాజు గుఱ్ఱ
ముల, యేనుగుల, రత్న చందన మౌక్తికాదుల
పెంచినటుల వర్తకమును పెంచి రేవులయందు దిగుమ
తికి సౌకర్యములు కలిగింపవలెను. ఆగంతకులొ
చ్చిన వారిని తగురీతి గౌరవింపవలెను. పరరాజు
బలవంతుడాయెనా యాతని సత్కారముల స్వీక
రింపవలె లేక అబలుడైన జయింపవలెను. రాజు
పలువిధముల తన రాజ్యమందలి కంటకుల వెదకి
నిర్మూలించి సుఖమున నుండగావలె. త్రివిధోత్పా
దము లొదవిన తచ్ఛాంతికై రాజు బ్రాహ్మణులకు
భోజనములు, దేవతలకు పూజలు, అగ్నికి హోమ
ములు చేయుటకుగాను ద్రవ్యము వినియోగించవ
లెను. రాజు తన గొప్ప యధికారులయందును,
చోరులయందును నొకరిమీద నొకరికి పోటీలు
పెట్టవలెను. దానివలన వానిగుట్టు వీడు వీనిగుట్టు
వాడు బయలుపెట్టుచుందురు. దానివలన రాజ్యము

సుఖముగనుండును. ఎల్లయరులమీదికి రాజు తాను స్వయముగా పోగూడదు. అందువలన తనకు విశ్రాంతిగా తనకుమాఱుగా దండెత్తిపోవుటకొక దొర నేర్పరచుకోవలెను. ఆ దొరకొక దుర్గము భూమి నిమ్ము. అట్టి యధికారము బ్రాహ్మణునకే యీవలయును. నీ దేశపడవుల వృద్ధిచేయించుము. తత్కాంతారమధ్యంబుననుండు దొంగలను శిక్షింపుము. అడవిలో దుర్గమప్రదేశమందుండు మన్నె గాండ్రతో చెలిమి పాటించియుండుట మంచిది. వారు మన కవసరమగునప్పుడు సాయముకై వత్తురు. కొత్త యధికారికి మంత్రాలోచన యివ్వరాదు. మంత్రము బయలుచేసిన యెడ దో షయు చెడును. రాజు తన మేలుకోరువారలకు, [illegible]ణ్యంసులకు, ఛాందసులకు దుర్గములోసంగి వారి [illegible]కమున కగునట్టి ధనము ధారాళముగ నివ్వవ[illegible] ము. రాజు కాలానుసారముగ వైరిని గెల్వవలెను కాని ప్రతిజ్ఞ సేయరాదు. రాజు తన హితుడగు [illegible]రసంగతి చారులవల్ల తెలిసికొనుచుండవలెను. స్వర్ణాది లోహముల గను లెక్కడనున్నవో తెలిసి కొని వాటిని కాపాడవలె. రాజుల దినచర్య యిట్లుండవలెను. ప్రాతఃకాలమున కార్తాంతికుల

బ్రాహ్మణోత్తములు దర్శింపవలె. ఝాముప్రొద్దెక్కి-
నంత యార్థికపరిస్థితుల నెఱుంగవలెను. ఆదాయ
వ్యయములగూర్చి మంత్రాలోచన చేయవలె.
వ్యాయామము, మల్లవిద్య, వేటకాండ్ర శాజ్ఞలు
యిత్యాదు లానంగుట. మాధ్యాహ్నము దేవతా
ర్చన సజ్జనసల్లాపము. భోజనానంతరము కవి
విదూషకాలాపములు. నాలవజామున చాములకు
దర్శనము. రాత్రి ప్రేయసితో సుఖించుట.
వైద్యులు, కార్తాంతికులు, విద్వాంసులు, కవులు,
పురోహితులు, రాజుకు హితులు వారలు దుర్విధ
ముల చరింపకుండ కాపాడవలెను. అనగా తనకు
వ్యతిరేకము గాకుండ హవ్యములకన్న కవ్యములే
సూక్ష్మధర్మము లగుటచే వేదాధ్యయన సదాచార
చాంద్రాయణాది వ్రతములచే శాంతచిత్తులయిన
వైష్ణవులకు శ్రాద్ధదేయములనిచ్చిన పితృదేవతలకు
గతులు గల్పింపుము. రాజుచేయు షోడశమహా
దానములు బ్రాహ్మణపోషణమునకు తనయొక్క
పరతత్త్వజ్ఞానమున క్షేమమున కనుగుణముగా
వర్తించుచు రాజు తన పాపములు మాయుటకై
రాజ్యాంతమునగల్గు నరకమును తప్పించుటకై
శ్రీమన్నారాయణుని ప్రార్థింపుము. రాజు పద్ర

షో పేతముగు భోజనము గావింపవలె. ఆకలి లేనిది భుజింపకూడదు. అట్లయిన వాము వాటరు వాడు నవశ్యకత కల్గును. రాజుజ్ఞులుడై యుండుటకు యొక మణిని ధరింపవలెను. రాజు వారవారము వేఱు గై సేతచే వెలుగుచుండవలెను. వేయేల రాజు యన్న నావిష్ణుః పృథ్వీపతిః రాజ్యమేల చేయువలె పాపములేల సంపాదింపవలెనని వెనుదీయుక శక్తి వంచనలేక రాజు పాపములుచేయకుండ రాజ్య మేల వలెను.

(యామునాచార్య ఘట్టమంతయు రసవత్తరము, ప్రశంసనాతీతము.

అందు కుదాహరణములు:— పాండ్యరాజు రాణి యామునుని సభకురమ్మని చెప్పినందులకు యామెపడిన తత్తరపాటు నెట్లు వర్ణించెనో తిలకింపుడు.

తే. గ్రీష్మసమయ నిరుత్సాహ కేకి రమణి
నవఘనధ్వని కలరుచందమున నలరి
యేకతపు నర్మగోష్ఠి బ్రాణేశుతోడ
సతని విధ మెఱిఁగింప నిట్టట్టువడుచు.

అదియునుగాక రాజు యామునునిగాంచి యడిగిన విధమును గనుడు.

గీ॥ సంగతియె యోయి యనుమంత లింగశాస్త్రి
తన ప్రసిద్ధయు వాదంబు తరము సేసి
నోడితేనియు బట్టి మొట్టో డుసంగ
లింగమును గట్టుకుడుగ మెటింగి రాదువు.

అదియునుగాక రాజు భట్టుమహాత్తో చేసిన ప్రతిజ్ఞ యెంత రసవత్తరముగ గంభీరముగ వర్ణించెనో గనుడు.

క. అస్మత్సమస్థుడోడిన
భస్మము రుద్రాక్షములును బాసి యతనిచే
విస్మయముగ దప్తముర
ఘస్మర చక్రాంకితుండగా గలవాడన్.

తే. ఉవిద యీ సీదు విద్వాంసు డోడెనేని
నీకు నతఃకినన్న పూనిక మొనరున్న
నొప్పితిమి దేవశాసతి దప్పకున్న
జాలుమటి పంచభూతముల్ సాక్షి గాగ.

14

ఆముక్తమాల్యదా చరిత్రము.

ఇదియే గ్రంథములోని కెల్లను శృంగార రస ప్రధాన ఘట్టము. కాని ఈ శృంగార మనురాగ పూరితమైన భక్తి ఇదియే పరమ పవిత్రము. శ్రీ రాయలు కూడ శ్రీనాధునివలెనే యీమె సౌందర్యమును 38 పద్యములలో వర్ణించినాడు. ఆనాడు రుక్మిణీదేవి విరహవేదన బడలేదా! ఎప్పుడు చెలులకు మీరు పాడిన హరిచందములే పాడి గదలపవద్దని యడుగుచుండును. ఈమె విరహవేదనను ప్రబంధ నాయికలవలె యెంత మనోహరముగ వర్ణించెనో గ్రంధపఠనమువల్ల గనుడు. నైషధకారుడు నలుని విరహము వర్ణించుచు వ్రాసిన సీసపద్యము వలెనే శ్రీ రాయలు కూడ నొక సీసపద్యమే వ్రాసినాడు.

శ్రీ రాయలు :—

సీ. నఖముఖోల్లిఖిత పరాఙ్ముఖముక్త బాష్పాంబు
పటిమ దీపపు చిటపటలు దెలుప

బొరినుపాంసూత్స్ఫష్ట పూత్కృతు లక్కృశమధ్య
పార్శ్వ ముహుఃప్రకంపనములు దెలుప
నొదవెడు గాద్గద్య మదరుపాటున బల్క
రింప బుట్టెడు కేకరింత దెలుప
వలవంత నిసువుకాంతల పుట్టు దూషించు
కారణంబులు తొంటి కథలు దెలుప

గీ. వలత బానుపుపై బొరలాట తెలుప
దెగువ లోలోననే నవ్వు నగవు దెలుప
గలక మామిడి పనిలేని కసరు దెలుప
పొలతి దేలు నీయుస్కియే పులుగు కాదె.

శ్రీనాథుడిది పద్యము—"జాగరోద్భూత" శృం—నై. ౧—౮౬. ఆదియునుగాక యింకొక పద్యము గనుడు. ఇది శ్రీరాయల యప్రతిమాన భావనాపటిమను వ్యక్తము చేయగలదు.

మ. తలిరుంగైదువు జోదునానతి వ
ధూ ధైర్యంపు జెన్గోటగం
దళితాహార్మ్యముఖయంత్రకారు డలు
కన్నానాటికిం ద్రెళ్ల గో

మల మార్తాండ కురిచి దీపకళి
కోపమ్మంజూడియే యుందళ
ద్దళ పాథోరుహ లోహనాళ కుహ
రోద్యచ్చంచరికాళ్ముల్.

దీని భావము:—

ఆమెకు సూర్యోదయము లందు దమ్మికోలంకలోని సూర్యకిరణములు నిగుడుటయు, ఆ తమ్ములు వికసించుటయు, వానినుండి మత్తభృంగములు బయలువెడలుటయు జూడగా వలరాజు నానతిచే లేకువయను ఫిరంగివాడు ఆమె ధైర్యమనెడి పెన్నటనుగూల్ప ప్రతిదినము కోపముతో సూర్యుని కిరణమను సన్నని దివ్వె మొగ్గను తన చేతిలో ఆ తామరలనెడి ఫిరంగుల చెవులకంటించి అందుండి ఆ తుమ్మెదలనెడి యినుపగుండులను ప్రయోగించుచుండెనా యనునట్లుండెను. చూచితిరా భావమెంత లలితముగా గాంభీర్యముగా నిమిడియున్నదో. ఇట్టి కొంచము కూత ఘనమనునట్లు పద్యము 80 అక్షరములైనను యెంత భావ మిమిడియున్నదో, ఈ ఘట్టముకూడ 160 పద్యములు గలది కాని

ఆముక్తమాల్యద జననము, విరహమంత 96 పద్య
ములే. మఱల వసంతఋతువు ఆముక్తమాల్యదను
వేపుక తినుటకు బయలుదేరింది ఇందు వసంతకాల
మును వర్ణించుచు నొక మహాద్భుత పద్యమొక్కటి
రచించినాడు. దాని భావ మెంత గాంభీర్యముగ
నున్నదో నొక్కసారి తిలకింపుడు.

మ. మదనస్యందనతాస్వవృత్తి దెలి
పెం బాండీరభూభృద్వల
స్మృదువాతం బతి పక్వపాదపల
తా వృంతావళీ మూలరం
ధ్రదళత్పంకజ కర్ణికాగణ హా
రిద్రాభంగ భాభాసుర
చ్ఛదనచ్ఛద్మ నివర్తకాంచనక
నచ్ఛత్రచ్ఛటాచిత్కృతిన్.

ఇట్లు కృష్ణరాయల వర్ణనా బాహుళ్యమును
పాఠకులు గమనింతురుగాక. శ్రీమన్నారాయ
ణుడే యాముక్తమాల్యద వయోరూపలావణ్యా
దులజూడ యాతని మనోప్రపత్తి యెట్లున్నదో
కవి యెట్లువర్ణించెనో గనుడు.

సీ. దీని చూపులు చక్కఁగా నెకా సిరిపట్టి
కిని బోరబిరుదు డెక్కెంబుగలిగె
దీని కౌనల్లాడగా నెకా గర్వించి
యుర్వ్యైత్రునకు గాలూదగలిగె
దీని పాలిండ్లుబ్బగా నెకా రతిచేతి
కిన్నెరగ్రమోతకు వన్నెగలిగె
దీని మోముప్పారగా నెకా వాణి రా
యంచలేమకు గులాయంబుగలిగె

దీని పెన్నెఱులేపారగా నెకా ప్ర
పోషితమయూరికి విరాలిపొందుగలిగె
దీని యడుగులు రంజిల్లగా నెకా పి
పాసబసు తేటులకు మెట్టుపంటకలిగె.

ఈమెను గాంచి కాముకుడివలె మోహించి కామించి ప్రేమించి పెండ్లి కాకమునుపే మైత్రము గావించుకొన్నాడు. ఎంత అన్యాయము, అయినను పరమేశ్వరున కేమితప్పు. ఆమె యాతనికి పూర్వ జన్మమందు భార్యయేకదా! అదియును గాక వివాహము కాకమునుపే వలచి వివాహమాడి నాడు. నేటివలె కొన్నిరోజులు కాపురము చేసిన

తర్వాత దాని జీవితము పాడుచేయుట. ఈ పని చేసినందుకు విష్ణుభక్తునికి చీవాట్లను పాలయినాడు భగవంతుడు. మామ లీనాటింపలెనే అల్లుణ్ణి తిట్టుట నాటకమందియే యున్నట్లు గన్పట్టెడిని మా మామయనె.

15

చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము

మూలము—వరాహపురాణము.

ఈ చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదము బ్రహ్మరాక్షసుని మూఢభక్తి తెలుపుటకే వ్రాయబడినది. దీనికి మూలము వరాహపురాణమునుండి గ్రహింపబడినది. అందు నలుబదినాల్గవ సర్గలో కలదు. వరాహపురాణాంతర్గతమగు బ్రహ్మరాక్షస సంవాద మెక్కడ, విష్ణుభక్తి ప్రాముఖ్యమయిన గ్రంథరాజమెక్కడ. అనగా పెక్కుచిక్కులు

యుక్కిరిబిక్కిరి చేయుచున్నది. ఈ ఘట్టమును యాథాత్మ్యము యుక్తిమూల కవితాప్రతిమ గనబ రచినాడు. మాలదాసరి బ్రహ్మరాక్షసుని రాక్షసులు అసురులౌకారని చెప్పెను. అంతట నా బ్రహ్మ రాక్షసుండోయీ మాతంగీ మేము మాంసభక్షకు లైన తప్పేమియు లేదు. వారును అగ్ని భక్షింతురు గాదా! అగ్ని సర్వభక్షకుడుగదా! కావున మేము చేయునదేమి తప్పుగాదని పలుకు టెంత గమ్యముగానున్నదో పరికింపుము.

మ. నిలు మోహాంధమును వాగ్భ్రాంతులను
చుఁడీ నీవంటివార లుర్విదా
కులపూతాత్ములు గారటంటి ప్రతి
పశ్వోన్మాంసము గ్రోలు మఱిఁ
జ్వలనుండంటకనోఁడు నిన్నడిగె
దఁ సర్వాశిగాడా యాతం
డిలదన్యాయము చాలు మాకు నఘు
మే వృద్ధానుచారంబిక౯.

దీనిని విని మాలదాసరి మాతంగినిచూచి నేను ప్రతిదినము “సఖ్యంసాప్తపదీన మన్మంమిధ

సాఙ్గిశ్య" యను వ్రత మాచరించుచున్నాను. అందుల కనుజ్ఞయిమ్ము. తరువాత నీ కాహారం మైదగని చెప్పినతర్వాత యాత డందుల కొప్పుకొనిన తర్వాత యాతడును పోయి తన కార్యమును నిర్వర్తించి యుఁబాసితో సిట్టనెను. బ్రహ్మరాక్షసుడు మాలదాసరితో చెప్పినదాని వినుడు.

శా. ఈ సర్వం సహాదేవ దానవనుహీ
భృన్మౌని వాచాళప
శ్రీ సర్వస్వము నేనెడ స్వాత్మతులం
జెప్పంగ దుష్టోపహా
నీ సత్యంబు రక్షతాంతముల నెం
తే స్వచ్ఛమై నుండెనే
నా సత్యంబిక నిన్ను బోలె గృశసం
ధాధూర్వహుల్లేమికే.

ఈతని వర్ణనలు గూర్చి యొక్క మాట (ఈతడు వర్ణనలందు బానిస కేమియు తీసిపోడు. "కాంచెన్నై (ష్ఠవు)" యిత్యాదు లుదాహ్వానములే కాన దాన యాతని వర్ణనా చతురత వ్యక్తమగును. అయినను యింకొక పద్యము దహరించి పూర్తిచేతును. సోమశర్మ మైనవిధము,

సీ. స్నిగ్ధత్రిభాగముండిన శిగశిఖతోడ
హిమ ధవళోపవీతముల తోడ
బుణ్యపద్ధతి యూర్ధ్వపుండ్రవల్లులతోడ
దులసికాబ్జసరావళులతోడ
గాఁచిన కటిసూత్ర కాషాయయుగితోడ
జలపూర్ణ శుభ కమండలువుతోడ
బాణిస్థ దివ్యప్రబంధ సంపుటితోడ
నుత్తర వాక్యప్రయోక్తితోడ

బసిడి జిగితోడ బ్రహ్మవర్చసము పొల్చు
భాగవత లక్ష్మింశో ధూమపటలినుండి
వెడలు శిఖవోలె నమ్మ్రసువెడలి చూడ
చూఁడ వైష్ణవుడై సెల్చె సామశర్మ.

ఇమ్మహా కవికంఠీరవము వర్ణనాబాహుళ్యమం దసమానుడని చెప్పియుంటివిగదా, ఇతడు నాడు భోజనాదుల నుపయోగించుకొనెనీ కూరలను, ఫలహారములను, బ్రాహ్మణులు అన్యాయముగ డబ్బు నెట్లుగడించిరో యెంత మనోహరముగ వర్ణించెనో యీ క్రింది పద్యము వ్యక్తపరచును. ఈ క్రిందిపద్య మానాటి భోజనమునందలి కూరగాయలనుకూడ యెట్లు వదలక వర్ణించినాడో గనుము.

మ. గురుగుం బెంచలి దమ్మి లేదగిర
పాకుం గింతిగిఁజేపల్లవోఁ
త్కరముంగూడ బొరటీనూపయుల
తోఁ గిట్టావి కిట్టారి కోఁ
గిరముల్ మెక్కి తిమింగిలాలోగ్గాలము
లోఁ గ్రేంకన్ మెయి లాన్మకమే
కెరవుం గుంపటి మంచ మెక్కిరి ప్ర
భుస్త్ర్యైకాస్త్రి రెడ్డజ్జడిన్.

ఇట్లుండేని ఇమ్మహాకవి వర్ణనా బాహుళ్యమును వర్ణింపవచ్చునుగాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నాక తాళన్యాయముగా జెప్పి పాఠకులను మన్నలను గోరుచున్నాను.

16

ఆముక్తమాల్యద-వర్ణనలు.

వర్ణనా వైచిత్రిలో శ్రీరాయలు గీర్వాణ కాదంబరి కర్తయగు భట్టబాణుని కేమియు తీసి

పోడని వచించియుంటిని. అత డేవర్ణనచేసినను మెక్కువగా జేసెను. అది తన పాండిత్యప్రజ్ఞల ప్రాజ్ఞులకు తెల్పుటకే. ఇందలి మధురాపురవర్ణన, విల్లిబుత్తూరు వర్ణన, పుష్పలాలిక వర్ణన, ఋతు వర్ణన, రాజనీతి వర్ణన యీ గ్రంథముయొక్క యెక్కువభాగము కాచేసినవి. గ్రంథము మొత్త ముపైన 870 పద్యములున్న 650 పైన వర్ణనలే కలవు. బాణుని కాదంబరి కథ రెండుమూడు దీర్ఘవాక్యములలో చెప్పవచ్చును కాని యాతని గ్రంథమం దంతేయు వర్ణనలతో పాండిత్య ప్రక ర్షతో నిండియున్నది. ఆముక్తమందు శ్రీరాయలు దేవాలయమును, వైష్ణవులను, అతిథిసత్కార పూజావిధానమును, ద్రవిడాంగనల చతుర పరిహాస విలాసోక్తుల, భాగవతోత్తముల దినచర్యలు, రాణి వాసపు కాంతల కార్యములు, వసంతఋతువున తుమ్మెదలుచేయు ధ్వనిని, చిగురించు పల్లవముల సుకుమారత, రాజుల చర్యలు, రాజనీతి ప్రకా రము, యుద్ధమునందు భక్షించెడి భక్ష్యభోజ్య చోష్య లేహ్యాదులను, యాస్థానములందు నిరంత రము జరిగెడు వాగ్వాద గరిమలను, భగవత్ సాక్షాత్కారమును, విష్ణుచిత్తుని భక్తిపారవశ్య

ప్రాధాన్యము, శైవమత నిరసనప్రకారమును, బ్రహ్మ
రాక్షసులపై నుండెడి నాటి గట్టి నమ్మకములను,
శాంతలు కాంతులకై నొందెడి విరహావేదనలు,
లక్ష్మీశకల్యాణములు, దుర్నీతులైన బ్రాహ్మణులు
చేయు ఘోరకార్యములను, సర్వ దుర్విధముల
గర్వాంధత్వమున వారు గడించునట్టి ధనము
తెఱంగు, వడ్డీలకిచ్చి ధనమార్జించుట, శూద్రులు
యెక్కువ మక్కువతో మత్స్యాది జలచరముల
భక్షించుట, మూర్ఖమనుష్యులు నెమ్మైన చోరు
లాభరణములు హరింప నుద్యుక్తులైన యవసరమున
వారు పన్ను పన్నాగములు, మాతంగులుకూడ
శ్రీహరికృపాకటాక్షవీక్షణకు పాత్రమగు విధమును,
రాజుల గర్వాంధత, నాడు జరుగు ఘోరరణముల
సంగతి, నొకని మేలుఁగోరి యింకొక ద్వేషించి
యీర్ష్యాభావ సంపన్నులగుట, తమ్ముని రాజ్యము
కూడ తన రాజ్యము చాలక హరించుట మరల
యాతనివద్దకే కార్యార్థియై వెళ్లుట, విశిష్టాద్వైత
మత సిద్ధాంతమును, వైష్ణవమత ప్రాబల్యము,
బ్రాహ్మణులకున్న గౌరవము, యాస్థానములందు
వారికున్న స్థానము, విషయసుఖాస్వాదలోలుపత్వ
మున తమ్ము తాము నిర్వర్తించుకొను కార్యముల

పఱచి యున్నాయుక్త వివేక విపక్షుండేక సంతతము కాంతాజన సమాలింగిత సౌభాగ్యవంతులైన ప్రభువుల సంగతి, రాజులు "రాజానాం బహువల్లభాః" యను నాభాషణము సార్థకంబుచేయుట యిత్యాదులాముక్తమాల్యదలో అచ్చుగ్రుద్దినట్లు వర్ణింపబడినవి. ఉదాహరణములిచ్చిన గ్రంథము విస్తరమగును. అయినను కొన్నియిచ్చి వానిలోని విశేషాంశముల చర్చింపబోవుచున్నాను.

మ. అలపర్జన్యుఁడు కేకిపాత్రముల గుం
        పాడించుచో మేఘమం
    డలపుం మద్దెళ గ్రుంగలేవగ మెఱు
        న్మార్దంగికుం డర్థి నే
    త్తులలీఁ నేలకు వ్రాలుచు న్నగయుచుఁ
        దారాడు న[illegible]
    ల్లుల గెంగుచ్చులు నయ్యోఘారలును ద
        ల్లోతేంద్ర గోపంబులున్.

ఇది వర్షాకాలమునుగూర్చి వ్రాయబడిన పద్యము. దేవేంద్రుడు నెమళ్ళనెడు పాత్రములను గుంపుగా నాట్యమాడించునప్పుడు మద్దెళగాడు మేఘమండలమనెడి మద్దెళను నటనానుసారముగా

క్రిందికిని మీదికిని దించుచు నెత్తుచు నుండగా ఆ మేఘమండలముతోఁ గూడ క్రిందికి వచ్చినప్పుడు భూమికి చేరువనుండి అతి పైకి బోయినప్పుడు భూమికి దవ్వుననుండియు మేఘమండలమునుండియే వ్రేలుచుండు వర్షధారలను వాసి దుదియందుండెడి యూరుద్రఘురుగులును మృదంగము క్రిందికి వచ్చినను పైకిపోయినను మృదంగమునుండియే వ్రేలుచుండు తెల్ల జాలరులును వాసి తుదినుండెడి ము[illegible]ని కుచ్చులుగా నొప్పుచుండెను. చూచితిరా యెంత భావగభీరమో? ఇట్టింకెన్నియో గలవు. ఈ రెండు పద్యములు వసంతకాలమందలి భృంగముల విలాసమును చిగురాకు వర్ణనను తెల్పును.

"మునునవ్వుమిటట్టి ముంగాళ్ల ముకుళించో
డనల బీలిచి పసరొత్తినన విడచి"

"మరుదూష మలయూహి గరఘూర్ణులను గళ
న్మసి జరథపదాంజన కళికలు"

యను రెండు పద్యము లుదాహృతములు.

చిగురాకు వర్ణన.

సీ. త్వష్ట్రవశారక్తరాంకవమురగ్యాసీమ
ధూది తారుణిమవల్ల్యురగుపని

కోగ్గతి, తరుగరుత్మద్గగణము క్రీ
డాహర్మ్యజీమూత రోహితంబు
నవమిళింద ప్రాహుబదాకని మంత్రణశోభ
నాక్షతప్రసతి వాయునవిభక్త
పరభృతౌఘప్రాప్తపత్రిక మాలతీ
తాగ్రసామయూవహార్ద్రక్షతజము

ప్రమద వనవన దేవతా సముదయాంగ
రాగ మిగజహారిజ్జగపాణిశాణ
కషణ దళితదళ్పుత సక్రాంతకాంతి
ఘనమణిశిలాక చిగురాకు గలయ మొలచె.

ఇట్లె గ్రంథమంతయు వర్ణనాప్రక్రియములతో నలరారుచున్నది. పురవర్ణన బాగుగగావించినాడు. అందు కుదాహరణము "లలితోద్యాన పరంపర" యను పద్యమే, వటవృక్ష వర్ణన చేసినాడు. ఆ పద్య మిదివఱకే నుదహరించియున్నవాడను. విష్ణుచిత్తుడు వాదము గెల్చినతర్వాత సభామండలమున యక్షగంధర్వాదులు చూపు సంతస మభివర్ణించిన పద్యరాజమగు "అగ్రావాగ్వైబుధం" యిదివఱకే యుదాహృతము. గ్రీష్మఋతువును వర్ణించిన పద్యము "తెరగన్నల్" అను పద్యముకూడ నుదహ

ర్ణించినాను; యెక్కువగా వర్ణించినచేగాని దేశక్రై
నను వైశిష్ట్యము రాదని తలంచి సంస్కృతాంధ్ర
పదభూయిష్ఠమగు దీర్ఘ సమాసాలతో నింపి తనకు
గల ప్రకృతిశాస్త్రగరిమ పాండితీ ప్రకర్ష యిత్యా
దుల పండితప్రకాండులకును సాహిత్యాభిమానులు
కెల్లరకును తెల్లముచేసినాడు. ఈ గ్రంథమందలి
వర్ణనలన్నింటి సారస్యమును తెల్పగోరిన గ్రంథపర
నమే యత్నమని తోచెడిని.

ఆముక్తమాల్యదా విరహము, ఆమె హరి
లీలావిలాసాదులగాంచి సంతసమొందుట యిత్యా
దులు బాగుగ వర్ణించినాడు. వివాహ సమయమున
ప్రతి యంగ యంగమున శృంగారింపగబెట్టు శృంగా
రాభరణముల క్రమమునుగూడ తెలిపినాడు.
భగవంతుడును, శ్రీమన్నారాయణుడునునగు శ్రీ
రంగేశ్వరుడుకూడ ఆముక్తమాల్యదా రూప
సౌందర్య విలాస విభ్రమాదులగని మనంబు కలంగ
పంచేషు విలుంబలుంబరిత చిత్తుడగుచు లోపల
నైక్యముగావించుకొని విష్ణుచిత్తుని యొక మాయా
నాటకమాడించి తుదకు నా చేడియను పెండ్లాడి
నాడు. ఈ విషయమును శ్రీ రాయ లెంతో అన

వద్యహృద్యగరిమతో సహృదయ హృదయంగమం
బుగా వర్ణించినాఁడు.

శృంగార రసవర్ణన యితఁడు మానుకోలేదు. కొంత చేసినాఁడు. కాని యసభ్యశృంగారము చేయ లేదు. భక్తిభావమునుమాత్రము అపర పోత నామాత్యునివలెనే నెలకొల్పి యచ్చటచ్చట జిలి బిలి పలుకులతోను, యచ్చటచ్చట అచ్చ తెనుగు పదములతోను, అచ్చటచ్చట గీర్వాణాంధ్ర వాగ్గుంభనా గుంభోపేతములతోను నింపి విద్వచ్చక్రవర్తి యని యనిపించుకొన్నాఁడు. విద్వత్కవిశ్రేష్ఠు డెప్పటికిని విద్వత్కవిరాజకంఠీరవుఁడే! వర్ణనా వైశద్యమునందున యాతనిని బాణుఁడనిన తప్పేమి యులేదు. బాణుని అచ్ఛోదసరోవరవర్ణన శ్రీ రాయల వటక్ష్మాజవర్ణన రెండును పూర్తిగ సమా నమగు కవితాప్రతిభతో రచియింపబడినవి.

రాజుల నిత్యవృత్తికి.

“సౌఖశాయనిక భిషక్పూర్వకము కాల్య
వేళ గార్తాంతిక ద్విజులగోష్ఠి”

యను పద్యము దాహృతము.

దొంగలతో పరిభాషలాడు సంగతి.

“ పసలేదు నిలరోయి పాతకులారని
దేవాఁగుధంబును అూవువాఁడు ”

యను పద్య ముదాహృతము.

17

కృష్ణరాయల ప్రతిభా విజ్ఞానములు

కృష్ణరాయలు బహుభాషా పండితుఁడు. దానివలన క్రొత్త క్రొత్త మాటలు గ్రంథములోన నిమిడ్చినాఁడు. ఈతను వాడిన పదజాలము (శ్రీనాధుని, రామకృష్ణుని తప్ప) యింకెవ్వరును వాడలేదు. అరవజాతీయము, కన్నడపదములు యిత్యాదులు చాలా యీతని గ్రంథమునందు జీర్ణమై పోయినవి. కొన్నిటి యర్థము విచిత్రముగ నున్నవి. మనమింతవఱ కెన్నఁడును వినని పదజాల మీతని కవనమందు పొదుగబడి యున్నది. కొన్ని

పదము లీతని సర్వంకషపాండిత్య యశోఫలకము
అవి యే పద్యమునం దిమిడ్చబడి వుండునుగాన
యవి చాలా తుక్కుముక్కల పొక్కుచిక్కు కల్గిం
చును. ఈ గ్రంథమందలి గరుడస్తుతిలోనిదొక
పద్యమగు "ఖన పత్త్రయోబ్ధి వీక్ష్య రసాతలా
న్యోన్య" యను దానిలో కొన్ని పదములు గలవు.
పిండీకృతములు ఝుంపాత్, ఇరమ్మదము లిత్యా
దులు. ఇంకను కొన్ని పదములు కలవు వాటి
యర్థస్థాపనకై నేటి పండితప్రకాండులు వాదవివా
దాలకు తర్జన భర్జనలకు పాలగుచున్నారు. ఇటీవల
పాడబ శబ్దార్థనిర్ణయమునకై నలుగురు పండితవరే
ణ్యులు వరుసగా నొకరొకరివి ఖండించుచు భార
తిలో వ్యాసముల ప్రకటించిరి. ఇందులో యేది
నిజమో తెలియరాకుండ వున్నది. దీనిలో లింగ
డంబైన యను పద్యమందు కప్పురపునాభి యని
వాడినాడు. నాభియనగా యిచ్చట నాభి బిలము
గాదు. మొగముపై పెట్టుకొను కస్తురిచుక్క
యటయే మనము తెలిసికొనవలెను. సంగతియె
ట్లాయి యినుమంత లింగణావు అని యింకొక చో
ప్రయోగించినాడు. అది కర్ణాటపదము. కాని దాని
యర్థ మిదమిత్థమని చెప్పుట యసంబద్ధ వాదనయగు

చున్నయది. ఇందులో యింకొక శబ్దము ఫీత్కార యని కలదు. ఈ ఫీత్కార శబ్దార్థము నొక వస్తువ చిఱిగినప్పుడు కలిగిన ధ్వనియని తెల్పవలసి వచ్చు చున్నది. ఇంకను కొన్ని మాటలు ప్రబంధయుగా న్యాల నరకములి కన్పట్టుచున్నవి. దీనిలోనున్నంత జటిలపదభాగ మెక్కువ యెక్కడను లేదు. కృష్ణ రాయల సర్వంకషా పాండిత్యస్ఫోరకములని అరా లని వేదమువా రుదాహరించి యున్నారు.

ఇందులో దివాణము, తెండి, తృణతా యిత్యాదులు నాకు క్రొత్తగా యెన్నడువిననట్టివిగా గన్పట్టెడిని.

"సాయంకాలములఁ దదీశమురజిత్పదస్మస్య సద్గంధఃభీ" యను పద్య మెంత క్లిష్టముగనున్నదో గనుడు. దానికన్నను యెక్కువ పాండిత్యస్ఫోరక భరితముగ నున్నదని "స్యందనస్థిత" యను పద్యము దక్క వేఱొక్కటుండుననసి వేఱె నొక్కి వక్కాణించ వలెనా? ఇది వుచ్చారణకుకూడ నసాధ్యమై సల నాడెడిని. ఇట్లు ప్రతిభా విజ్ఞాన ధురంధతతో వ్రాసిన శ్రీ రాయల ప్రతిభ శైలిముగ నెవరితరము.

అందులో నాబోటి జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధుని కేమియర్థ మగును. విద్వద్వరేణ్యులకే యర్థముకాక విసివి వేసారి యీ గ్రంథమును చూడకుండయుండినపుడు అందుకే కాబోలు ఆంధ్ర ధ్వన్యాలోక గ్రంథకారగు శ్రీ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులవారు వేదము వారికి దక్క దక్కొరులకు యర్థముకాదనియు తత్కావ్య రసామృతాస్వాదన మన కశక్యమని విచారపూర్వకముగ బల్కిరి.

18

కావ్య ప్రాశస్త్యము.

కావ్యప్రాశస్త్యమనగానే దానికొక్క భాషాకాఠిన్యమని యను ప్రశ్న కల్గుచున్నది. ఈ గ్రంథము నిస్సంశయము నిస్సందేహముగ అన ఘూన వాగ్గుంభనలతో నలరారుచున్నది. కాని యిట్లు వ్రాయుటకు కారణమేమని యడిగిన యది యానాటి యాచారమైయుండెను, పూర్వ ప్రబంధ

ములు సామాన్యముగ నెవ్వరికర్థముగును. ఆ
యసమాన వాగ్గుంభనాగుంభోపేతమగు రచనాచే
కావ్యకవిత్వయుగమం దాదరణయుండెడిది. అప్పు
డున్న వారలు విద్యావంతులు, గీర్వాణాంధ్ర భాషలం
దసమాన పండితప్రకాండులు. ఈ నాడు సంస్కృత
మన్న నే భయము. ఏ వ్యావహారికమో వచ్చిన
జాలు. ఇట్లున్న పూర్వపు ప్రబంధము లెట్లు అర్థ
మగును. కర్మము జాలక యే పాఠ్యగ్రంథముగనో
చదువవలసివచ్చినప్పుడు నా గ్రంథమును నా గ్రంథ
కర్తను దానిని పాఠ్యగ్రంథముగా నిర్ణయించినవా
నిని తిట్టుట. ఈ గ్రంథ మంత కఠినముగ నుండు
టయే నేటి సాహిత్యాభిమాను లాదరింపకపోవుట.
గ్రంథము చదవనంతమాత్రాన దీనికి లోపమేమి ?
రత్నము నెఱుగని వారలు తక్కువ మూల్యము
చెప్పిన దానివిలువ తగ్గునా ! భాషాజ్ఞానము కావ
లసిన వారికి యిట్టి గ్రంథములు పఠించుటయే
కర్తవ్యము. పూర్వకాలము (అనగా ప్రబంధ
కాలము) ప్రబంధాలన్నియు నిల్చియున్నవి. వసు
చరిత్ర నిర్ఝరప్రౌఢిమతో వాగ్వైచిత్రితో తులతూగుట
లేదా ! నైషధము ప్రౌఢ దీర్ఘ సమాసపదము
లతో చెలంగుటలేదా !! పాండురంగమహాత్మ్యము

సమాన వాగ్గుంభనా గర్భితముగ లేదా !!! కాశీఖం
డము సమాస జటిలముగ లేదా !!!! ఇట్లుదాహరణ
ములు. కాని పై వానియందు కొంత శైలి మృదు
మధురముగ నున్నది. ఇది శ్రవణానందముగ లేదు.
అన్ని శ్రవణానందముగవున్న కటువుగ నేవియును
నుండవలదా ! ఈ గ్రంథము కృష్ణరాయల యప్రతి
మాన ప్రతిభావిజ్ఞానముల న్వ్యక్తపఱచుచున్నది.
సామాన్యముగ నిది ప్రాజ్ఞులు, రసజ్ఞులు పఠింపదగిన
గ్రంథము. కాని కొందఱికి నచ్చును. దీని కర్తృత్వ
విషయము చర్చించుటే చాలవఱకు సాహసమును.
ఇంక దీనిని సావధానముగ చదువువారెవరు. ఈ
గ్రంథము ప్రౌఢప్రబంధములలో నొకటిగా వ
చ్చును. ప్రౌఢప్రబంధము లెవ్వియో ముందు
సందేహంబు డింపబడ తెల్పియున్నాను. ప్రౌఢ
మనగా శైలియుండా, పాకముండా, కవిత్వముండా,
వాగ్గుంభనలయుండా, భావముండా యనివ యన్ని
టితోయుండని చెప్పవలసివున్నది. కొందఱి కొందఱి
కవుల కొక్కొక్క దానిలో ప్రౌఢతనుజేర్చి కావ్య
మల్లుశక్తి గల్గియుండెనని కృష్ణరాయలుకూతురు
తెల్పియుండలేదా ! ఈ కావ్యము సర్వవిధముల
పండితజనాదరణీయమ్మై యులరారుచున్నది. వేమేల

ఈ ప్రబంధము ప్రౌఢమగు నొక యుద్గ్రంథము. దానిని యీరోజు యెక్కువగా చదువకపోవుటచే దానికి ప్రాశస్త్యము పోవునా ? 500 ఏండ్లనుండి యిప్పటివరకు నిల్చియున్నదనిన యదియే యీతడు గ్రంథరాజ ప్రాశస్త్యమును వేనోళ్ల జాటుచున్నది. దీనిలోకూడ చక్కని లోకోక్తులు గలవు. ఉదా.

1. కంపక్కా తామరలంబోలె
2. పుట్టు మజ్జి నూతులుద్రవ్వ బేతాళముల్
3. మీమ్రింగిన గ్రుక్క వారిధికిం గొరతయే
4. పూర్ణ్యమునకు కప్పురము పెట్టి వుప్పుగొనుట.

పైన వక్కాణించినవిధమున నిక్కముగ యీకావ్యరాజమునకుగల ప్రాధాన్య మప్రతిమానము గావున దీనిని యెల్లరును చదువుటొప్పు.

19

ఆముక్తము-కాంతాసమ్మితమగు నీతి

ఆముక్తము నిస్సందేహముగ, నిశ్చయముగ యొక్క ప్రౌఢప్రబంధము. కావ్యప్రయోజనమును చెప్పుచు సంస్కృతాలంకారికులు కావ్యమునకు రెండు ప్రయోజనములని. ఒకటి పరమానందము, రెండవది కాంతాసమ్మితమైన నీతిని చెప్పుట. కీరములు నృపశాసనములు, సుహృద్విజ్ఞాపనములు పురాణాది గ్రంథములు, అంగనాజన విలాసాలాప లీలాసముప్రాదుర్భావములు కావ్యములు కర్తవ్యోపదేశవాదప్రక్రియలు, కావ్యమహిమల సమానము అసాధారణము, అమేయము, అప్రతిమానము, అనన్య సాధారణము. ఇట్టిదే ఆముక్తము. ఈ గ్రంథమందెల్లెడలను నీతి వెల్లి విరియుచున్నది. కాంతాసమ్మితయోపదేశయుజే యనగా ప్రేయసి తన ప్రియునకు యేమండీ మీరు పోవద్దని ఘల్లుఘల్లురను అందెల రావములతో చేతిగాజుల రావములతో చెక్కిలి నొక్కుచు చెప్పుక చెప్పెడి నీతి. ఏ గ్రంథమైనను యొక్క నీతిబోధగా యుండుటకే వ్రాయబడును.

ఈ గ్రంథము ముఖ్యముగా భక్తిప్రబోధకమై వ్రాయబడినది. అతిథి సత్కారమును పరిచారము సేయుటకు, జాతిభ్రష్టులగు బ్రాహ్మణులకన్న జాతి చండాలుడేయని చెప్పుటకు అపరిమత్తులై స్వచ్ఛందముగ కాంతావిరహార్తులగుంది విషయసుఖాస్వాదలోలురగు ప్రభువులకు బుద్ధిసెప్పుటకు, వేదాంతమే ప్రశంసనీయము. నారాయణుని సాక్షాత్కారముచేనిజన్మ వృథాయని తెల్పుటకు. అవివాహిత కాంతలను బలవంతమ్మున జేయరాదు. పరదారల నంటరాదను నీతిని బోధించుటకై, రాక్షసులు నిశ్చలభక్తి యొక్కటియున్న వారేమిచేయజాలరని తెలుపుటకు, దేవతలను మెప్పించుటకై యజ్ఞయాగాదులు చేయవలెనని. భక్తియే ముక్తి, భక్తియే శక్తి తదితరయుక్తులన్నియు వ్యర్థములని సెప్పుటకు, వ్యావహారికము వ్యవహారికమను వాదములాడువారి బుద్ధి బగులగొట్టుటకు. ఉద్గ్రంథములు లేనికాలమున పరీక్షలకు పంపియగ్రంథముగానుండి చదువురాని బాలురకు భాషాజ్ఞానము కల్గించుటకు. పాండిత్యప్రకర్ష సాహితీపటిమ యొక్క కావ్యములో తప్ప యింకొకదానిలో చూపుట సాహసిక్యమని తెల్పుటకు. తగురీ

యుద్ధముచేయుమని నేను పోరాటజాతులకు బోధించుటకై, రాజులకు రాజనీతి తెలిసియుండుట యవశ్యకము. రాజకీయ వ్యవహారాదుల చక్క-బెట్టుకొనలేక చక్రాధిపత్యముగ తగు యమాత్యాచార్యుల సహాయముచేత సామ్రాజ్యము వైరి రాజోరగవైనతేయుడై పండితజన కమలాకర కమలాకరుడై యేలుమని, ఆంధ్ర భాషాభివృద్ధికి పాటుబడుమని, - ఆంధ్ర సరస్వతిని మణుల నొకసాటి యలంకరించి శృంగారమైన కదంబమును గుచ్చి యామె కంఠములో చంద్రహారముగా వేయుమని ఆముక్తమాల్యద రీతిని యు[illegible]ంచి [illegible]ంచు మన్నది. ఆనాటినుండి నానాటికిని [illegible] గౌరవ ముతో [illegible] అభిమానముతో [illegible] లచేత చదువబడుచున్నదని దానిలోని రీతి [illegible] క్షింపవలెనా! రాజులు కూడ కవులే. వారు బండాయూం బ్రూహింగా నుండరనుటకు అనురాగ పూరితమైన భక్తి, మూఢభక్తి, జ్ఞానపూరితమగు భక్తి యను త్రివిధమగు భక్తిలో నేదేని యొక్క-టుండిన జాలని తెల్పుటకు, వివాహములు సక్రమ పద్ధతిలో విప్రోత్తములచే వైదికరీతిలో జరిపింపమని కామాతురులకు లజ్జాభయము లుండవని స్త్రీబుద్ధి

పరిత్యాగాంతఃకరణము, యెంత గొప్ప దేవుడైన స్త్రీ యపాంగవీక్షణమునకు గురియేయని, ప్రకృతియే ప్రేమయని, ప్రేమశృంగారము లేనియెడల మానవుని జీవితము మనోరంజకముగ నుండదని గృహస్థాశ్రమమే యాశ్రమము లన్నింటిలోకల్ల ప్రశంసనీయమని, వేదాంత జ్ఞానము కలిగియుండుటయే పరమ శ్రీమంతమని తెల్పుచున్నది. చివరకు విష్ణువొక్కడే దేవుడని యాతడే యెల్లరకుపాస్యుడని యాతడే శ్రీమన్నారాయణుడనేటి శ్రీరంగక్షేత్ర స్వామియే యనియు శ్రీ రంగము దర్శించినంత మాత్రాన సర్వపాపములు పరిహారమగునని ఆ శ్రీరంగమే వైకుంఠమని గోదాదేవియే రత్నాకర రాశ్యయని తెల్పుటకు, ఇంక యెంతనీతిగావలె నీతి కున్నది.

20

పాత్రపోషణ.

విష్ణుచిత్తుడు.

ఈతడు విష్ణుభక్తుడు. భగవంతుని భక్తిచే మనసులో బంధించిన మహానీయుడు. పూర్వజన్మ వాసనచే వేదాంతజ్ఞానము కలవాడు. న్యాయార్జిత విత్తమున యతిథిసత్కారపూజ చేయుచున్నాడు. ఆత్మస్తుతి, సాధుమతముగాదు గావున యతీధుల రావించి షడ్రసోపేతమగు భోజనముచే సంప్రీతి గావించియు నాస్తిశాకబహుతా నాస్తుష్ణతా కృపయా భోక్తవ్యమన్న భక్తాగ్రేసరుడు. నాగేంద్రశయాను దివ్యప్రబంధసంధాన ద్వారము లను నావతో సంసారసాగరమును దాటుచుండెను. పాండ్యునిసభకేగుమని భగవంతుడు పురికొల్పగా "స్వామీ నన్ను నితఃపురాపఠిత శాస్త్రగ్రంధ జాత్యంధునా రామత్వాన్మఖననక్రియా ఖనఖనిత్ర నాద్రిహితోద్వత్క్షణ స్తోమాస్నిగ్ధకరుణ్" అని తన వృత్తిని చెప్పుకున్నాడు. ఈతనికి శ్రీహరి ప్రత్యక్షమెప్పుడన్న యప్పుడే. వెదకుకొనన పనిలేదు.

ఈతనికి శ్రీమన్నారాయణుడు యామునాచార్య చరిత్ర వినిపించినాడు. తనకీతని భక్తికి మెచ్చి ఆముక్తమాల్యదను తనయగా నొసగి మరల భార్యగా గైకొని తా నితని కల్లుడైనాడు. విష్ణుచిత్తునికథ వున్నకారణమున దీనికి విష్ణుచిత్తీయమను నామము అన్వర్థాభిధానమైనది. ఈతడు సంస్కృత భాగవతమునకు వ్యాఖ్య (భాష్యము) వ్రాసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అదియును బృందావనములో ప్రకటింపబడినదట. దీనిని సారస్వతోపాసకులు గమనింతురుగాత.

ఖాండిక్యుడు.

ఈతడు నిమివంశాలంకారుడగు నృపాల నందనుడు. కేశిధ్వజుని తమ్ముడు. కర్మశూరుడు. మొదట కేశిధ్వజు డొచ్చుటగాంచి "దుర్మత గెడపెద న్నారంపుభల్లంబున" అని వచించినాడు. కాని యాతడగు దెంచినదానికి నిమిత్తంబు చిత్తంబునందరసి శరణన్నవానిని చంపుట తప్పని యాతనికి ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పి (ప్రజలు చంపుమనినను చంపక) యాతని కృతార్థునిచేసి గురుదక్షిణకై యాతడు వచ్చినప్పుడు రాజ్యముగోరు

మని ప్రజలు తెలిపినను కోరక సంసారసాగరమును దాటుమార్గమడిగి యాతనితో భావనాత్రయ స్వరూపమగు భగవంతునిజేరు మార్గము తెలిసి కొని విరాగియై తరించిన మహనీయుడు.

కేశిధ్వజుడు.

ఈతడు ఖాండిక్యుని యోడించినవాడు. ఓడించియు శునకముని ఖాండిక్యునే ప్రాయశ్చిత్త మడుగుమనగా గర్వములేకపోయి మరల నతనినే అడిగినాడు. తుద కాతడు చంపిన క్రతుఫలము దక్కునినియు, చంపకున్న యాగము సఫలించునని యెట్లైన మంచిదేయని తలచి యాతన వాశ్రియించినాడు. గురుదక్షిణ యిచ్చునట్లైపోయి నాతడు సంసారసాగరమునుండి తరింపుమార్గ మడిగి నను యీార్ష్యలేక భావనాత్రయ స్వరూప ముపదేశించెను. తుదకు ఖాండిక్య కేశిధ్వజులు నిమివంశము పావనముచేసిరి.

యామునాచార్యుడు.

ఈతడు బ్రహ్మచారి—విష్ణుభక్తుడు. అష్టాదశ విద్యలం దసమాన విశారదుడు. విష్ణువు యాదే

శానుసారము వైష్ణవమత ముద్ధరింపగవచ్చిన గుప్తి. పాండ్య మహీపాలుని పట్టమహిషి వైష్ణవభక్తురాలని తెలిసికొని యామె సహాయమున పాండ్యుని సభాస్థలి ప్రాప్తించి వైష్ణవమత స్థాపనజేసిన మహాసీయుడు. ఈతడిది జ్ఞానపూరితమగు భక్తి. రాజుసభలో విజయమొందిన తర్వాత రాజు చెల్లెలిని వివాహమాడి కేవల విషయసుఖాస్వాదలోలుడై కాలము గడుపుచుండె. తర్వాత కొంతకాలమునకు శ్రీరంగేశ్వరుని పాదారవిందములు మోదంబుతో స్వప్నంబులోన వీక్షించి విరాగియై రాజ్యమును తన కుమారునకప్పగించి రాజనీతి బోధించి శ్రీరంగ మరిగి తరించిన భక్తపవరుడు.

పాండ్యుని రాణి.

ఈమె పతివ్రత, విష్ణుభక్తురాలు. ఏకాదశీవ్రతము నిష్ఠతో నాచరించుచుండెను. ఈమె శీలమును చక్కగా శ్రీరాములు "వింగడంబై నట్టి" అను పద్యంబున తెలిపియున్నాడు. యామునాచార్యునికి సభాప్రవేశమున కవకాశమిచ్చిన భక్తురాలు ఈమెయే.

రెండవ పాండ్యరాజు.

ఇతఁడు శివభక్తుఁడు. విష్ణుభక్తుల నాదరింపఁడు. శివభక్తులకే యగ్రహారముల నిచ్చును. భ్రష్టులైనను శైవులను శిక్షింపఁడు. విష్ణుభక్తుల పరిహాసముచేయును. ఆతని దురంతం బింతింతయని చెప్ప నలవిశాదు. తునకు వైష్ణవుఁడై యామునికి తన చెల్లెలినిచ్చి వివాహము చేసినాఁడు.

మాల దాసరి.

ఈతఁడు మాతంగుఁడు. విష్ణుభక్తుఁడు. ప్రతిదినము మంగళకైశికిరాగమున కురుంగుడి పాడుచుండు భక్తశిరోమణి. భగవంతుని తీర్థప్రసాదములను ప్రతిదినము గ్రోలనిది యింటికిపోఁడు. ఇతఁడు తనకు నిర్దేశింపబడిన ధర్మమును తప్పక నాచరించుచుండెను. బ్రహ్మరాక్షసునితోఁగూడ భయములేక మాట్లాడి నాతని మెప్పించి యాతని చరితము విని యాతనినిగూడ నొక భక్తునిగాఁజేసిన మహాపురుషుఁడు.

బ్రహ్మ రాక్షసుఁడు.

ఈతనికి భగవంతునిపైనున్నది మూఢభక్తి. ఈతఁడుగూడ విద్వాంసుఁడై తార్కికుల ప్రాజ్ఞుల

పరిపాలించుచుండెను. సర్వదుర్గంధముల గర్భములో ధనమార్జించి శ్రీమంతుడై దొంగలచే దోచుకొనబడి రాక్షసాకృతిబొందినవాడు. ఈతని నివాసస్థానము చోళభూమి. మరల మాలదాసరివచ్చి తనను భుజింపుమని అడిగినపుడు అతని భక్తికిమెచ్చి తన కౌగిటనుంచుక గారవించినాడు. నన్నువళ్యము శ్రీహరి కటాక్షించునపు తెలిపెను.

ఆముక్తమాల్యద.

ఈమెయే కథానాయిక. దాననే ఈ గ్రంథమునకీ నామముకలిగినది. ఇట్లు పేరుపెట్టుటయందు భట్టరాగుని అనుసరించినాడు. విష్ణుచిత్తునకు భగవత్ప్రసాదముగ దొరకిన కూతురు.

ఆముక్తమాల్యద యనగా ఆముక్త=తనచే ధరింపబడిన, మాల్య=పూలదండను మాల్య= ఇచ్చునది. దీనికిసరియైన నామము ద్రవిడభాషాపరముగ శూడికొడుత్తాళ్, ధరించునది. దాననే కదా శ్రీమన్నారాయణుండు శ్రీరాయలను తనకైతచేత ఆముక్తమాల్యదవ్రాసి ఆడది మాలధరించివేసిన కొదువ తీర్పుమన్నాడు. ఈమె చక్కనిది.

యవ్వనము రాగానే లక్ష్మీకల్యాణములు జూచుచు తానా శ్రీహరిని నాథునిగా బడయుటెన్నడో యని సం[illegible]ఖులూరుచు తన జనకుడు చేసిన మాలికలు తాను ధరించి నీళ్ళలో ప్రతిబింబమీక్షించి మురియుచు తుదకాతనినే వరించినది. ఈమెది అనురాగ పూరితమైన భక్తి. ఈ ప్రేమయే నిత్యము శాశ్వతము. దివ్యము నిర్మలమైనది. మానవ ప్రేమలకన్న పెక్కురెట్లు శ్రేష్ఠమైనది.

శ్రీమన్నారాయణుడు.

ఈతడే యీ గ్రంథపాత్రలకు సర్వాధికారి. సర్వం విష్ణుమయమ్ జగత్ అను నాభాషణము ఈ గ్రంథమందు ప్రతిపద సార్థకము గాంచినది. గోదాదేవియగు ఆముక్తమాల్యద తనయొద్ద నిలిచి యుండ ఆమె త్రిభువన మోహితమైన రూపవిలాస విభ్రమాది సౌశీల్యంబుల మనంబున ముదంబు గొంది పంచేషు విలుంతలుంకేశ మనస్కుడై ఐక్యమొసరించుకొనియెను.

21

గ్రంథ దోషములు.

ప్రతి గ్రంథమందును దోషము లుండకపోవు. ఎవ్వడును సర్వజ్ఞుడు కాడు. ఈ గ్రంథము వ్రాసిన రాజు కావున కొన్ని తప్పు లుండకపోవు. అట్లయినను శ్రీహరిని మెప్పింప తనదే సత్తము కవితయని నుడివియున్నాడు. దీనిలో వ్యాకరణ దోషములు మొదటి దోషములు. క్త్వార్థకార సంధి, ఇత్వసంధి, అత్వసంధి యిత్యాదులు సంధి దోషములు. సాహిత్యతత్త్వవేత్తలు ప్రసాదరాహిత్యము శ్రుతికటుత్వదోషములకు అకాండప్రకాశన కారక మాయెక్త మర్యాద యని నుడివియున్నారు. ప్రసాదరాహిత్యమున్నది నిజమేకాని దానిని యొక దోషముగా పరిగణింప కూడదు. కొందరు కవులు నారికేళపాకములో రచియింతురు, కొందరు ద్రాక్షాపాకములో ముక్కుతిమ్మనవలె ముద్దు ముద్దులొలుకు బిలిబిలి పలుకు లల్లగ వ్రాయుదురు. ప్రసాదగుణము యీ గ్రంథమందు స్థాలీపులాక న్యాయముగా నున్నది. ఈ విషయములో వీరు

నగర మహారాజావారి సంస్కృత కళాశాలాంధ్రో
పన్యాసకుడగు మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులు
శ్రీరాయల ఆముక్త మంతయు నోజోగుణ
భూయిష్ఠమనిరి. కాని వారనిన దానిలో మూడు
భాగములు సరియని ఒప్పుకొనక తప్పదు.

ఈ గ్రంథము వినువారలకు కటువుగా
నుండును. ఏలనన పదజాల మావిధమైనది ఉపయో
గింప బడినది. శ్రీరాయలు తన పాండిత్యప్రకర్ష
కర్ణకఠోరమగు పదములతో చెప్పి పద్యములల్లిన
కాని తన గ్రంథమునకు గౌరవము రాదని యెంచెను.
ఈ గ్రంథశైలినే శ్రీహర్షునిసూక్తి చెల్లునని మొద
టనే వచించితిని. శ్రుతికటుత్వముకూడ నొకదోష
ముకాదు. అట్లయిన పాండురంగ మహాత్మ్యమునందీ
దోషములు లేవా! ఈ గ్రంథము చదివిన శిరో
వేదన కలుగుననుట నిస్సందేహము, నిస్సంశ
యము. కొన్ని పద్యములు మనము సరిగా నుచ్చ
రింపనుకూడ నుచ్చరింపలేము. శ్రుతికటుత్వమున
కుదాహరణము లసంఖ్యాకములు. ఈ గ్రంథమం
దొక పద్యమున్నది. అది దశావతార స్తవము
కానిది. శ్రీనాథుడు కాశీఖండములోని "దోర్దండ"

(ఇదివరలో నుదాహృతము) అను పద్యముకన్న మిక్కిలి కఠినతరముగా స్యందనస్థిత యను పద్యము. దానినే యిచ్చట నుదాహరించుచున్నాను. కుకవి కటుత్వమున కదియే మంచి పరిమాణము. ఇంతటి యశిథిల జటిలపదబంధనము మరి యెవ్వనియందును గానము. ఆముక్తమాల్యద యర్థము కాకున్నంత మాత్రమున దాని గొప్పతనమును మనము త్రోల నాడకూడదు. అది యర్థముకాలేదన్న యది యర్థము చేసికొనగలిగిన సామర్థ్యము మనకు కల్గలేదని విచారింపవలెను.

సీ॥ స్యందనస్థిత బిడౌజః కృతత్వాజాడ్య కృ
(ఝ) ఝంఝా మరుద్గరుజ్ఝాత్కృతములు
క్రవ్యాసిరాడ్జాత్రి కనదసృగ్ధ్రాణ
స్ఫుటశల్య హావభు కృత్కృతములు
యోధవర్మిత హాత్పుటోత్కాంతి నిజపాత
సాలాశ్మకృత ముహుస్పాత్కృతములు
పతితోగ్ర రక్షః కబంధు ఘోరతృణారి
భవగుస్క భోగ ఫణీంద్ర ఫూత్కృతములు
కాంతి రధ్యస్థిరంతర చ్ఛాయుధములు
దివ్య తావక కార్ముక త్రేరితములు

కలుషము లడంచుగాత లంకాపురాంక
గాంబరి చలత్కలంబ కదంబకములు.

శ్రుతికటుత్వమంత నుదాహరణము. ఇంకను "కాంచెన్ హైన్నవు" "అర్థాహార్య బుధం" ఇత్యాదు లుదాహృతములు. ఎట్లయిన నేమి ఆముక్తమాల్యద ఛస్సంవృతమైన మహాగ్రంథము, శ్రీ పెద్దిభొట్ల సీతారామాచార్యులవారు గూడ కొన్ని వ్యాకరణ దోషంబులు ఉన్నవని వచించిరి. కాని పై దోషముల పేర్కొనపెట్యాను.

ఇంక అకాండ ప్రకాశనముగూర్చి కొంత ప్రసంగింతము. పై విషయమునకు కొంత కథా సంవిధానము చర్చింపవలెను. అకాండ ప్రకాశన మనగా సన్నివేశములను హఠాత్తుగా జొన్పుట. ఇందలి సంఘటన లిదివరకే తెలిసియున్నాము. విష్ణుచిత్తునికథ, ఆముక్తమాల్యద చరిత్ర యీ రెండు ప్రధానగాథలు. గ్రంథనామమునకు సరిపోయినవి. కాని మధ్యన యామునాచార్య చరిత్రము, ఖాండిక్య కేశిధ్వజవాదము, చండాల బ్రహ్మరాక్షస సంవాదములు మధ్యలో కల్పించి

నాడు. ఈ కథలను గురించి వ్రాయుటలో శ్రీరా యలుకున్న లక్ష్య మిదివరకే వచించియుంటిని. విష్ణుచిత్తుడు స్వమతస్థాపన చేసిన తర్వాత తనమత ప్రాశస్త్యమును తెలుపుటకై ఖాండిక్య కేశిధ్వజసంవా దమును చెప్పెను. అకాండప్రకాశనమనగా కారణ కార్య సంబంధము లేనిది ఏ విషయము సంభవింప కూడదు. ఖాండిక్య కేశిధ్వజసంవాదములో విశిష్టా ద్వైతమత సిద్ధాంతము చక్కగా చెప్పబడినది. ఆత్మ నారాయణ స్వరూపమని, ప్రాకృతిక సం బంధంబు మోక్షంబు చేరుటకును మానుష్యోపాస మనెడి వేదాంతతత్త్వబోధ వివరముగా చెప్పబడి నది. విశిష్టాద్వైతమత సిద్ధాంతమంత వివరముగా విష్ణుపురాణ పృథివీపతికి చెప్పినగాని యామునికి వైష్ణవమతము కెక్కుడు గౌరవము కలిగెను. శిష్ట అభ్యాసము పూర్తియగుటవరకీ అకాండ ప్రకాశన మెచ్చటను లేదు. విష్ణుచిత్తుమనుగృ గృహమున కేతెంచునపుడు శ్రీమన్నారాయణుడు సాక్షాత్కరించెను. ఇక్కడ వాత డెందుకు సాక్షాత్కా రము గావలెనన్నది మూలములో కలదు. దానిని శ్రీరాయలు లేమిచేయుగలరు. కాని ప్రబంధమునకు శ్రీమన్నారాయణుని దశావతారస్తవ మవసరము

ప్రకాశనమునకు ప్రసాదరాహిత్యమునకు శ్రీ
కవిత్వమున కాకరము ఆముక్తమాల్యద యను
టలో తప్పేమియు లేదు.

22

కృష్ణరాయల ఆత్మీయత- చిత్తవృత్తి.

ఆముక్తమం దుద్బోధింపబడిన హరి సర్వైశ్వర్యము.

కృష్ణరాయలొక మహాకవి. ఆతని కాంధ్రమన్న నెక్కుడభిమానము కావుననే దేశంబు తెలుగేను తెలుగువల్లభుండ అని అన్నాడు. తన కవిత్వము శ్రీహరి కళంకము తీర్పగల మహత్వము గలదని వచించినాడు. [అదియో మన ఆముక్తమాల్యద పూలమాలను ప్రథమమున ధరించి మరల శ్రీరంగేశ్వరుని కొసంగినది.] శ్రీహరియే యక్కడువగప్పు ప్రియాపరి

భూస్తు భాస్కర్ అన్నారు. అదిగాక నేను తెలుగు రాయడను కన్నడ రాయడను కాని అన్నారు. అంకితముపొందిన వెంకటచలపతికి అది యును శ్రీమన్నారాయణుని యాదేశానుసారమే. అందును నాలెసికి స్వప్నమందగపడి శ్రీహరి యాజ్ఞాపించెను. అదియునుగాక తన కవిత్వము భావధ్వనియుక్తముగాను, అలంకారయుక్తముగాను ప్రౌఢముగానుండునని మొదటనే వచించినాడు. ఆతడపరవిష్ణుచిత్తుడే. ఆతడు ద్వయసద్భావవశ నుడు కావుననే గీతానిని సుఖదుఃఖములు సమానా ములు తత్త్వముగ సతతము ప్రతిపాదించునట్టు రాజ్య మేలినాడు. ఆతడు రంగాందూక్ష మధుద్విడద్వే డుడు కావుననే యింత భక్తిపూరితమగు పారిశ్ర ప్రబంధము వ్రాయగల్గెను. భక్తిపరుడు కాకపో యిన యింత భక్తిభావముల నింత చమత్కృతితో నిముడ్చలేడు. ఛందోబృంహిత దంతవాగపరనా నిష్పంద ద్వైతసుసంవిదాలయుడు కావుననే తన కున్న వేదాంతమందలి సంపూర్ణ పాండిత్య మెల్ల రకు తెల్లముగావించినాడు.

ఆముక్తమాల్యద వ్రాయుట విశిష్టాద్వైత మత సిద్ధాంతమును సిద్ధాంతరీకరించుటకే, ఆనాడు

శైవమతమునకున్న నిరసనము పూర్తిగా వర్ణింపబడియున్నది. రెండవ పాండ్యరాజును యామునాచార్యుని సహాయమున, భార్యసహాయమున వైష్ణవ మతానుయాయిగా జేసినాడు. ఆత్మ శ్రీమన్నారాయణ స్వరూపము సృష్టి స్థితి లయముల కధిపతి యతడేయని నిర్వచించుటకే ఆముక్తమాల్యద వ్రాయబడినది. "ఏకో నారాయణాసాది" అను నుపనిషద్వాక్య మొక్కటియే సత్యము. మిగిలినది యబద్ధము. ఆత్మ శివస్వరూపము కాదు, అసలు శైవమతము మతమే గాదు. శైవమతావలంబి లింగము కట్టుకొనవలెను, వైష్ణవమత మవలంబించినవాడు మురభుస్మరచక్రాంకితుడు కావలెను. ౧౦౮ విష్ణుచిత్తీయమునందు ప్రతిపాదింపబడిన వైష్ణవ మతమును, వైష్ణవమత సిద్ధాంతములను వివరముగ, విశేషముగ, విమర్శనగ, వక్ష్యమాణ విధమున తెలుపుచున్నాను.

నారాయణుడొక్కడే సత్యము. మహేశుడు నాస్తి, బ్రహ్మ, భూమి, నభము, సూర్యచంద్రాదులు లేరు. నారాయణునికన్న మించిన దేవుడు లేడు. తానుగానట్టి దేహమందు తానునేడి

తలంపునను, బంధు మిత్ర కళత్ర పుత్రాదులు తనవా రను నీ రెండు నజ్ఞానవృక్షమునకు మూలబీజము పంచభూతాత్మకమయిన శరీరమందు జీవాత్మ అవిద్యవలని దట్టంపుతెరలచే నావరింపబడినవాడై అహంకార మమకార భ్రాంతిలో తిరుగుచుండును. ఆత్మ పృథివ్యాపస్తేజో వాయ్వాకాశములకంటె వేఱయి ప్రకాశించుచుండుకాన దేహ మాత్మ గాదు. పుత్రమిత్ర కళత్రాదులు దేహమునకు భోగ్యములు కాని యాత్మకు చెందవు. మానవునకు జనించిన పుత్రాలను తనవారలని తలంపరాదు. దేహ మాత్మకాదు. పాంచభౌతికమయిన శరీరము పాంచభౌతిక భోగానుభవములచేత నిలుచును. భౌతికములు కానట్టి యాత్మకు భౌతికములయిన భోగము లంటవు. సంసారియైన జీవుడు వేలకొలది పెద్ద-పయనములుగల సంసారసాగరమందు అనాదికర్మ వాసనలనెడి ఘూర్ణిలో మునుగుచు అవిద్యయనెడి వేడినీళ్ల స్నానముచే ఆ కర్మవాసనాఘూర్ణిని కడచి కొననో అప్పుడవిద్యారూపసంబంధము బడలిక తీరిపోవును. అజ్ఞానాంధకార తమసము పటాపంచలై జ్ఞానజ్యోతి ప్రకాశించును.

ప్రాణులకు బంధమోక్షములకు మనసే కారణము. ఆమనస్సు సవిషయమైనచో బంధముం జేయును. నిర్విషయమైనచో మోక్షముఁ జేయును. చిత్తము పరాయత్తము కాకుండ బ్రహ్మమును చింతించుటయే యోగమనబడును. అది మోక్షమునకత్యావశ్యకంబు. బ్రహ్మమే యాశ్రయము. బ్రహ్మము ద్వివిధములు మూర్తము, అమూర్తమని. పరము, అపరమని బ్రహ్మమిరుదెఱంగులు అందు పరము ముక్తమైయున్న యాత్మ అమూర్తమగుటంచేసి ఉపాసనకు శక్యముగాదు. యోగి హిరణ్యగర్భాది రూపంబులనుండు బద్ధజీవసంఘాతమగు నపరబ్రహ్మము మూర్తివంతమగుటంజేసి నుపాసింప శక్యమయినను భావనాశ్రయము కలదై యుండుటచేసి నుపాసన కర్హము గాదు. భావనాశ్రయ ముపాసించుట శుభాశ్రయము గావున విష్ణువు నుపాసించుటే శ్రేయస్కరము. యోగులకు హృదయమందు ధ్యానోపయోగియై అమూర్తమైన మఱియొక రూపము విష్ణునామకము కలదు. దానినే ప్రాజ్ఞులు సత్తని వ్యవహరింతురు. ఆరూపమే సమస్త శక్తులకు ఆశ్రయమై కల్యాణగుణములు కలదై మహిమాతిశయముచే నొప్పుచుండును.

ఆ విష్ణువునకు (దేనిని ప్రాజ్ఞులు సత్తని యందురో) యీతని కొక స్థూలరూపము కలదు. యేదనిన

"శరదిందు చకచకస్మెయ జిష్ప్రసన్నాస్యు
దొడ్డ కెందమ్మి కన్దోయివాని".

యిదివరకే నుదాహృతము. ఇటువంటి స్వరూపము గలవానిని చింతింపవలెను. ఇదియే యిందు బోధింపబడిన పరమోద్దేశ్యము విశిష్టాద్వైతమత సిద్ధాంతము.

ఆనాటి మత్స్యధ్వజుడే శ్రీ రాయలు. అతడు మంచి దానపరుడై నగరీపరిశోధనార్థము శ్రీరామచంద్రునికగిది యొసగుచు బుధజనవిధేయుడై వేదాంత కవితాగోష్ఠులతో కాలము గడుపుచుండెను. శ్రీ రాయలు మంచి రాజకీయవేత్త. దానినే చక్కగ యంత వివరముగ విభజించి పాలింపుమను రాజ్యపరిపాలనావిధానమును బోధించెను. అతడు మంచి జ్యోతిష శాస్త్రజ్ఞుడు. అందుకు ప్రబల ప్రమాణ మీ క్రిందిపద్యమే.

మ. మునుపే చంద్రబలంబుగల్గి మల
యంపుర్ గమ్మలేగాడ్పు దే

రుననే తెంచు లతాంత బాణునకు
సూర్యాంశు న్సహింప గ్రొత్తగా
ననుకూలించె జలంబునన్ వరహి
ణీ పాపాపహారంబు సే
యన నూహించువిధాతకృత్యమది
యేలా మాను నెప్పట్టునన్.

కృష్ణరాయలుకూడ మంచి భక్తుడు. బుధజన విధేయుడు. అతని కొలువుకూటము సంక్రందననందనుని కొలువుకూటమువలె నలరారుచుండెను. అతడుకూడ "రాజానాం బహువల్లభాః" యను సామెతను సార్థకముచేసినవాడే "ఆంధ్రుడే"

ఇంక ఆత్మీయత (Personality)ను కొంత పరికింతము. అతడు మొదట రాజు. తరువాత సామాన్యజీవితము గడపినవాడు. నీల మేఘము డాలుడీలు సేయగజాలు యని వర్ణించిన పద్యము కొంచె మాతనికి వర్తించిన నక్షీషముగట్టి కొలువుకూటమున సింహాసన మధిష్ఠించి నకుంఠగరిమతో రాజ్యమేలిన రాజన్యుడు. ఇతర రాజన్యుల రాజ్యంబుల స్వాజ్యంబున కాజ్యంబుపగిది గావించినవాడు. సంగీత విద్వాంసుడు. వేదాంతోపాసనగలిగినవాడు.

23

శ్రీ రాయల కావ్యస్థానము.

ఇప్పుడాముక్తమాల్యదను పంచ ప్రౌఢ కావ్యములతో పోల్చి కావ్యలక్షణములబట్టి కావ్య స్థానము నిర్ణయించవలసివున్నది. కావ్యలక్షణము లన్న మహాకావ్యలక్షణములు మరియు ప్రసాద మాధుర్య కావ్యగుణములు. పంచప్రౌఢ కావ్యము లేవనగా

1. శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముని విద్వదాపమగు శృంగార నైషధము.
2. శ్రీనాథ విద్యాధికారి అయః పిండమగు కాశీఖండము.
3. పెద్దనామాత్యుని మనుచరిత్రము.
4. తెనాలిరామకృష్ణుని పాండురంగమహాత్మ్యము
5. శ్రీరాయల విష్ణుచిత్తీయ నామాంతరమగు ఆముక్తమాల్యద.

సంస్కృతకావ్యమే ఆంధ్ర ప్రబంధవుని వచించియుం టిని. కావ్యలక్షణములు సంస్కృతాలంకారికు లీరీతి నుద్ఘోషించియున్నారు.

నగరార్ణవ శైలర్తు చంద్రార్కోదయవర్ణనమ్
ఉద్యాన సలిలక్రీడామధుపాన రతోత్సవాః
విప్రలంభో వివాహశ్చ కుమారోదయవర్ణనమ్
మంత్రద్యూతప్రయాణాజి నాయకాభ్యుదయాఅపి
ఏతానియత్రవర్ణ్యంతే తన్మహాకావ్యమిష్యతే
ఏషామష్టాదశానాం యైః కైశ్చిదూనమిష్యతే.

(విద్యానాథుని ప్రతాపరుద్రీయము)

ఈ పై యష్టాదశవర్ణనలలో ఆంధ్రప్రబంధ కర్తలు కొన్ని వర్ణనలనే పాటించిరి. అవియే పుర వర్ణన, నాయకవర్ణన, వేటవర్ణన, దూతవర్ణన, విప్రలంభవర్ణన, చంద్రోదయ వర్ణనములు, ఉద్యాన సలిలక్రీడలు, వివాహవర్ణన, శైలఋతు వర్ణన లిత్యాదులు.

ఆముక్తమాల్యద పురవర్ణన, ప్రయాణవర్ణన, విప్రలంభవర్ణన, ఋతు వర్ణన, ఉద్యానవర్ణన, వివాహవర్ణన, దశావతార స్తవము, రాజనీతి యిత్యాదులు వర్ణింపబడినవి. కావ్యమునగా నే శృంగారమే కాని, భక్తియే కాని, వరమే కాని ప్రధాన రసముగా నుండవలెను. ఇందు భక్తిశృంగారములు

కలవు. విష్ణుచిత్తునికథ భక్తిరసమును, ఆముక్తమాల్యదా చరిత్రము శృంగారమును తేటతెల్లము చేయుచున్నది. ఈ గ్రంథరాజమందు సామాన్య వర్ణనలేగాక కొన్ని యనన్య సామాన్యవర్ణనలు జొన్పించియున్నాడు. పల్లెటూరి జీవితముల దృశ్యములు, నాడు భోజనమం దుపయోగించెడి పదార్థములు, రాజనీతి చెప్పుటలో తనొక రాజకీయవేత్తనని తానారీతి రాజ్యమేలితినని చెప్పుటకుచేసిన పన్నాగము. ఋతువర్ణనలు విసువుజనించునట్లుగా జేసెను. కృష్ణరాయలు మంచి ప్రకృతిశాస్త్రవేత్త. ఈ పై పేర్కొనబడిన యధికమగు క్రొత్త వర్ణనలు శ్రీరాయల గ్రంథమునకు ప్రాశస్త్యము గల్పించుచున్నవి. ఇతడు ఋతువర్ణనలో చూపినప్రతిభ యప్రతిమానము. కృష్ణరాయల ఋతువర్ణనయందున్న విశేషమన యాతడు ప్రకృతిలోని సామాన్యముగు స్వాభావిక విషయములను సంపూర్ణ విమర్శతో వర్ణించును. మచ్చుకై యీ చిన్ని విషయమును గనుడు.

అలపర్జన్యుడు భానుడనుకొలిమిలో
నభ్రింపు పెన్గొప్పెరన్

జలమార్గకాఁ బిడుగుకుక్కజాత్యపు టయ
స్కాంతంపు సత్తున్కలో
పలఁజూప న్మహిమాది లోహరజముల్
పైబర్వెనాఁకిచెవా
త్త్రల గ్రాగ్దావముషుత్తోగ్రిలొన్నదల గ్ర
ద్దంత్తై దివిఁ లేచినఁ.

వర్షాకాలమున సూర్యుఁడుండగానే మేఘముగుట, వెంటనే సుడిగాలివీచుట, తరువాత గ్రీష్మకాలోష్ణవాయువులు భూతలమునుండి మింటికెగయుట సహజముగదా! ఇదే విషయమును కవి చెప్పదలచినది. దానిని చక్కగ సూర్యుని కొలిమిగాను, ఆకాశము వర్షాధిదేవతయైన యింద్రుడు యథాకాలము యథామితికై వృష్టినొసంగ నుంచుకొన్న కళాయిగా నుత్ప్రేక్షించినాడు. పది నెలల నుండి నీరునింపక పడవైచినందున త్రుప్పేమయిన బిట్టి బీజములుపడి అతుకులు నోరుదెఱచినయెడల కళాయిలోని నీరు నిలువక కారిపోవునుగాన కళాయిని ఆ కొలిమిలో కాల్చి మరమత్తుసేయుటలో కరము దిట్టవరచుటకై దానిలో పెట్టిన పిడుగు జాతి యొక్క సంబంధమైన సూదంటురాయిగాను

వెంటనే సుడిగాలి వీచుటయు దానిచే భూతలము నుండి కదలిన వేసవికాలపుదుమ్ము సెగలు మింటికెగయుటయు యీ సూదంటురాయిచే ఆకర్షితములై భూమిమీది యినుపగజములు తెగిపోయి ఆ రాతితునుకపైబడి అతుక్కొనినట్లుండెను.

సామాన్య విషయమును అనన్యసామాన్యము త్ప్రేక్షాలంకారమువల్ల నూతనముగ జేసి నొక్క విషయమునే మరల మరలచెప్పి మనమనస్సులలో గూడ భావమును గ్రహింపచేయుటయే యీ కవి లక్ష్యము.

శృంగారరస వర్ణనకు శ్రీనాథునికి, భక్తిరసమునకు పాండిత్యమునకు రామకృష్ణునకు, వర్ణనాపటిమకు పెద్దనకు, నిస్సందేహముగ పోల్చవచ్చును. శ్రీరాయలు శృంగారరస వర్ణనయందు శ్రీనాథునకుగాని మహాకవి శ్రేష్ఠులగు కాళిదాసునకుగాని యేమియును తీసిపోడు. శ్రీనాథుడు శృంగార రస సామ్రాజ్య సార్వభౌముడు.

కాళిదాసుని మేఘసందేశము.

తన్వీశ్యామా శిఖరిదశనా పక్వబింబాధరోష్ఠీ
మధ్యేక్షామా చకితహరిణీప్రేక్షణానిమ్ననాభిః

శ్రోణీభారాదలసగమనా స్తోకనమ్రా స్తనాభ్యాం
యాతత్రిస్త్రీ యువతివిషయే సృష్టిరాద్యేవ
(ధాతుః

శ్రీనాధుని శృంగారనైషధము.

సీ. నిబిడశైశవ యౌవనీయ సంధ్యావేళ
యౌవన చంద్రబింబామృతంబు
లపనామృతాంశు బాలప్రభాజాలంబు
బంధుజీవలతాంత బాంధవంబు
పరిపక్వబింబికా ఫలవిడంబనముద్ర
విద్రుమద్రుమలతా విభ్రమంబు
మదనారాచ కోమలస్వాంగుళచ్ఛాయ
యస్మన్మనోను రాగాంకురంబు
మహిత లావణ్యగుణ జాయమాన బహుళ
మాధురీ చిత్రశోభా సమన్వితంబు
ప్రార్ధనాకల్ప పాదపప్రాజ్యఫలము
తీయపూదేనియల క్రోవి తీపిమోవి.

ఆముక్తమాల్యద.

క. లేగాదిగ నితంబము
వ్రేగున త్రెంపుడియగని విరించిబిగింపన్

లోగముఁడీ యుగీయొనడలుగ
నాగోకస్త్రని గభీరనాభిసెలంగు౯.

పాండిత్యమునకు శ్రీరంగము వర్ణించు

“ చనికాంచె౯ విరజాభి ”

యిత్యఃపూర్వ ముదాహృతము చూడుము పేజి 57.

అను పద్యమునకు కాశీఖండములోని

శా. గాంచె౯ గాంచనగర్భసంభవుఁడు
ద్రాక్షావకోటిస్థల
చంచన్నిర్ఝరవేణికాసలిల సం
జాతాబ్జ సౌగంధ్యము౯
బంచాస్య స్ఫుటకంఠ నాదహత శుం
భత్కుంభి గర్వాంధ్యము౯
స్వంచార్థాటక భూమిభృచ్ఛిఖరగ
ర్వావ్యంగ్యము౯ వింధ్యము౯.

అను పద్యమునకు బోల్పవచ్చును. మనుచరిత్రకారుడుకూడ రాయల పండితపరికాండుడే. అతడద్ధీవాగ్విభుధం అను పద్యమునకు

మ. చకితైణాహతి దావపావలిత పు
చ్ఛస్వల్పగచ్ఛాంర
ప్లుకముద్వాగ్రిమాయాసుభల్లూకము వ
ద్గోభాగ నిక్షిప్తడిం
భక వల్గత్ప్రవగీకదంబముహ్యాదాం
భః ప్రోత్థితక్రోడనా
యకమాఘీయముఖ ద్విపిస్థపుత్రికం
బయ్యెక్ తసంబాస్తిక్.

అదియునుగాక రాయలాముక్తదా వివాహ ఘట్టములలో ఆముక్తదాలంకార క్రమము తెలుపుచు పద్యమొక్కటి వ్రాసెను. శ్రీనాథుడు దమయంతి నలంకరించు ఘట్టములో వచనము వ్రాసెను.
నా,

శ్రీనాథుడు:—

వ. "కనకవేదికాతరంబునం బసిండి పీఠంబున నునిచి ప్రతిపత్తికంబును" అను వచనము.

ఆముక్తమాల్యద:—

సీ. యావకద్రవమున నరుణాంఘ్రి నఖపంక్తు
లభ్యక్తములుచేసె నతివయొక్తు

నయికల వ్రేళ్లమట్టియలు బిల్లాండిడి
పాయవట్టము పెట్టి పెనొకన్న
నెఱికవట్టిపసిండిసిటి వ్రాత చేలంగు
వెలిపట్టు రహింగట్టె వెలదియొకన్న
కటిసీమ గనక మేఖలజేర్చి తారవహా
రములుగలించె గంఠమున నొకన్న
కటకములు హస్తసరము లంగదము లంగు
ళీయకములును బాహువల్లికల వ్రేళ్ల
నిలిపి తాటంకనానామణుల నమర్చి
బొనిపె సీమంతిపీథి జేర్చుకొకన్న.

శ్రీనాథుడే ప్రబంధపోకడల ననుకరణీయు డనకతప్పదు. పోతనామాత్యుడు వ్రాసిన "ఎవ్వ సిచేజనించు" నను పద్యమునకు "ఎవ్వనిచూడ్కి చేసి జనియించు జగ"మను పద్యము వ్రాసినాడు. రామకృష్ణుని పాండురంగమహాత్మ్యము:-

శా. అంభోరాశి గభీరభీరహిత చి
త్తాభోగభోగావళీ
సంభారాపుర రాజరాజకృతి పూ
జాయోగయోగ్యర్ధి మి

స్రాంభోజా హిమధామసుధాంశుహింత ని
త్యావాస లక్ష్మీసమ
జ్జృంభాలంకృతి వక్త్రవక్త్రభిరుఖ
శ్రీమద్గుణప్రాభవా.

దీనికి "బాలార్కాంశు విజృంభితామల శర
త్పద్మాక్షు"యను పద్యమును పోల్పవచ్చును. అని
యనుగార యీ క్రింది రామకింగ కవిలింగని పద్య
ముసకు,

శా. శాగోత్పేజిత రత్నలక్ష్మి గురుశి
న్నావత్కాశరాకృతిౕ
రేణుత్థాళన శాలిమూర్తి కలధ
శ్రీదోహదోద్యన్నవ
త్రుటీజపత్రిభ ముక్తకంచుక ఫణి
స్ఫూర్తి సధిబాంధవ
శ్రీ ప్రణవకారణోజ్వల కళో
త్సేకాస్పదౌ దేవురుౕ.

దీని నించుమించుగా "స్వామీ నన్ను నిశ్శ
పురాకృతో"యను పద్యమునకు పోల్పవచ్చును.
ఇదాని నంత సింహావలోకనముచేసిన యాంతని
నిలితాంగం యప్రతిమానము. పాత్రిపోషణమా

యనన్య సామాన్యము, కథ నడిపించు తీరియూ యనిర్వచనీయము. రచనాసంవిధానమూ ప్రశంసనాతీతము, పాండిత్యవిహారము, భావగాంభీర్యమూ యత్యంతసంస్తుత్యంబు, వర్ణనా బాహుళ్యమూ వర్ణనాతీతము, సందర్భోచిత మృదుకఠినపదలాలిత్య ప్రయోగదక్షతయూ సంస్తుత్యనాతీతము. ఆంధ్ర వాఙ్మయమందా ముక్తమాల్యదకు స్వతంత్ర ప్రౌఢప్రబంధముగ ప్రత్యేకస్థాన మొసంగవలెను. ఈతడాంధ్రభారతి కర్పించిన సారస్వత ప్రసూన మాలిక యత్యంత సౌరభ భరితమైనది. శ్రీనాథుని పసముల పోకడలు వాగ్గుంభనము, పోతన్న వృత్త సోయగము, సోముని శబ్దార్థపటిమ, రామకృష్ణుని పదక్రమము యీతనికి గుదిరినది. ఆంధ్ర వాఙ్మయమునకు సమగ్రాధికారచరిత్ర లేదు. వ్రాయబడ లేదు. ఎప్పుడస్మద్గురువర్యులవంటి విద్వద్వరేణ్యులు వ్రాతురో తెలియదు. వ్రాయబడిననాడు నాంధ్ర కథనాసంవిధానము చక్కగ నిర్వహించినందులకు శ్రీనాథ కవిసార్వభౌమునకు, - ప్రౌఢ ప్రబంధరచకాంధ్రభోజునకు ప్రత్యేకతస్థాన మొసంగుదురు—తప్పదు—తథ్యము.

సంపూర్ణము

క్షమార్పణము.

శా. ఆంధ్రంబన్న మదీయమానస మమం
దానందమౌ కృష్ణరా
యాంధ్రక్ష్మావిభుడన్న నెంతొ యభిమా
నంబా తదీయుండు తా
నాంధ్రుండంచు వచింప వ్రాసిన తడీ
యాముక్తమాల్యంబుపై
ఆంధ్రంబందు విమర్శ వ్రాయు బుధులా
రా నన్ను మన్నింపరే. 1

మ॰ ఆముక్తంబు ప్రబంధరాజమనుచున్
ప్రాజ్ఞుల్ వచింపంగ నా
కామూలాగ్రముగా పఠింపగలిగె
న్నత్యాదరంబున్ తదీ
యాముక్తంబుపయిన్ రచించితిని ప
ర్యాలోకనంబంచు యీ
నామం బర్హ్వమటంచు మద్గురుడు నా
న్యంబొప్పగా జెప్పగన్. 2

మ. వరుసన్ వ్రాసిరి ప్రాజ్ఞులెందఱో మహా
ప్రాగల్భ్యపారీణతన్
సరసాలంకృతమా విమర్శనల నీ
సద్గ్రంథరాజంబుపై
మగలన్ చర్విత చర్వణంబనుచు కో
పంబూనకే యీ ప్రభా
కరు మన్నింతురుగాత ప్రాజ్ఞులు కటా
క్షంబుంచి వాగ్దక్షతన్. 3

మ. అభినందింపరు నన్ను తుచ్ఛులయి నీ
ర్ష్యావ్యాళిసందష్టులై
అభిమానంబున గ్రంథరాజముపయిన్
వ్యాసంబువ్రాయంగ వా
క్ప్రాభవంబు న్నెగజిమ్ము గ్రంథమది యా
ప్రౌఢత్వముల్ తెర్వ వా
క్ప్రాభవంబున్ గలదే యటంచు మదిలో
భావింతు రెల్లప్పుడున్. 4

మ. సరసాలంకృతమై విదగ్ధపరి నా
సారస్య సంయోగ్యమై

సరళంబై నొకచో నిగూఢమగు భా
షాగుంభనాపూరమై
మెరయన్ కర్ణకఠోరశబ్దములు పా
ణిన్యానుకూలంబులై
మురిపంబొప్పగు కృష్ణరాయకవితాం
భోజాస్య ప్రార్థించెదన్.

మీ కు

ఏ ఆంగ్ల, ఆంధ్ర గ్రంథములు

కావలసినను

ఆంధ్ర బుక్కు హౌసు

సుల్తానుబజారు :: హైద్రాబాదు.

అని వ్రాయుడు.

« Printed at »
TARANI PRESS
« SEC'BAD. »

మహారాజపోషకులు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ విజయనగరము మహారాజావారు.

రాజపోషకులు.

శ్రీ శిర్నాం సత్యనారాయణగారు సికింద్రాబాదు.
శ్రీ ఊర్వపల్లి రామకృష్ణయ్యగారు ఖమ్మం.
శ్రీ గెల్లా సత్తెయ్యగారు ,,
శ్రీ గెల్లా కేశవరావుగారు ,,
శ్రీ సుగ్గల తిరుమలరావుగారు ,,
శ్రీ బెల్లంకొండ కృష్ణమూర్తిగారు ,,
శ్రీ కారంసెట్టి నరసయ్యగారు ,,
శ్రీ కండె సూర్యనారాయణగారు ,,
శ్రీ దాచేపల్లి వెంకటరామనరసయ్యగారు ,,
శ్రీ రాయపూడి రంగయ్యగారు ,,
శ్రీ మిరియాల నారాయణగుప్తగారు ,,
శ్రీ ఆకుల లక్ష్మీనారాయణగారు ,,
శ్రీ మొరిసెట్టి లక్ష్మీనరసింహంగారు ,,
శ్రీ సుగ్గల నాగేశ్వరరావుగారు ,,
శ్రీ కంభంపాటి పుల్లయ్యగారు ,,
శ్రీ చలువాది నాగభూషణంగారు మధిర.

పోషకులు.

శ్రీ రామచంద్రరావుగారు H.C.S.
శ్రీ కె. ఐ. విద్యాసాగర్‌గారు H.C.S.
శ్రీ కొ. చంద్రశేఖరరావుగారు ఖమ్మం.
శ్రీ కురుకుళ్ల నారాయణగారు ,,
శ్రీ రాయపూడి రామకృష్ణయ్యగారు ,,
శ్రీ సోమా కోటయ్యగారు ,,
శ్రీ గ. చిన నరసింహంగారు ,,
శ్రీ ముంగూరి పుల్లయ్యగారు మధిర.
శ్రీ గొత్తి లక్ష్మీనారాయణగారు.

సాధన సమితి ప్రచురణము

★

అంజలి	...	(వివిధరచయితలు)
ప్రేంచందు అనువాదాలు	...	శ్రీ కేశవస్వామి.
పరీక్ష చదువు	...	శ్రీ భాగీ నారాయణ
నిర్మాణము	...	శ్రీ 'సాధక్'
పాలవెల్లి	...	(వివిధరచయితలు
భోజరాజు	...	శ్రీ గాదిరాజు వెంకట..
మధుకిణములు	...	శ్రీ పిల్లలమర్రి
సాంధ్యగీతి	...	శ్రీ సూర్య చంద్రులు
వాహ్యాళి	...	శ్రీ బూర్గుల రంగనా..
భగ్నహృదయుడు	...	శ్రీ భండారు
ఆముక్తమాల్యద పర్యాలోకనము	}	శ్రీ వెల్దండ
సాహితీ విపణి	...	(అచ్చులోనిది)

సాధన సమితి :: సికింద్రాబా